

**POST KEYNESYEN İKTİSATTA EN SON İSTİHDAM
EDİCİ OLARAK DEVLET MODELİ ÇERÇEVESİNDE
TRA2 BÖLGESİNDEKİ TOPLUM YARARINA
ÇALIŞMA PROGRAMLARININ ANALİZİ**

Levent ÖZŞAHİN

Doktora Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Prof. Dr. Kerem KARABULUT

2016

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Levent ÖZŞAHİN

**POST KEYNESYEN İKTİSATTA EN SON İSTİHDAM EDİCİ
OLARAK DEVLET MODELİ ÇERÇEVESİNDE TRA2
BÖLGESİNDEKİ TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA
PROGRAMLARININ ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Kerem KARABULUT**

ERZURUM - 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Kerem KARABULUT danışmanlığında, Levent ÖZŞAHİN tarafından hazırlanan bu çalışma 12/ 07/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Politikası Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Uğur GÜLLÜLÜ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Kerem KARABULUT

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Erkan TOKUCU

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ötügen SENER

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Dilek ÖZDEMİR

İmza:
İmza:
İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

12.07.2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“POST KEYNESYEN İKTİSATTA EN SON İSTİHDAM EDİCİ OLARAK DEVLET MODELİ ÇERÇEVESİNDE TRA2 BÖLGESİNDEKİ TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMLARININ ANALİZİ”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Levent ÖZŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE İSTİHDAM TEORİLERİ

1.1. İSTİHDAM OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	5
1.1.1. İstihdam Kavramı	5
1.1.2. İstihdam Türleri.....	6
1.1.2.1. Tam İstihdam.....	6
1.1.2.2. Eksik İstihdam	6
1.1.2.3. Aşırı İstihdam	7
1.1.2.4. Kayıt Dışı İstihdam.....	7
1.2. İŞSİZLİK OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	8
1.2.1. İşsizlik Kavramı	8
1.2.2.İşsizlik Türleri	9
1.2.2.1. İradi (İsteğe Bağlı) İşsizlik	9
1.2.2.2. Gayri İradi (İstek Dışı) İşsizlik.....	9
1.2.2.3. Yapısal İşsizlik	9
1.2.2.4. Geçici İşsizlik (İş Arama İşsizliği)	10
1.2.2.5. Devresel İşsizlik (Konjonktürel İşsizlik).....	10
1.2.2.6. Teknolojik İşsizlik	11
1.2.2.7. Mevsimlik İşsizlik	11
1.2.2.8. Gizli İşsizlik.....	12
1.3. İSTİHDAM TEORİLERİ	12
1.3.1. Klasik İstihdam Teorisi	12
1.3.1.1. Mahreçler Yasası (Say Yasası).....	14

1.3.1.2. Faiz Teorisi	15
1.3.1.3. Ücret Teorisi	15
1.3.2. Keynesyen İstihdam Teorisi	15
1.3.3. Monetarist İstihdam Teorisi	17
1.3.4. Yeni Klasik İstihdam Teorisi	18
1.3.5. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi	19

İKİNCİ BÖLÜM

POST KEYNESYEN İKTİSATA GÖRE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞİN ANALİZİ

2.1. POST KEYNESYEN İKTİSAT TEORİSİ	21
2.1.1. Reel Üretim Ekonomisi – Parasal Üretim Ekonomisi Ayrımı	22
2.1.2. Tarihsel Zaman Yaklaşımı	23
2.1.3. Temel Belirsizlik ve Sonuçları	25
2.1.4. Para ve Parasal Sözleşmeler	26
2.1.5. Büyük Devlet Yaklaşımı	27
2.2. POST KEYNESYEN İKTİSAT TEORİSİN'DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK .28	
2.3. POST KEYNESYEN İKTİSATA İŞSİZLİKLE MÜCADELE YÖNTEMİ	
OLARAK SON İSTİHDAM EDİCİ OLARAK DEVLET YAKLAŞIMI: ELR	
MODELİ (EMPLOYMENT OF LAST RESORT)	32
2.3.1. Modelinin Temel Özellikleri	34
2.3.2. ELR Modelinin Bir Uygulaması Olarak Arjantin'deki Jefes De Hogar	
Programı ve Programın Sonuçları	36
2.3.2.1. Jefes De Hogar Programının Uygulanması	36
2.3.2.2. Programın Sonuçları	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞİN ANALİZİ

3.1. TÜRKİYE DE İSTİHDAM VE İSTİHDAMA YÖNELİK UYGULANAN	
POLİTİKALAR	41
3.1.1. Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	44
3.1.2. Türkiye'de İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı	46
3.1.3. Türkiye'de İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	49

3.1.4. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları	51
3.2. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK.....	53
3.2.1. Türkiye’de İşsizliğin Temel Nedenleri.....	53
3.2.2. Türkiye’ de İşsizliğin Gelişimi ve Güncel Görünümü	54
3.2.3. Türkiye’de İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	57
3.2.4. Türkiye’de İşsizliğin İş Arama Süresine Göre Dağılımı.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRA2 BÖLGESİNDE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ANALİZİ VE TOPLUM

YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMLARI/TOPLUM YARARINA

PROGRAMLAR (TYÇP/TYP)

4.1. TRA2 BÖLGESİ VE KAPSADIĞI İLLER.....	62
4.2. TRA2 BÖLGESİNDE İSTİHDAMIN VE İŞSİZLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	64
4.2.1. İstihdamın ve İşsizliğin Sektörel Dağılımı	65
4.2.2. İstihdamın ve İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	67
4.2.2.1. İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	67
4.2.2.2. İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	68
4.2.3. İstihdamın ve İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı	69
4.2.4. İstihdamın ve İşsizliğin İllere Göre Dağılımı.....	70
4.3. BÖLGEDE İŞKUR TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMLARI.....	72
4.3.1. İş-Kur Tarafından Yürütülen Aktif İstihdam Politikaları ve TYP	73
4.3.2. TYP’ nin Kapsamı ve Süresi	76
4.3.3. TYP’ nin ELR İle Karşılaştırılması.....	79

BEŞİNCİ BÖLÜM

TRA2 BÖLGESİNDE TOPLUM YARARINA PROGRAMLARINDA

ÇALIŞANLAR ÜZERİNE BİR SAHA ARAŞTIRMASI

5.1. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ	81
5.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	81
5.1.2. Araştırmanın Kapsamı, Sınırları ve Kısıtları.....	81

5.1.3. Araştırmanın Hipotezleri	81
5.1.4. Araştırmanın Yöntemi	82
5.1.4.1. Örneklem Süreci	82
5.1.4.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri	83
5.2. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	84
5.2.1. TYÇP Memnuniyet Ölçeğine Yönelik Geçerlik ve Güvenirlik Bulgularının İncelenmesi.....	84
5.2.1.1. İç Geçerliliğe Yönelik Bulgular	85
5.2.1.2. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerinin ve TYÇP Programından Memnuniyetle İlişkili Faktörlerin İncelenmesi	87
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKÇA	110
EKLER.....	119
EK 1. Anket Formu	119
ÖZGEÇMİŞ.....	122

ÖZET**Ph. D. DISSERTATION****POST KEYNESYEN İKTİSATTA EN SON İSTİHDAM EDİCİ OLARAK DEVLET
MODELİ ÇERÇEVESİNDE TRA2 BÖLGESİNDEKİ TOPLUM YARARINA
ÇALIŞMA PROGRAMLARININ ANALİZİ****Levent ÖZŞAHİN****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kerem KARABULUT****2016, 122 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Kerem KARABULUT****Prof. Dr. Uğur GÜLLÜLÜ****Doç. Dr. Erkan TOKUCU****Doç. Dr. Ötügen SENER****Yrd. Doç. Dr. Dilek ÖZDEMİR**

Modern zamanların önde gelen problemlerinden birisi işsizlik sorunudur. Teknolojik gelişmelerle birlikte üretim süreçlerinde sermayenin giderek daha fazla oranda emeği ikame etmesi, toplam talepte meydana gelen dalgalanmaların emek talebinde de dalgalanmalara ve istihdamda istikrarsızlıklara yol açması işsizlik probleminin boyutlarını artırmıştır. İşsizlik arttıkça işsizlikle mücadele yöntemleri de gelişmekte ve yeni modeller önerilmektedir. Bu modellerden birisi de Post Keynesyen iktisatçılar tarafından geliştirilen ve “En Son İstihdam Edici Olarak Devlet Yaklaşımı” olarak adlandırılan modeldir. Modelde asli unsur devlettir; devlet özellikle ekonomilerin daralma dönemlerinde işsiz kalanları kendisi istihdam eder. Bu sayede çalışanlar çalışma alışkanlıklarını devam ettirirler ve ekonomi genişlediğinde tekrar özel sektör tarafından istihdam edilebilirler.

Türkiye’de de işsizlikle mücadelede çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bunlardan birisi de Toplum Yararına Programlar olarak adlandırılan uygulamalardır. Türkiye İş Kurumu tarafından uygulanan bu program birçok açıdan Post Keynesyenler tarafından önerilen istihdam politikasına benzemektedir.

Bu çalışmanın amacı Post Keynesyenler tarafından önerilen istihdam politikası ile Türkiye’de uygulanan Toplum Yararına Çalışma Programlarını karşılaştırmaktır. Bu amaçla TYP kapsamında TRA2 Bölgesinde istihdam edilenler üzerinde bir anket çalışması yapılmış ve çıkan sonuçlar SPSS Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre TYP’nin işsizlikle mücadelede kısa süreli bir çözüm olduğu ve çalışanlarda bir memnuniyet yarattığı ortaya çıkmıştır. Ancak anketlerden elde edilen bir diğer sonuca göre program kapsamında istihdam edilenlerin program bittikten sonra özel kesimde iş bulma ümitlerinin olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla işsizlikle uzun süreli bir mücadele için devlet tarafından Toplum Yararına Çalışma Programları kapsamında istihdam edilenlerin çeşitli eğitim programlarına katılmaları ve programların sürelerinin uzatılması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, işsizlik, Post Keynesyen İktisat, En son İstihdam Edici Olarak Devlet, Toplum Yararına Programlar

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****THE ANALYSIS OF THE PRACTICES FOR THE BENEFIT OF COMMUNITY IN TR2 REGION IN THE CONTEXT OF STATE MODEL AS THE LAST EMPLOYER IN POST-KEYNESIAN ECONOMICS****Levent ÖZŞAHİN****Advisor: Prof. Dr. Kerem KARABULUT****2016, page: 122****Jury: Prof. Dr. Kerem KARABULUT****Prof. Dr. Uğur GÜLLÜLÜ****Assoc. Prof. Erkan TOKUCU****Assoc. Prof. Dr. Ötüken SENER****Assist. Prof. Dr. Dilek ÖZDEMİR**

One of the main problems of modern times is the unemployment problem. Labor has been gradually substituted by capital because of the technological developments, fluctuations in the aggregate demand lead to similar fluctuations in labor demand and make employment unstable. All of these developments enhance the dimensions of the unemployment problem. As the problem of unemployment rises, the struggle methods has been developed and economists have offered new employment models. One of these models is the Employer of the Last Resort Model developed by the Post Keynesian Economists. Fundamental component of the model is the State or the Government; the government employed workers directly in the state departments by creating new jobs in the economic contradiction periods. Thus workers who employed by the government keep their will to work, and when the economy start to expansion these workers will be able to employed by the private sector.

There are many employment policy in Turkey in order to combat the problem of unemployment. One of them is the Utility Programs for Community. This program has been implemented by the government and has in common with employment policies offered by post Keynesian economists.

The aim of this thesis is to compare the Post Keynesian employment policies with the utility program in order to evaluate and make some contributions to the utility program. For this, a questionnaire study was conducted on workers employed by the government in the region of TRA2 and the results were analyzed by using SPSS packaged program.

According to the results of the survey, it can be said that the utility program has in common with the Post Keynesian employment policy named the ELR program. The survey revealed that the utility program is a short run program in decreasing unemployment and workers feel appreciations from the program. Yet, one of the results put forward that workers are not hopeful of getting new jobs in the private sector after the program ended. Thereby, the government has to open some training program for the workers and has to extend the program date.

Key Words: Employment, unemployment, Post Keynesian Economics, Employer of Last Resort, Utility Programs for Community

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ELR	: En son İstihdam Edici Olma
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
İEB	: İşbaşı Eğitim Programları
İİBK	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
NAIRU	: Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı
PKİ	: Post Keynesyen İktisat
SERKA	: Serhat Kalkınma Ajansı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TYÇP	: Toplum Yararına Çalışma Programı
TYP	: Toplum Yararına Programlar

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Türkiye’de Nüfus, İşgücü, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (1988–2015)	43
Tablo 3.2. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (Bin kişi - %) 1988 - 2015.....	45
Tablo 3.3. Türkiye’de İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı (bin kişi) 1988–2015.....	47
Tablo 3.4. Türkiye’de İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı (%) 1988–2015.....	48
Tablo 3.5. Türkiye’de İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (bin kişi) 1988– 2015.....	50
Tablo 3.6. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları 1988–2015.....	52
Tablo 3.7. 1923-2015 Döneminde İşsizlik Oranları %	54
Tablo 3.8. Türkiye’de İşsizlik Oranları 1988–2015	55
Tablo 3.9. Türkiye’de Cinsiyetlere ve Kentsel-Kırsal Alanlara Göre İşsizlik Oranları (%) 1989–2013.....	56
Tablo 3.10. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İşsizler (bin kişi) 1988–2015.....	58
Tablo 3.11. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İşsizler (%) 1988–2015	59
Tablo 3.12. Türkiye’de İş Arama Süresine Göre İşsizler (Bin Kişi) 2000 – 2015.....	60
Tablo 4.1. Türkiye’deki İBBS Bölgeleri	63
Tablo 4.2. TRA2 Düzey 2 Bölgesi İstihdam Oranlarının Gelişimi: 2004-2015 (15+ yaş, %)	64
Tablo 4.3. TRA2 Düzey 2 Bölgesi İşsizlik Oranlarının Gelişimi: 2004-2015 (15+ yaş, %)	65
Tablo 4.4. TRA2 Düzey2 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımının Gelişimi: 2004-2013 (15+ yaş)	66
Tablo 4.5. TRA2 Düzey2 Bölgesinde Eğitim Durumuna Göre İstihdam: 2004-2015 (15+ yaş).....	67
Tablo 4.6. TRA2 Düzey2 Bölgesinde Eğitim Durumuna Göre İşsizlik: 2004-2013 (15+ yaş).....	69
Tablo 4.7. TRA2 Düzey2 Bölgesinde İstihdam ve İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı: 2004-2013 (15+yaş).....	70
Tablo 4.8. TRA2 Bölgesinde İllere Göre İstihdam Oranlarının Gelişimi: 2008 – 2013 (%).....	71

Tablo 4.9. TRA2 Düzey2 Bölgesinde İllere Göre İşsizlik Oranlarının Gelişimi: 2008-2013 (%).....	71
Tablo 4.10. TRA2 Düzey 2 Bölgesinde 2012 Yılı İller Düzeyinde Kurs İstatistikleri ..	73
Tablo 4.11. TRA2 Düzey 2 Bölgesinde 2013 Yılı İl Düzeyinde Program Türlerine Göre İşgücü Yetiştirme Programları	74
Tablo 4.12. TRA2 Düzey 2 Bölgesinde 2014 Yılı İl Düzeyinde Program Türlerine Göre İşgücü Yetiştirme Programları	75
Tablo 4.13. ÖSDP Kapsamında 2002-2008 Döneminde Yürütülen TYÇP Faaliyetleri.....	78
Tablo 5.1. Araştırmanın Örneklemi.....	82
Tablo 5.2. TYÇP Memnuniyet Ölçeğine Yönelik Faktör Analizi Bulguları	85
Tablo 5.3. TYÇP Memnuniyet Ölçeğine Yönelik Madde Toplam Puanları ve Cronbach α Katsayıları.....	86
Tablo 5.4. Ölçekten Alınan Min, Max ve Ortalama Puanların Dağılımı	87
Tablo 5.5. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları	87
Tablo 5.6. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analizi Sonuçları	88
Tablo 5.7. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları	88
Tablo 5.8. Katılımcıların Eşlerinin Çalışma Durumuna Göre Dağılımları ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları.....	89
Tablo 5.10. Katılımcıların Çalışan Çocuk Sahibi Olma Durumlarına Göre Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları	89
Tablo 5.11. Eğitim Düzeylerine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları	90
Tablo 5.12. İllere Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları	90

Tablo 5.13. Yaşanılan Yerleşim Yerinin Özelliklerinin Dağılımı ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	91
Tablo 5.14. Katılımcıların Ev Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları.....	91
Tablo 5.15. Ev Haricinde Gayrimenkul Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları	91
Tablo 5.16. Daha Önceden Başka Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları	92
Tablo 5.17. Daha Önceden Yapılan İş Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	92
Tablo 5.18. Daha Önceki İşlerinde Çalıştıkları Statülerine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	93
Tablo 5.19. Daha Önceden Yapılan İşte Alınan Ücrete Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	93
Tablo 5.20. Daha Önceden Yapılan İşte veya İşsizlik Döneminde Sigortalı Olma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları	94
Tablo 5.21. Sürekli Bir İşte Çalışmama Sebebine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	94
Tablo 5.22. İş Aramaya Başlandığındaki Konuma Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	95
Tablo 5.23. TYÇP’ den Haberdar Olma Şekline Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları	95

Tablo 5.24. TYÇP Bünyesinde Çalışılan Kuruma Göre TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	96
Tablo 5.25. TYÇP Kapsamında Yapılan İşe Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları	96
Tablo 5.26. TYÇP Bünyesinde Çalışılan İşe Yönelik Mesleki Eğitim Alma Durumu ile TYÇP Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T- Testi Analiz Sonuçları	97
Tablo 5.27. TYÇP Kapsamında Yapılan İşten Önce Bir Eğitim Programına Katılma veya Kurs Alma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları.....	97
Tablo 5.28. TYÇP Kapsamında Çalışırken Mesai Dışında Başka İş Yapma Durumu Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları	98
Tablo 5.29. Aynı Maaşla Daimi Çalışma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları.....	98
Tablo 5.30. TYÇP Bünyesinde Çalışırken Başka İş Arama Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları	99
Tablo 5.31. TYÇP Bünyesinde Çalışırken Aranılan İşin Türüne Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	99
Tablo 5.32. TYÇP Bünyesinde Çalışırken Başka İş Arama Sebebine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları.....	100

ÖNSÖZ

İşsizlik, tüm dünya toplumunun aşması gereken sosyal, ekonomik ve psikolojik maliyetleri bünyesinde barındıran ortak bir sorundur. Bu sorun zamanla gelişen toplumlara paralel boyut ve biçim değiştirmekte ve daha yıkıcı bir hale gelmektedir. İşsizlik arttıkça işsizlikle mücadele yöntemleri de gelişmekte ve yeni modeller önerilmektedir. Bu bağlamda Post Keynesyen iktisatta devletin en son istihdam edici rolü modeli kapsamında Türkiye’de TRA2 Bölgesinde uygulanmakta olan Toplum Yararın Çalışma Programlarını konu alan bu çalışmanın amacı işsizlikle mücadele ile ilgili politika geliştiren kurum, kuruluş ve kişilere teorik ve pratik birtakım bilgi, tespit ve analiz sunmaktır.

Bu çalışmanın belirlenmesinde ve hazırlanma aşamasında bilgi ve deneyimlerinden yararlanma imkânı sağlayarak bana yol gösteren ve ayrıca göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Kerem KARABULUT’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitemde bulunan Prof. Dr. Uğur GÜLLÜLÜ ve Yrd. Doç. Dr. Fatma G. ODABAŞI’ na ve Atatürk Üniversitesindeki doktora eğitimim sürecinde ders aldığım bütün değerli hocalarıma katkılarından dolayı teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Bu çalışmanın her aşamasında değerli bilgileriyle yardımlarını esirgemeyen ve katkı sunan değerli hocam Doç. Dr. Erkan TOKUCU’ya ve katkılarından dolayı Kafkas Üniversitesindeki değerli hocalarım ve meslektaş arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmanın Savunma Jürisin’de yer alan Doç. Dr. Ötügen Senger ve Yrd. Doç. Dr. Dilek Özdemir’e çalışmaya yaptıkları değerli katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Son olarak bu zorlu süreçte sabır ve hoşgörüleriyle maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen aileme ve eşime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum-2016

Levent ÖZŞAHİN

GİRİŞ

İşsizlik olgusu gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin karşı karşıya kaldığı en önemli ekonomik ve sosyal sorunların başında gelmektedir. 20. yüzyılda başlayan modernleşme ve sanayileşme süreci, hızlı bir teknolojik gelişmenin etkisiyle günümüzde sürmekte olan bilgi ve teknoloji çağı sürecine dönüşmüştür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de kapsayan bu dönüşüm süreci bir türlü çözüm bulanamayan işsizlik sorunun giderek büyümesine neden olmuştur. Bilgi ve teknolojiye dayalı olarak oluşan yeni ekonomik yapı, yoğun bilgi ve yetenek gibi nitelikler gerektirdiğinden iş arayan kişilerin vasıfları istenilen niteliklere uygun olmadığından işsizlik sorunu içinden çıkılmaz hale gelmektedir.

Dünyadaki hızlı dönüşümle beraber bazı sektörler daha önemli hale gelirken, bazı sektörler önemini yitirmiştir. Öte yandan iktisadi etkileri ulusal ve bölgesel sorunlar olmaktan çıkıp, küresel boyutlara ulaşması bakımından, tüm ülkelerin istihdam ve işsizlik sorunlarını tekrar değerlendirmelerini gerekli kılmıştır. Bu sürecin olumsuz etkilerinin engellenebilmesi açısından istihdam politikalarının ve işgücü piyasalarının yeniden değerlendirilip, dönüştürülmesiyle beraber daha modern piyasaların oluşturulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Günümüzde hem gelişmiş ülke ekonomilerin de hem de gelişmekte olan ülkeler de işsizlik yaygın olarak görülmektedir. İşsizlik, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler de işgücü üretken ve örgütlü sektörlerde çalışırken, ortaya çıkan bir ekonomik veya teknolojik faktör nedeniyle işlerini kaybetmelerine rağmen, gelişmekte olan ülkelere, kentleşmeye başlayan işgücünün örgütlü bir modern sektör istihdamına sahip olmadıklarını söylemek mümkündür.

Türkiye’de işsizlik sorunu özellikle 1980’lerden başlayarak günümüze kadar kronikleşmiş bir şekilde kendini hissettirmektedir. 1980 yılı sonrası dünya genelinde kabul görüp uygulanmaya başlanılan liberal iktisat politikalarının işsizlik sorunun büyümesinde önemli bir etken olmuştur. Şöyle ki bu politikalar gereğince devletin piyasalara müdahalesi en aza indirilmiş, işsizlikle mücadelede işgücü piyasaları kendi işleyişine bırakılmış ve serbest piyasa sisteminin sorunu çözmesi beklenmiştir. Fakat

sonraki yıllarda sorunun serbest piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözülmesi mümkün olmadığı görülmüştür.

Türkiye’de işsizlik sorunu her dönem görülmekle birlikte son dönemlerde daha büyük bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Türkiye’de işsizlik ve istihdam sorunun başlıca nedenleri arasında hızlı nüfus artışı, bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları, çarpık kentleşme, sanayi altyapı yatırımlarının yetersizliği, düşük gelir, iç ve dış göçler, küreselleşmeye bağlı artan dış rekabet, işgücü niteliğinin modern ekonomik gelişmelerin gerisinde kalması, eğitim politikasındaki sorunlar, faiz ve dış ticaret hadleri, siyasi ve ekonomik gibi faktörler yatmaktadır.

Türkiye’deki işgücünün genel olarak sanayi ve hizmet sektörü için gerekli olan vasıflara sahip olmamasından dolayı tarıma dayalı ekonomik yapıdan modern ekonomiye geçiş sürecinde niteliksiz işgücünün istihdam edilememesi işsizlik sorunun ülkede yapısal bir sorun haline gelmesine neden olmaktadır.

Gün geçtikçe içinden çıkılmaz bir hale gelen ekonomik, sosyal ve psikolojik maliyetlere sahip olan işsizlik sorununu çözmek için tarih boyunca çeşitli iktisadi düşünce ekolleri geliştirilmiştir. Bu ekollerin temel ayrım noktası devletin ekonomik sistem içerisindeki ağırlığı temelinde oluşmuştur. Bazı ekoller devletin piyasalara müdahalesinin gerekliliğini savunurken, bazı ekoller de serbest piyasa ekonomisi içerisinde devletin piyasalara müdahalesinin gereksiz olduğunu ve ekonomik işleyişi engelleyeceğini savunmuşlardır.

Serbest piyasa sistemini benimseyen ekonomilerde fiyat istikrarının sağlanması sonucunda ekonomik büyüme ve istihdamın kendiliğinden sağlanacağı beklenmiştir. Fakat bu beklentiler gerçekleşmemiş ve işsizlik, fiyat istikrarını sağlamanın bir maliyeti olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye bağlı olarak istihdam ikinci plana atılarak fiyat istikrarını sağlamaya yönelik politikalar ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan fiyat istikrarını sağlamaya yönelik uygulanan iktisat politikaları işsizlik sorununun artmasına neden olmuştur. Bu durum son zamanlarda piyasalara devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan iktisat politikalarının tekrar gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu görüş Post Keynesyenler tarafından ortaya konmuş ve geliştirilmiştir. Post Keynesyen görüşe göre, devlet yürüteceği uygun politikalarla fiyat istikrarını ve tam istihdamı birlikte sağlayabilir.

Bu çerçeve de devletin en son istihdam edici olmasıyla ilgili ilk uygulama örneği Arjantin'dir. 2002 yılında uygulamaya konulan program sonucunda istihdam artışı sağlanmış ve işsizlik oranı daha aşağı bir seviyeye çekilmiştir.

Ekonomik büyümesine paralel olarak istihdamdaki artışı sağlayamayan Türkiye'de işsizlikle mücadele kapsamında, 2003 yılında kurulan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) aracılığıyla bazı istihdam artırıcı aktif politikalar uygulanmaktadır.

Post Keynesyen'lerin savunduğu devletin nihai işveren olma görüşü doğrultusunda Türkiye'de de buna benzer bir program Türkiye İş Kurumu aracılığıyla uygulamaya konulan Toplum Yararına Programlar olmuştur. TYP' nin amacı devletin işsizliğin yoğun olduğu yerlerde veya dönemlerde doğrudan istihdam yaratarak çalışma olanaklarını genişletmektir. Ayrıca niteliksiz işgücünün emek piyasasında kalması sağlanarak, çalışma alışkanlıklarını kaybetmelerini engellemek ve söz konusu işgücüne program vasıtasıyla nitelik kazandırılarak, program sonunda özel sektörde iş bulma şanslarını arttırmaktır.

İşsizlikle mücadele de Post Keynesyen görüşün ortaya koymuş olduğu devletin en son istihdam edici rolünü ve İŞKUR' un TRA2 Düzey 2 Bölgesinde uyguladığı Toplum Yararına Çalışma Programı/ Toplum Yararına Programlar (TYÇP/TYP)'ı konu alan bu çalışmanın amacı, devletin en son istihdam edici olarak piyasaya müdahale etmesinin gerekliliğinin ve TRA2 bölgesinde uygulanan TYP' nin hedeflerine yönelik programın istihdam üzerindeki sonuçlarını hem teorik hem uygulamalı olarak analiz etmektir.

Bu amaçla: Çalışmanın birinci bölümünde istihdam ve işsizlikle ilgili kavramsal ve teorik bir çerçeveye yer verilmektedir. İstihdama ilişkin temel iktisat teorilerindeki yaklaşımlarda bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Post Keynesyen İktisatta istihdam ve işsizliğin analizi kapsamında Post Keynesyen İktisat Teorisi ele alınmıştır. Ayrıca Post Keynesyen iktisatta işsizlikle mücadele yöntemi: En son istihdam edici olarak devlet yaklaşımı (ELR MODELİ) incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye' de istihdam ve işsizliğin gelişimi incelenmiştir.

Dördüncü bölümde Türkiye'nin Düzey 2 bölgelerine ayrılması ve Türkiye, TRA2 bölgesi ve bölgeyi oluşturan illerde işsizlik ve istihdamın gelişimi ayrıntılı olarak incelendikten sonra başta TYPÇ olmak üzere İŞKUR'un bölgede uyguladığı aktif istihdam politikaları hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde son olarak ELR ve TYP programları karşılaştırılarak kapsam ve hedefleri doğrultusunda ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.

Çalışmanın en son kısmında ise Post Keynesyen görüşün işsizlikle mücadele yöntemi bağlamında en son istihdam edici olarak devlet yaklaşımı modeline benzer olarak Türkiye'de İŞKUR tarafından TRA2 bölgesinde uygulamaya koyduğu Toplum Yararına Programlara ilişkin saha araştırmasına yer verilmektedir. Ayrıca teorik bilgiler ve saha araştırmasından elde edilen veriler doğrultusunda sonuçlar çıkarılmış ve uygun öneriler verilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE İSTİHDAM TEORİLERİ

1.1. İSTİHDAM OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

İstihdam olgusunun sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi için söz konusu olgunun öncelikle tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle istihdamın kavramsal çerçevesi çizilmekte ve devamında istihdam türleri üzerinde durulmaktadır.

1.1.1. İstihdam Kavramı

İstihdam kavramının iktisadi literatür de iki temel anlamda kullanıldığı görülmektedir. Geniş anlamıyla istihdam üretim faktörlerinin üretime dahil edilmesi anlamını taşıırken; dar anlamıyla istihdam yalnız emek faktörünün üretimde kullanılması olarak tanımlanabilir (Unay, 1993: 239).

İktisadi olarak istihdam, gelir sağlamak amacıyla üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil edilmesi olarak tanımlanabilir. İstihdam, sadece emek faktörünün üretim süreci aşamasında çalıştırılıp çalıştırılmadığı konusu değildir. Emek faktörü dışındaki diğer üretim faktörlerinin de mal ve hizmet üretimi aşamasında üretim sürecinde kullanılması olarak değerlendirilebilir (Pekin, 2005: 9).

Temelde insan ihtiyaçlarını gidermek ve gelir sağlamak amacıyla üretim faktörleri olan emeği, doğal kaynakları ve sermayeyi bir araya getirerek üretim sürecini başlatan girişimcinin; mal ve hizmet üretim aşamasıdır. Bu üretim aşamasında emek faktöründen faydalanan girişimci yaratılan artı değerden emeğe pay vermektedir. Cari istihdam şartları içinde emeğini arz edip ve karşılığında istihdam olanağına sahip olup çalışan kişilerin toplamı, istihdam seviyesini belirler. İstihdam mal ve hizmet üretim aşamasının bir sonucu olarak görülebilir (Özdemir, 2006: 48).

Genel anlamıyla istihdamı, tüm üretim faktörlerinin yani emeğin, sermayenin, doğal kaynakların ve girişimcinin üretim süreci içerisinde kullanılması olarak tanımlanabilir.

1.1.2. İstihdam Türleri

İstihdam kavramını; tam istihdam, eksik istihdam, aşırı istihdam ve kayıt dışı istihdam olarak dört ana başlık altında incelemek mümkündür.

1.1.2.1. Tam İstihdam

Genel anlamıyla ekonomiler sahip oldukları üretim kaynaklarını israf etmeden kullanarak bu faktörlerin tümünden faydalanmaya çalışırlar. Makroekonomik alanda temel amaç tüm üretim faktörlerinin üretim sürecine dahil edilmesidir. Bu koşul gerçekleştirildiği takdirde ekonominin genel anlamda tam istihdam seviyesine ulaştığı söylenebilir (Karakayalı, 2002: 152). Dar anlamıyla ekonomide genel olarak cari ücret düzeyinde var olan işgücünün tamamının iş sahibi olması durumuna tam istihdam denir. Tam istihdam seviyesinde, istihdam hacmi toplam işgücüne eşit olmakta ve bu seviyede işsizlik ortadan kalkmaktadır. Bu durumda tam istihdam, istihdam hacminin iş gücü hacmine eşit olduğu durum olarak tanımlanabilir (Bocutoğlu, 2011: 70).

Bir ekonomide tam istihdam seviyesine ulaşılması durumunda veri üretim teknolojisi ile üretim süreci sonucunda en yüksek üretim elde edilmektedir. Ancak genellikle tüm ekonomilerde çeşitli sebeplerden dolayı, örneğin emek piyasasının durumu hakkında tam bilgiye sahip olmama, sosyal sebepler, ekonomilerin kendi iç dinamiğinden kaynaklanan yapısal sorunlar ve iradi sebeplerden dolayı işgücünün tamamı kullanılmaz. Bundan dolayı tam istihdam seviyesine ulaşmış ekonomilerde yüzde iki ile üç arasında oluşan işsizlik oranları tam istihdam durumu içinde gerçekleşebilecek doğal oran olarak kabul edilir (Aren, 1998: 5).

1.1.2.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdam bir ekonomide herhangi bir anda gerçekleştirilebilecek optimum istihdam hacmi ile gerçekleşen istihdam arasındaki fark olarak tanımlanabilir (Germir, 2012: 3). Geniş anlamıyla eksik istihdam, bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamının üretim aşamasında yer almamasının yani bir kısım faktörlerin atıl olmasını ifade etmekte olup dar anlamıyla da bir ekonomide çalışma isteğine ve gücüne sahip kişilerin iş bulamadığından dolayı, işsiz kalması olarak tanımlanabilir (Dinler, 1997: 419).

Eksik istihdamda ekonomik faktörlerce belirlenen istihdam hacmi, çalışma isteği ve yeteneğinde olan kişilerin ancak bir kısmını üretim sürecine katabilmektedir. Geriye kalan kısım ise üretim sürecinde istihdam olanağı bulamadığından işsizlik ortaya çıkabilir (Bozkaya ve Taş, 2012: 152).

Eksik istihdamda, sermaye malları tam kapasite ile çalışmamaktadır. Toprağın da teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması sonucu optimum şekilde değerlendirilememesi; ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarlarının, tam istihdam üretim hacminin altında kalmasına sebep olmaktadır. Bu sayılan nedenlerden dolayı kaynaklar israf edilmekte ve yaşam standardı olması gereken refah düzeyinin altında oluşabilir (Berberoğlu, 1996: 148).

Eksik istihdamı, üretim faktörlerinin tamamının üretim süreci aşamasında kullanılamamasından dolayı ekonomiler için olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir durum olarak değerlendirilebilir.

1.1.2.3. Aşırı İstihdam

Bir ülke ekonomisinde işgücünün tamamının üretim sürecinde kullanılmasına rağmen karşılanmamış talep varsa o ekonomi aşırı istihdam durumunda demektir. Bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü gerektiği gibi üretim aşamasında kullanıldığı halde üretilen mal ve hizmet miktarı yani toplam hasılanın toplam talebi karşılamaya yetmediği durumu aşırı istihdam olarak tanımlayabilir (Köklü, 1973: 71).

1.1.2.4. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam, yasal üretim faaliyetleri içerisinde yer alan ancak faaliyetleri kamu faaliyet ve istatistiklerinde yer almayan, vergi ve zorunlu sosyal güvenlik yükümlülüklerinden kaçınmak amacıyla işverenlerin kayıt dışı işçi çalıştırması veya kişilerin kendi nam ve hesabına kayıt dışı çalışmasıdır şeklinde tanımlanmaktadır (Lordoğlu, Törüner ve Özkaplan, 2000: 123).

Vergi fon ve prim gibi yükler olmadan oluşturulan kayıt dışı istihdam da primler ödenmediği için sosyal güvenlik sisteminin finansmanı sorun olmakta ve sistemin işleyişi aksayabilir (Kırkulak, 1999: 158).

1.2. İŞSİZLİK OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Bu kısımda, İşsizlik olgusunun çeşitli tanımları üzerinden kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş ve daha sonra işsizlik türleri incelenmiştir.

1.2.1. İşsizlik Kavramı

Tarih boyunca işsizlik bütün toplumların çözüm bulmaya çalıştıkları en önemli sorunlardan biridir. Sanayi devrimi ile birlikte işsizlik, boyutları farklı olmakla beraber bütün ülkelerde görülmeye başlamıştır. Ama asıl olarak işsizlik sorunu 1980'lere kadar gelişmekte olan ülkelerde büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. 1980'lerle birlikte uygulamaya konmaya başlanılan neoliberal politikalarla birlikte, işsizlik gelişmiş ülkeler içinde önemli bir sorun haline gelmiştir (Özdemir, 2006: 67-68).

İşsizliğin açık bir tanımı şöyledir: “Çalışma irade ve iktidarına sahip olup da cari ve geçer ücret üzerinden ve ayrıca kanun yahut örf adetle tayin edilmiş saatler zarfında bir iş aradığı halde bulamayan kimseye işsiz denir”. Bu kişi gayri iradi bir işsizdir. Mevcut ücret düzeyini kabul etmesine rağmen iş bulamamaktadır. İlk kez Keynes tarafından tanımlanmış ve iktisadi literatüre girmiştir (Çolak, 2007: 642).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) geliştirdiği işsizlik tanımına göre ise; bir kişinin işsiz olarak tanımlanabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir (Ekin, 2000: 224).

"Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (ücret karşılığı yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son altı ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaştaki tüm kişiler işsiz nüfusa dâhildirler. Ayrıca iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenlerden, 15 gün içinde işbaşı yapabilecek kişiler de işsiz nüfus kapsamına dâhildirler". Diğer bir ifadeyle işsizlik; çalışma gücü ve arzusunda çalışmaya hazır bir durumda olup da gelir getiren bir işe sahip olmama durumudur.

1.2.2.İşsizlik Türleri

İşsizlik türlerini iradi (isteğe bağlı), gayri iradi (istek dışı), yapısal, geçici, devresel, teknolojik, mevsimlik ve gizli işsizlik olarak sınıflandırmak ve incelemek mümkündür.

1.2.2.1. İradi (İsteğe Bağlı) İşsizlik

İradi işsizlik, mevcut cari ücret düzeyinden daha yüksek bir ücret istendiğinde ya da var olan iş koşullarından daha iyi iş koşulları arandığı için iş bulunamaması durumudur. İradi işsizliği gerçek bir işsizlik olarak tanımlanmayabilir. Çünkü iradi işsizler cari koşullarda çalışmayı istedikleri zaman hemen iş bulabileceklerdir (Aren, 1992: 7).

Bu tür işsizlere ekonomide verilecek iş vardır. Ancak daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma koşulları istekleri için kendi istek ve iradeleri ile işsiz kalmaları sebebiyle bu tür işsizler gönüllü işsiz olarak da tanımlanabilir (Pekin, 1996: 115).

1.2.2.2. Gayri İradi (İstek Dışı) İşsizlik

Gayri iradi işsizlik, irade dışı nedenler sonucunda ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Diğer bir ifadeyle işsiz olan kişinin piyasadaki mevcut cari ücret ve koşullara razı olmasına rağmen iş bulamaması durumudur. Bu işsizlik türü, uzmanlaşma, işbölümü ve teknolojinin gelişmekte olduğu ülkelerde karşılaşılan bir işsizlik sorunu olarak tanımlanabilir (Ersel, 1999: 17).

Sebebi ne olursa olsun, gayri iradi işsizliğe sadece kişiler tarafından alınacak tedbirlerle, örneğin kişilerin daha az ücretle çalışmaya razı olmaları durumunda bile, ortaya çıkabilir. Sorunun ekonominin bütünü göz önünde tutularak çözülmesi gerekebilir (Aren, 1992: 7).

1.2.2.3. Yapısal İşsizlik

Ekonomideki yapısal uyum süreçleri işsizliğe neden olabilir. Talep yapısı değişikliğe uğrarsa emek talep yapısı da değişir. Emek tam olarak uyum sağlayana kadar, yapısal işsizlik ortaya çıkar. Diğer bir ifadeyle yapısal işsizliği, işgücünün

yapısıyla; meslek, beceri, coğrafi konum ve endüstri gibi etkenlerden, işgücü talebinin yapısı arasındaki uyumsuzluğun sebep olduğu işsizlik türü olarak tanımlamak mümkündür (Libsey, 1990: 314).

Yapısal işsizlik toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısındaki değişimler sonucunda ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Gelişmekte olan ülkelerde tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmetler sektörüne dayalı bir ekonomik yapıya geçiş sürecinde yapısal işsizlik ortaya çıkabilir. Gelişmiş ülkelerde ise teknolojik değişimler sonucunda yapısal işsizlik görülebilir. Şöyle ki, ilerleyen teknolojiler nitelikli işgücüne olan ihtiyacı artırmaktadır. Üretimde sürecinde insanın yerini giderek artan teknolojinin yani bilgisayarların ve robotların alması işsiz sayısını artırmaktadır. Yeni gelişmiş teknoloji kullanımıyla oluşan yeni işlerde istihdam edilecek yüksek nitelikli işgücü yetersizliği yapısal işsizliğe yol açabilir (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 90).

1.2.2.4. Geçici İşsizlik (İş Arama İşsizliği)

Geçici işsizlik, kişilerin daha iyi bir çalışma imkânı ve ücret elde etmek için yer ve iş değiştirirken bir süre işsiz kaldıkları durumu ifade eder. Geçici işsizlik anlam olarak sınırlı kullanımında işgücünün normal dolaşımı olarak kullanılır. Gerek işten çıkarılma gerekse yeni bir işe girmek veya çalıştığı yeri değiştirmek isteği ile kişi iş arayacaktır. Ekonomik birimlerin bunları yaparlarken bir süre işsiz kalmaları durumu normal sayılabilir (Çolak, 2007: 643).

Her ülkede belli dönemlerde ortaya çıkabilecek bir işsizlik türüdür. Geçici işsizliğe, kişilerin işyeri ve iş değiştirmelerinden kaynaklanan, gerekli fakat boş geçen dönemlerde karşılaşılmaktadır (Talas, 1997: 136).

İş arama işsizliği, ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğu durumda bile ortaya çıkabilir. Her ekonomide çalışanların yüzde bir-ikisi kadarı geçici bir süre işsiz olabilir (Kocacık, 2000: 53).

1.2.2.5. Devresel İşsizlik (Konjonktürel İşsizlik)

İktisadi faaliyet hacmindeki dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türüdür. Bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlere olan talebin azalması sonucunda bu mal ve hizmetlerin üretimi azalacaktır. Düşük üretim emeğin

daha az kullanılmasını gerektireceğinden, ekonomik yapıdaki bu dalgalanma devresel bir işsizliğe yol açacaktır. Talepte oluşan değişimler sonucunda devresel işsizlik, kısa ya da uzun süreli olacaktır. Devresel işsizlik, yapısal işsizliğe kıyasla kısa süreli, geçici işsizliğe göre uzun süreli olabilir (Erdoğan ve Biçerli, 2004: 208).

Devresel işsizliğin ortaya çıkmasının temel nedeni genellikle toplam talepte meydana gelen değişimlerdir. Özellikle ekonomik daralma ve kriz dönemlerinde ortaya çıkar; bu dönemlerde düşen gelire bağlı olarak azalan satın alma gücü mal ve hizmetlere yönelik talebin azalmasına yol açar. Üretilen malların satılamaması ve artan stoklardan dolayı firmalar üretimlerini ve emeğin de içerisinde yer aldığı faktörlere yönelik taleplerini azaltırlar. Bu durum çevrim yeniden genişleme evresine geçinceye kadar devresel işsizliğe neden olur.

1.2.2.6. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik, yeni teknolojilerin ve üretim tekniklerinin üretim aşamasında kullanılmasıyla beraber üretimde insan gücü yerine teknolojik makinelerin kullanılması sonucunda ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Teknolojide ve üretim tekniklerinde meydana gelen bu değişimler bazı mesleklerin önemini yitirmesine, bazı mesleklerinde tamamen ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Yok, olan mesleklerin yerini ileri teknoloji ve üretim tekniklerinin kullanıldığı yeni meslekler almaktadır. Bu da işgücü yapısında niteliksel değişimler yaşanmasını ve işgücünün daha nitelikli olmasını gerektirmektedir. Bu değişim sürecinde ise yapısal işsizlik görülebilir (Güney, 2009: 139).

1.2.2.7. Mevsimlik İşsizlik

Tarım, turizm ve inşaat gibi sektörlerde üretim seviyesi ve bu seviyeye bağlı olarak da işsizlik oranı mevsimsel olarak değişir. Bu gibi sektörlerde, üretimin mevsimsel olarak arttığı dönemlerde işgücünün büyük bir kısmı, izleyen dönemde işlerini kaybederler ve üretim seviyesi bir sonraki dönemde yükselene kadar işsiz kalırlar. Bu tip işsizlik mevsimsel işsizlik olarak tanımlanabilir (Ünsal, 1999: 54).

1.2.2.8. Gizli İşsizlik

Teknoloji, teknik bilgi, sermaye miktarı ve kalitesinde görülen değişimlerle birlikte işgücünün bir bölümünün üretim sürecinden çekilmesine rağmen toplam hasıla değişmiyorsa bu işten çekilen işgücü gizli işsiz olarak tanımlanmaktadır. Bir kişinin yapabileceği işi birden fazla kişinin yapmasına gizli işsizlik adı verilir. Bu işsizlik türü sadece tarımsal ağırlıklı bir ekonomik yapıya sahip olan ülkelerde görülmez. Gelişmiş ülkelerde de bu işsizlik türü vardır ama yaygın değildir. Gelişmiş ülkelerde gizli işsizlik daha ziyade toplam talebin azalması sonucunda işgücünün mevcut işlerinden daha düşük verimli işlere kaymaları sonucu ortaya çıkar. Az gelişmiş ülkeler kıt kaynaklara ve sermayeye kıyasla kalabalık bir nüfusa sahiptirler. Azgelişmiş ülkelerde halk geçimini düşük gelirli işlerde sağlar. Gizli işsizlik, hızlı nüfus artışı, teçhizat ve makine artışının gerisinde yürüyen ülkelerin katlanmak zorunda kalacakları bir problem olarak tanımlanabilir (Çolak, 2007: 643).

1.3. İSTİHDAM TEORİLERİ

İstihdam ve işsizlik olguları gerek çeşitleri, gerek sebep ve sonuçları bağlamında, gerekse de oluştuğu ülkeye göre çok boyutlu nitelikler arz ettiği için, söz konusu olguları tek bir kuramla açıklamak mümkün değildir. Bu yüzden bu olguların sağlıklı bir biçimde analiz etmek için en başta istihdam ve işsizliğe ilişkin geliştirilen çeşitli kuramlara bakılmasında fayda vardır. Bu doğrultuda aşağıda başlıca iktisat ekollerinin istihdam teorilerine yer verilmekle beraber bu kuramların içinde bulunan zamanın ekonomik ve sosyal yapısından hareketle geliştirildiğini de özellikle vurgulamak gerekmektedir.

1.3.1. Klasik İstihdam Teorisi

“Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine bir araştırma (1776)” isimli kitabı ile ün yapan Adam Smith (1723-1790), klasik politik iktisadın gerçek kurucusudur. Fikirlerinin bütünü bakımından incelendiğinde Smith’ in asıl olarak ekonomik büyüme üzerinde durduğu anlaşılır. Bu bağlamda Smith, bir ulusun zenginliğinin nasıl arttırılabileceği ve nasıl bölüştürüldüğü konuları üzerine çalışmalar

yapmıştır. Zenginliğin temelini emeğe ve doğal kaynaklara dayalı üretime bağlamıştır (Tekeoğlu, 1993: 62-63).

Klasik iktisatçılar, devletin ekonomik hayata müdahale etmesinin gereksiz olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Onlara göre ekonomide; “görünmez el” yani “piyasa mekanizması”, hem fiyat istikrarını hem de tam istihdamı müdahale olmaksızın kendiliğinden sağlayacaktır. Klasiklere göre fiyatların aşağı ve yukarı doğru esnek olması ekonominin tam istihdam seviyesine ulaşması için yeterlidir denilebilir (Kökocak, 2005: 23).

1929 büyük bunalımına kadar Klasik iktisadın hakim olduğu dönemde işsizlik bütünüyle gönüllü bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Klasik teori, tam istihdam analizi olmakla beraber işsizlik sorununu sadece gönüllü bir işsizlik sorunu olarak görmüştür. Tam rekabet varsayımı altında işgücü arzı ve talebi emek piyasasında karşı karşıya gelerek bir denge gerçek ücret düzeyi oluştururlar. Bu denge durumunda, emek talebi emek arzına eşit olacağından -friksiyonel işsizlik bir yana bırakıldığında- bir işsizlik söz konusu olmayacaktır. İşsizliğe sebep olan tek neden gerçek ücretlerin düşmesine engel olmaktır. Bu engeller olmadığı müddetçe -ki klasik görüşe göre serbest piyasa mekanizması içerisinde gerçek ücretlerin düşmesine engel olacak bir durum yoktur- ekonomide geçici olarak görülebilecek işsizliği ortadan kaldıracak ve ekonomiyi tam istihdam düzeyinde tutacak olan kuvvetler olacaktır. Yani tam istihdama karşılık gelen gerçek ücret düzeyinde çalışmak isteyen bütün kişiler iş bulabileceklerdir. Fakat denge ücret düzeyinin üstünde bir ücretle çalışma arzusunda olan kişiler iş bulamayacak ve bu kişiler gönüllü işsiz olarak tanımlanabilirler (Bulutay, 1995: 21-23).

Klasiklerin, istihdama gereken önemi vermeyişi istihdamın, teori olarak henüz yeni anlaşılmaya başlanan bir durum olarak karşımıza çıkarmaktadır. Klasik akım da dengenin kendiliğinden gerçekleşeceği yani görünmez el vasıtası ile tam istihdamın gerçekleşeceği ve dolayısıyla işsizliğin kendiliğinden ortadan kalkacağı bir durum olarak görülmesi bu ilgisizliğin temel nedeni olarak belirtilebilir (Yıldırım ve Karaman, 2001: 113).

Klasikler, istihdamı bir sorun olarak görmedikleri için istihdamla ilgili çok önemli çalışmaları yoktur. Bunun nedeni ekonomik faaliyet hacminin daima tam istihdam düzeyinde olmasıdır. Klasiklere atfedilen tam istihdam varsayımı, arz-talep, faiz haddi

ve ücret düzeyinin belirlenmesiyle ilgili düşüncelerinden ve görüşlerinden çıkarılan bir sonuç olarak değerlendirilebilir (Aren, 2005: 15).

Klasiklerin tam istihdam varsayımı ile ilgili görüş ve düşüncelerini “üç temel kuram” üzerinden inceleyebiliriz. Bunlar “Mahreçler Yasası”, “Faiz Teorisi” ve “Ücret Teorisi”dir.

1.3.1.1. Mahreçler Yasası (Say Yasası)

Mahreçler yasası, Fransız iktisatçılardan Jean Babtist Say (1767 – 1832) tarafından ortaya konulmuştur. Bu teoreme, yazarın adından dolayı, Say Yasası da denir. Mahreçler teoremine göre, mallarla malların mübadele edilmesi esas olandır. Bu mübadelede para sadece bir aracıdır. Bu bağlamda gerçek satın alma gücü, para değil mallar tarafından belirlenir. Bir mal üretildiği zaman yalnız bir arz değil aynı anda ve aynı miktarda bir talepte yaratılmış olur (Aren, 1992: 16-17).

Mahreçler yasasına göre, bir ülkenin zenginliği de yoksulluğu da diğer ülkeye yansır. Toplumların refahı birbirine zarar veren bir çatışma politikası ile değil, karşılıklı dayanışmayla gerçekleşebilir (Özgüven, 1987: 41).

Say Yasasına göre satın alma gücünün, harcanmayıp tasarruf edilmesinin, işgücünün istihdamını arttıracak ve böylece işçilerin satın alma gücünün artacağı görüşü savunulmaktadır. İşgücünün doyum noktasına ulaşmadığı varsayımı altında üretim artışı tüketiminde artmasına neden olacaktır. Buna karşılık işgücünün üretilen mallara talebi artmasa bile yine de aşırı üretim söz konusu olmayacaktır. Çünkü işgücünün ücreti arttığında daha az çalışarak yine de bu durumdan fayda sağlayabilecektir (Aydın, 2010: 13).

Say Yasası, enformasyonun tam olduğunu ve tam istihdamın sürekli olacağı varsayımları çerçevesinde oluşturulan bir teoridir. Say, ekonomide gayri iradi(gönülsüz) işsizliği kabul etmez. İşsizlik varsa, bu ancak kişilerin cari ücretlerle çalışmak istemeyişinden kaynaklanan iradi (gönüllü) işsizlik ortaya çıkabilir (Tekeoğlu, 1993: 93).

1.3.1.2. Faiz Teorisi

Klasiklere göre, faiz, tasarrufun, yani tüketimi kısmanın, karşılığıdır. Bu nedenle, faiz haddi ile tasarruf miktarı arasında fonksiyonel bir ilişki vardır. Bu ilişki, tasarruf miktarının faiz haddine bağlı olarak artıp azalmasıdır. Buna göre, kişilerin dolayısıyla ülkenin tasarruf eğilimi sabitken, faiz haddi artarsa tasarruf miktarı artar, düşerse tasarruf miktarı azalır (Aren, 1992: 18). Tasarruf, yatırım yapılacak olan kaynaklara yönelik bir arz olarak da düşünülebilir. Klasik iktisatçılar, tasarruflarda meydana gelecek olan olağan artışlar neticesinde faiz haddinin buna bağlı olarak düşeceğini, bu düşüş sonucunda toplam maliyette bir azalma oluşacağını ve bundan dolayı gelirin artacağını savunmaktadırlar. Gelir artışı firmalara tasarruf etme konusunda baskı yapacaktır. Bu baskı neticesinde üreticiler daha fazla kar elde edebilme arzusu ile üretimlerini arttıracak ve böylece çalışma arzusu ve kabiliyeti olan bireylerin istihdama daha fazla dahil şeklinde değerlendirilebilir (Özgüven, 1997: 400).

1.3.1.3. Ücret Teorisi

Klasiklere göre ücret, işverenler açısından işin marjinal verimine, işçiler açısından da işin marjinal zahmetine eşittir. İşin marjinal verimi, tam istihdam seviyesine yaklaştıkça, azalan verimler yasası dolayısıyla, azalır. İşin marjinal zahmeti de, bunun tersine istihdam düzeyi yükseldikçe artar. Ücret teorisine göre, bir ülkede gayri iradi işsizler varsa, bunun sebebi var olan ekonomik düzen değil, fakat onun serbestçe işlemesine engel olan işçi örgütleri, sosyal sigorta mevzuatı ve genel olarak devlet müdahaleleridir. Genel olarak bu devlet müdahaleleri, yapay olarak ücret düzeyini yüksek seviyelerde tutarak, iş hacminin genişlemesine ve dolayısıyla işsizliğin ortadan kalkmasına engel olabilirler (Aren, 1992: 22).

1.3.2. Keynesyen İstihdam Teorisi

John Maynard Keynes, ortaya koyduğu düşünceleriyle başlı başına bir okuldu. Keynes'in genel yaklaşımı *“kendiliğinden tam istihdam şartlarında dengeye gelen ekonomi”* düşüncesinin yanlışlığını açıklamaya yönelik talep ağırlıklı, kısa dönemi içeren ve makroekonomik analizi esas alan bir yaklaşımdır. Doğal olarak, onun kurumsal yaklaşımı geleneksel iktisadın *“Say Özdeşliğine”* ve *“Miktar Teorisine”* ne

alternatif açıklamalar getirilerek iktisat bilimine yeni ufuklar açmıştır (Tekeoğlu, 1993: 196).

Piyasaya müdahale olmadan kendi kendine dengeyi sağlayamayacağını ileri süren Keynes, sistemde var olabilecek aksaklıklara karşı dışarıdan müdahale edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Keynes'e göre piyasa tam istihdamı kendiliğinden sağlayamaz. Piyasada meydana gelen bir denge eğer müdahale sonucu gerçekleşmemişse bu tesadüfî bir olaydır ve piyasanın bu şekilde denge de kalması uzun sürmeyecektir. Klasiklerin ekonominin tam istihdamda dengede olacağı görüşüne karşılık olarak Keynes ekonomide dengenin çoğu zaman eksik istihdamla sağlanabileceğini söylemektedir (Ünsal 2007: 33).

Keynes, hem toplam talep hem de efektif talep kavramlarıyla iktisat literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur (Dirimtekin, 1981: 206). Burada efektif talep, mal ve hizmet temini için ödenen toplam bedelin ne kadar olduğunu açıklamaktadır. Bu çıkarımdan hareketle bir toplumda mal ve hizmet temini için harcanan parasal değer in milli gelire eşit olması durumu söz konusu olabilir (Üstünel, 1990: 190-191).

Çeşitli mallar arasında öngörölmüş bir toplam talep artışının dağılımı, istihdam hacmi üzerinde gerçekten büyük ölçüde etki yapabilir. Örneğin, ek talep, geniş çapta, güçlü bir istihdam esnekliğine sahip bulunan endüstrilere doğru yönelmişse, istihdamın toplam artışı, ek talebin zayıf bir istihdam esnekliğine sahip bulunan endüstrilere yöneldiği zamandakinden daha büyük olabilir (Baltacıgil, 1969: 26).

Geleneksel teorinin öngördüğü şekilde faiz ayarlamaları yoluyla, tasarruf-yatırım dengesinin ve tam istihdamın sağlanamaması Keynes'i, müdahaleci devlet anlayışına götürmüştür. Zira eksik istihdamdan çıkışta, diğer bir geleneksel politika olan ücret indirimleri işe yaramayacaktır. Genel nakdi ücret indirimleri, aynı oranda fiyatları düşürür ve dolayısıyla reel ücretler de gerçekte düşüş olmaz. Bu konuda yatırımcılar da esas olarak reel ücretlere göre hareket etmektedirler. Öte yandan, para arzı veri iken, eğer ücretler ve fiyatlar düşmüş ise bu, işlem güdüs el para talebini azaltacak ve buradan arta kalan fonlar tahvil alımına yönelerek faizleri bir miktara aşağı çekebilecektir. Bu etki, yatırımları bir miktar teşvik edebilir. Fakat o anda ekonomi likidite tuzağındaysa veya yatırım-tasarruf eşitsizliği varsa, istihdam açısından daha ileriye gitmek mümkün

değildir İşte belirtilen iki nedenden dolayı devletin ekonomiye müdahalesinden ve bazı mali politikalar izlemesi gerekebilir (Tekeoğlu, 1993: 209-210).

1.3.3. Monetarist İstihdam Teorisi

1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca, özellikle ABD'de, Chicago Üniversitesi profesörü Milton Friedman'ın akademik önderliğindeki birçok iktisatçı, Keynesyen öğretiyi şiddetle eleştirmişler ve onun yerine serbest piyasa mekanizmasının etkin işleyişine dayalı ve para arzına iktisat politikası içinde son derece önemli bir yer veren ve iktisat yazınında Monetarist teori diye bilinen teoriyi ileri sürmüşlerdir (Engin, 1987: 95).

Monetaristler de klasikler gibi, devlet müdahalesinin sadece para politikası ile sınırlı kalmasını savunurlar. Maliye politikası ise uygulama da gecikme sorunu içeren istikrar bozucu ve düşük tesirli bir aral olarak görülür. Bu bağlamda monetarist görüşe göre, ekonomide tam istihdam seviyesinin korunması için, milli gelir artışına paralel olarak aynı oranda para arzının arttırılması yeterli olabilecektir (Ardıç, 2003: 26).

Enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş tokuş ilişkisi Philips eğrisi ile tasvir edilmektedir. Bu eğrinin Keynesgil ele alınışı ve yorumlanmasında işsizlik ve enflasyon arasında ters yönlü kararlı bir ilişkinin varlığı kabul edilir. Ama Monetaristler enflasyonun ücretler üzerindeki geri besleme etkisini dikkate alarak ekonomik birimlerin enflasyonist ortamda enflasyon beklentilerine bağlı olarak işsizlik ve enflasyon arasında kararlı bir ilişkinin bulunmadığını iddia edip göstermeye çalışır. Monetaristler, ekonomik birimlerin kısa dönemde eksik bilgilenmeden dolayı gerçek ücretleri doğru olarak belirleyemediklerinden, yani bekleyişleri hatalı olduğundan enflasyon ve işsizlik arasında ilişkinin varlığını kabul ederken, uzun dönemde ekonomik birimler hatalarını düzelterek ekonominin doğal makro büyüklüklere geri döneceğini savunurlar (Çolak, 2007: 654). Monetaristler kısa dönemde enflasyonla işsizlik arasındaki negatif ilişkiyi kabul ederken bu ilişkinin uzun dönemde geçersiz olduğu görüşünü savunmaktadırlar.

Friedman enflasyonun; üretimdekinden daha hızlı bir artışla, sadece para miktarında üretebileceği anlamında, her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğunu ileri sürmüştür. Monetaristler, enflasyonun sadece para arzı büyüme oranı yavaşlatılarak

azaltılabileceğini savunmaktadırlar. Parasal genişleme oranını azaltmak, işsizlik düzeyinde bir artışla sonuçlanabilmektedir (Snowdon ve Vane, 2012: 161).

Friedman'a göre tüm işçileri geçici olarak aldatmak mümkün iken her zaman şaşırtmak imkansızdır. Eninde sonunda işçiler baz olarak kabul edilen enflasyon oranının yükseldiğini fark edeceklerdir. Bu durumda enflasyon oranını arttırarak işsizliği azaltma olanağı ortadan kalkacaktır. Burada uzun dönemde, gerçekleşen ve beklenen enflasyon oranının birbirine eşit olduğu durumdaki işsizlik oranı yani, doğal işsizlik kavramı ortaya çıkmaktadır. Doğal işsizlik oranını emek arzı ile emek talebinin birbirine eşit olduğu noktadaki işsizlik oranı olarak da tanımlamak mümkündür. Arz yönünden ele alındığında doğal işsizlik oranını etkileyen temel faktör işgücünün demografik yapısının zaman değiştirmesidir. Vasıfsız ve düşük nitelikte ki işgücüne olan talebin azalması doğal işsizlik oranını etkileyen talep faktörünün temel noktasıdır. Şöyle ki niteliksiz işgücünün ücretinin düşmesi işsizliğin artması sonucunda doğal işsizlik oranını yükseltecektir. Doğal işsizlik oranını artıran diğer bir faktörde işsizlik sürelerinin uzamasıdır. Teknolojik değişimler, ürün ve emek piyasalarında rekabetin derecesi gibi etkenler doğal işsizlik oranını etkileyen diğer faktörler olarak değerlendirilebilir (Biçerli, 2005: 557-558).

1.3.4. Yeni Klasik İstihdam Teorisi

Yeni Klasik İktisatçıların öncülüğünü Robert Lucas ve Thomas Sargent yapmaktadır, onlara göre tam istihdamdan geçici ayrılımların ana nedeni insanların yaptıkları yanlışlardır. Bu görüşü anlamanın en iyi yolu, olaya mikro ekonomideki tek tek arz ve talebin yalnızca nispi fiyat yapısına bağlı olduğu önerisinden yola çıkmaktır. Yeni Klasik teoriye göre, tam istihdamdan sapma, ancak insanların yanlış yapması halinde mümkündür, bu durumda piyasalar, tam istihdam çıktısının altında ya da üstünde temizlenir. İnsanlar istedikleri kadar emek arz etme ya da mal satma girişimlerinde sınırlamalarla karşılaşmazlar; çıktının azalması ya da çoğalması iradidir şeklinde tanımlanabilir (Çakmak, 1990: 389-390).

Yeni Klasik iktisatçılar, ekonominin, rasyonel bekleyişler teorisine göre sürekli dengede olduğunu kabul ettiklerinden; kısa dönemde de ekonomideki işsizlik oranı doğal işsizlik oranıdır. Bu oran ekonomik birimlerin gelecekteki fiyat düzeyini hatasız

şekilde tahmin etmeleri sonucu arz ve talep dengesinin oluştuğu durumdaki işsizlik oranı olarak tanımlanabilir. Yeni Klasikler' e göre iradi işsizlik yoktur. İşsizlik, işgücü piyasalarının etkin olmamasından veya piyasaların tekelci yapılarından kaynaklanmaktadır. Rasyonel beklentiler teorisine göre bekleyişler doğru olduğundan, uyumunda gecikme yoktur. Kişiler, doğru enformasyona sahiplerse üretim ve istihdamın doğal düzeyinde kalacağını öngörürler. Eğer toplam talep sabit kalırsa emek talebi ve arzı ile mal talebi ve mal arzı da değişmez. Böylece kısa dönem de üretim ve istihdam doğal düzeylerinde kalır. Rasyonel beklenti hipotezi kısa dönemde Phillips eğrisinin varlığını kabul etmemektedir şeklinde yorumlanabilir (Çolak, 2007: 654).

Yeni Klasikler rasyonel beklentiler varsayımı altında ekonominin daima tam istihdam düzeyinde olacağını savunmaktadırlar.

1.3.5. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi

Yeni Keynesyen terimi her ne kadar ilk defa Parkin ve Bade'in 1982 yılına ait modern makroekonomi üzerine olan ders kitaplarında kullanılmış olsa da, bu düşünce okulunun ortaya çıkması 1970'li yıllardaki yeni klasik devrimin ilk safhasına denk düşmektedir. Bu süreçten itibaren Yeni Keynesyen literatürün gelişimi, öncelikli olarak maksimizasyon davranışı ve rasyonel beklentilere dayalı ücret ve/veya fiyat katılıklarının özenli ve tatmin edici modellerinin araştırılması ile ilgili olmuştur. Yeni Keynesyen iktisat, Lucas'ın 1970'li yıllarda meydana çıkardığı, Keynesyen iktisat içerisinde hissedilen, teorik krizlere karşılık olarak gelişim göstermiştir. Yeni Keynesyen teorisyenlerin uğraştıkları en önemli problem eski Keynesyen modelin teorik hatalarına ve tutarsızlıklarına yönelik çözüm getirmek olmuştur. Böylece, yeni Keynesyen teorisyenler, ücret ve fiyat katılıklarının rasyonelleştirildiği tutarlı bir toplam arz teorisi kurmayı hedeflemişlerdir (Snowdon ve Vane, 2012: 320).

Yeni Keynesyen teorinin emek piyasasıyla ilgili temel karakteristiği, makro piyasa olan emek piyasasını, mikro davranış kalıpları içerisinde incelemektedir. Yeni Keynesyen iktisat, Yeni Klasik iktisadın rasyonel insan varsayımını kabul etmez. Yeni Keynesyen iktisatçılara göre insanlar gerçek anlamda işlerinden memnun olmadıkça yeni iş aramazlar. Aynı şekilde işverenlerde işçilerin ücret düşüklüğü talebini kabul etmezler. Bu durum işveren açısından daha az kalifiye, verimsizlik ve maliyet artışına

yol açacak, denge eksik istihdam seviyesinde oluşacaktır. Yeni Keynesyen teoriye göre işsizliği ortadan kaldırmak için işgücü piyasasına müdahale etmek yersizdir. Esas önemli olan ekonominin talep yönüyle ilgilenmek şeklinde değerlendirilebilir (Çolak, 2007: 654).

Yeni Keynesçi makroekonomi, ücret ve fiyatların yapışkanlık nedenlerini ve dolayısıyla toplam talep dalgalanmalarının ulusal gelir üzerinde önemli etkiler yaratmasının nedenlerini açıklamaya çalışan değişik modelleri kapsamaktadır. Bunlar arasında menü maliyetler, zımni sözleşmeler, etkinlik ücretleri, sendikaların rolleri ve cılız piyasaların sebep olduğu dışsallıklar sayılabilir (Çakmak, 1990: 4).

Yeni Keynesyenler doğal işsizlik oranını, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) olarak isimlendirirler. 1980'li ve 1990'lı yıllarda dünya genelinde işsizlik oranlarında görülen yüksek artışlar sonucunda doğal işsizlik oranı da artmıştır. Doğal işsizlik oranının artış göstermesi, doğal oran hipotezinin tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışmalar sonucunda toplam talebin, hasıla ve istihdamı uzun dönemde bile etkileyebileceği görüşü ortaya konulmuştur. Bu bağlamda doğal işsizlik oranının talep yetersizliğinden kaynaklı değişebileceğine ve ekonomide kalıcı olarak olumsuz bir etki yaratacağı vurgulanmaktadır. Doğal işsizlik oranındaki uzun dönemli değişimler sonucunda ortaya çıkan problemleri çözmek için politika uygulayıcılar tarafından daha ileri mali ve parasal politikalar uygulanması gerekebilir. Yeni Keynesyenler işsizliği azaltmak için arz yönlü politikalara önem verirler. İşgücüne istihdam yaratma ile ilgili maliyetleri azaltmak için emek piyasasını serbest bırakmak, nominal ve reel yapışkan fiyatların etkilerini ortadan kaldırmak için sendikal gücü azaltmak ve emek piyasasını talep düzeylerindeki değişimlere hareketle daha esnek duruma getirebilmek bu politikaların temelini oluşturabilir (İslatince, 2002: 76).

İKİNCİ BÖLÜM

POST KEYNESYEN İKTİSATA GÖRE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞİN ANALİZİ

2.1. POST KEYNESYEN İKTİSAT TEORİSİ

Post Keynesyen İktisat Okulu, 1970'lerden itibaren Keynes'in takipçileri tarafından kurulan bir okuldur. Post Keynesyen iktisatçılar, Keynes'in diğer takipçileri olan Neo Keynesyenlerin ve Yeni Keynesyenlerin geliştirdikleri görüşlerin Keynes'in asıl görüşlerini yansıtmadığını ve Keynes tarafından geliştirilen birçok görüşün de inceleme dışı bırakıldığını ileri sürmektedirler.

Post Keynesyenlerin hareket noktası Keynes'in 1936 yılında yayınladığı "*İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi*" adlı eseridir. Bu eser her şeyden önce Ortodoks iktisada karşı argümanlar ileri sürmekte ve literatürde önemli tartışmaların kaynağı olmuştur. Ekonomik hayatta istikrarın sağlanması için toplam talebe merkezi bir yer verilmesi, belirsizliğin iktisadi analizlerde yer almaya başlaması, devlet müdahalelerin gerekliliğinin ortaya konulması, gerçek hayatla ilişkili iktisadi analizlerin daha çok yapılmaya başlaması vb. çok sayıda konu Keynes'in çalışmalarıyla birlikte iktisat bilmi içerisinde daha çok yer edinmeye başlamıştır. (Holt ve Pressman, 2001: 2-3).

Post Keynesyenler tarihsel zamana, belirsizlik ve bekleyişlerin iktisadi süreçler üzerindeki tesirlerine önem vermeleri dolayısıyla, iktisadi analiz bu olguları dikkate almasından yana bir tavır sergilerler. Onlara göre, iktisatta yoğun matematik kullanımı iktisadın gerçeklikle bağlantılarının koparılmasına yol açabilecektir (Tekeoğlu, 1993: 258).

Post Keynesyen ekonomide öne çıkan temel özellikler aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Eichner, 1979: 10-17):

- Zaman kavramının statik değil dinamik olduğu, devamlı hareket eden ve genişlemekte olan bir ekonomi-politik,
- Analizleri oluşturan dinamik zaman bağlamı içinde, finansal araçların ekonomik sistem içinde sahip oldukları konum,

- Yatırım miktarının; ekonomik büyümede ve gelir dağılımı analizlerinde temel bir açıklayıcı olması gibi.

Post Keynesyen iktisadın öne çıkan ve ortodoks iktisattan ayrılan özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

2.1.1. Reel Üretim Ekonomisi – Parasal Üretim Ekonomisi Ayrımı

Post Keynesyen İktisat (PKİ) okulu, çalışmalarında reel mübadele ekonomisi, diğer bir deyişle takas ekonomisi yaklaşımından ziyade parasal üretim ekonomisi kavramını kabul etmektedir. Klasik iktisadın temel varsayımlarından biri olan kaynakların kıtlığı ve bu kaynakların alternatif kullanım yerleri arasındaki dağılımı problemleri yerine Post Keynesyenler sermaye birikimi problemi ve bu birikim sürecindeki değişikliklerin üzerinde durmaktadırlar (Tokucu, 2012: 191).

Temel iktisadın giriş varsayımları arasında bulunan reel mübadelede mal ve hizmetlerin reel olarak üretimi, üretim faktörlerinden en az birkaçının bir araya gelmesi ile (örneğin, mal üretimi için sermaye, emek ve girişimci faktörlerinin bir araya gelmesi) üretimin gerçekleştiği kabul edilir. Üretim aşamasında bir araya gelen faktörler üretim tamamlandıktan sonra başta belli olan paylarını süreçten alırlar. Bu süreçte ve varsayım gereğince para üretim aşamasında yer almamaktadır. Bu öğreti de para basitçe mübadele ekonomisindeki taşıma ve güvenlik gibi sıradan zorlukları alt edebilmek için gereken ve kullanılan bir araçtır. Dolayısıyla üretimin ne miktarda ve ne sürede yapılacağı gibi kararların para kavramı ile bir ilişkisi yoktur.

Öte taraftan Post Keynesyenlerin parasal üretim ekonomisi yaklaşımında para sürecin en başından itibaren önemli bir etken olarak rol almaktadır. Para ile emek elde edilir, yine para kullanılarak üretimin yapılacağı fiziksel mekân kiralanabilir ya da satın alınabilir. Üretim için gerekli olan işlenmemiş madde de yine para ile satın alınır. Kısacası reel mübadele ekonomisinde olduğu gibi üretim faktörleri yine bir araya gelmektedir ancak tüm bu faktörleri bir arada tutan çimento, birleştirici madde Post Keynesyen ekole göre paradır. Sistemin çalışma düğmesine basan paradır. Tüm bunların yanında para ve parasal sözleşmeler sistem içerisinde vazgeçilmez bir konuma sahiptir ve üretim ‘tarihsel zaman’ içerisinde gerçekleştirilebilmektedir (Smithin, 1994: 2).

Toplam talepte meydana gelen dalgalanmalar klasik ekolde malın arzı ya da fiyatı ile ilgili olarak ele alınırken, Post Keynesyen ekolde bu dalgalanmalar parasal meseleler olarak ele alınabilir (Lavoie, 1984: 773).

Parasal üretim ekonomisinin önemli temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Carvalho, 1992: 77) :

- Firmaların mal ve hizmet üretmelerini teşvik eden ana saik kar elde etme beklentisidir. Bundan dolayı firmalar eğer gelecek kar ile ilgili olumlu beklentilere sahiplerse üretimi gerçekleştirmek isteyecekler ve üretim yapabilmek için başlangıçta gerekli parayı bulabilmek için de finansal kuruluşlardan kredi arayışına gireceklerdir. Eğer kar beklentileri olumsuz ise firmalar üretime başlamaz ya da mevcut üretimi azaltma yoluna giderler.
- Gelecek süreçle alakalı belirsizlikler arttıkça üretim ve talep düzeyinde dalgalanmalar meydana gelecektir. Burada dalgalanmaların ve belirsizliklerin önüne geçebilmek amacı ile iktisadi birimler sözleşmelere yönelecektir. Bu sözleşmeler üretici ve tüketiciler arasında yapılabildiği gibi aynı zamanda finansal kesimdeki birimler ile de yapılır ve oldukça önemlidir. Çünkü sözleşmeler ileriye dönük koruma demektir ve dalgalanmaların ve belirsizliklerin etkilerini de azaltır.
- Firmaların kâr beklentileri ile üretim faktörlerinin üretim süreci sonundaki gelir düzeylerinde meydana gelecek değişiklik arasında sağlam bir bağ vardır. Hatta firmaların geleceğe yönelik kar beklentileri değiştiğinde emek sahiplerinin ve tüketicilerin de gelirlerinde değişiklikler söz konusu olabilmektedir.
- Üretimde kullanılacak olan malları üreten sektörler ile nihai tüketiciye sunulacak olan tüketim mallarını üreten sektörlerin de birbiriyle sıkı ilişkisi vardır. Bu sektörlerden birindeki harcamalar diğer sektörlerdeki faktörleri ve bu birimlerin gelirlerini de etkilediğinden, oluşan dalgalanmalarda tüm sektörler ve sektörlerle ait birimler de etkilenir. Dalgalanmalar eş zamanlı olarak gözlemlenebilir.

2.1.2. Tarihsel Zaman Yaklaşımı

Klasik iktisatçıların ekonomik faaliyetlerin mantıksal zaman içerisinde gerçekleştiği tezine karşılık olarak Post Keynesyen ekolde ekonomik faaliyetler tarihsel

zaman içinde gerçekleşmektedir. Post Keynesyenlere göre tarihsel zaman kavramı çerçevesinde geçmiş zamanda gerçekleşen faaliyetlerle ilgili bundan sonra bir tasarrufta bulunulamaz ve gelecekte meydana gelecek olan faaliyetler de eskisinin aynısı olmayacaktır. İktisadi birimler ve faktör sahipleri geçmişte yaşanmış faaliyetlere dair bilgi sahibidirler, gelecek faaliyetlerini bu tecrübe ile yönlendirebilirler ancak geleceğe dair belirsizlikler vardır ve gelecekteki olayların bilgisine hiçbir faktör sahibi ya da birim sahip değildir. Bu noktada devreye para ve parasal anlaşmalar girmektedir. Birimler anlaşmalarını geçmişin bilgileriyle gelecekteki belirsizliklerin etkilerini bertaraf etmek üzere kullanırlar ve kapitalist sistem içerisinde parasal ilişkiler ve anlaşmalar bu nedenle hayati önem arz edebilir (Arestis, 1997: 44).

Toplumlar tarihsel zaman içerisinde var oldukları için ve belirsizlikler de tarihsel zaman içerisinde geleceğe dönük olduğu için iktisadi birimler herhangi bir karar aşamasına geldiklerinde gelecekle ilgili belirsizliklerle karşı karşıya kalacaklardır. Para burada belirsizlikleri ya da belirsizliklerin etkisini ve derecesini azaltmak üzere kullanılabilir olan bir araç konumunda yer alabilir (Itoh ve Lapavitsas, 1999: 229).

Tarihsel zaman yaklaşımına göre, üretim süreci dinamik bir süreçtir ve bu süreçte yapılan takaslar aslında eş zamanlı olarak gerçekleşmez. Süreç içindeki hamleler arasında zaman farklılıkları vardır. Ayrıca paranın kontrolü için de çok değişik faktörler devrededir ve para sadece merkez bankaları ya da sadece tek bir merci tarafından kolaylıkla kontrol edilebilen bir unsur değildir. Süreç ilk hareketi başlatacak olan paranın sisteme girmesi ile başlar, finansal kuruluşlardan başlangıç için elde edilen para üretim süreci sonunda elde edilen gelir ile sahibine iade edilir. Bu bağlamda dinamik süreç içerisinde para vazgeçilemeyecek bir unsur olarak değerlendirilebilir (Fontana ve Gerrard, 2004: 81).

Stok değişken ve akım değişken kavramlarının ışığında para, süreç içerisinde hem stok hem de akım değişken kavramları açısından önemli rolü, temel belirsizlikler ile tarihsel zaman kabullerinden dolayı akım değişken olarak tarif edilebilir. Reel mübadele ekonomisinin temel varsayımlarından olan denge varsayımını günümüz kapitalist ekonomisinde kullanmak hiç elverişli değildir. Çünkü tarihsel zaman içerisinde yaşanmaktadır. Geçmiş süreçler geri çevrilemez ve gelecek de geçmişin tekrarı olmadığından ekonominin kendisine yönelik özellikle gelecek hakkında bir dengeden

bahsetmek doğru olmayacaktır. Denge yaklaşımı ancak geçmişin ve geleceğin aynı olduğu, geçmişteki olayların gelecekte aynen tekrarlanabileceği ve tekrarların devamlı olduğu kapalı sistemlerde fonksiyoneldir. Belli ve değişmez olasılıkların olduğu durumlarda geçmiş olaylardan hesaplamalar yaparak gelecekte gerçekleşme ihtimali doğrultusunda genel denge yaklaşımında olduğu gibi öngörülerde bulunulabilir. Durum böyle olsa bile istatistiksel anlamda hangi olayın ne zaman gerçekleşeceğini bilmediğimizden yine bir belirsizlik durumu oluşacaktır. Post Keynesyenlerin kabul ettiği tarihsel zamanda ise geleceğe yönelik herhangi bir net bilgi bulunmadığından istatistiksel belirsizlik değil temel bir belirsizlik söz konusudur. Bu durumda parasal değişim ekonomisinde sübjektif kararlar önem arz edebilmektedir (Kregel, 1998: 113).

2.1.3. Temel Belirsizlik ve Sonuçları

Risk kavramından ancak tekrar eden ve istatistiksel olarak hesaplanabilecek olan kar ve zarar söz konusu olduğunda bahsedilebilir. J.M. Keynes ve Post Keynesyenler'in bahsettiği belirsizlik kavramı ise risk kavramına göre çok farklıdır. Belirsizlik kavramı tekrar etmeyen olaylar için kullanılır ve risk kavramındaki gibi olasılık hesapları belirsizlik kavramı için kullanmak mümkün değildir (Fontana ve Gerrard, 2004: 626). Temel belirsizlik durumlarında, iktisadi birimler kendi içgüdülerini olasılık hesaplarının önünde tutarlar ve bunlara göre hareket ederler. Yani sübjektif kararlar söz konusu olabilir (Rogers, 1989: 193).

Paul Davidson (1991: 129-131)'a göre üç tür temel karar alma durumundan söz edilebilir;

- **Objektif Olasılık Durumu:** Kararı alanlar, gelecekle ilgili karar verirken geçmiş tecrübeleri gelecekle ilgili karar almada bir veri ve belirleyici saik olarak kabul ederler.
- **Sübjektif Olasılık Durumu:** Karar alanlar içgüdülerini ve kendi görüşlerini alacakları kararın gelecekteki sonuçlarını öngörmek için kullanırlar. Bireylerin zihnindeki bilgiler gelecekteki olayın sonucu üzerinde etkilidir.
- **Gerçek Belirsizlik Durumu:** Karar alan iktisadi birimler, karar alırken, aldıkları kararın gelecekte şimdiden öngöremeyecekleri sonuçları olabileceğini bilmektedirler. Buna rağmen piyasadaki anlık veriler ve

geçmişe dönük istatistiksel verilere dayanarak karar alırlar. Birinci olasılık durumu için adaptif beklentiler ikinci olasılık durumu için rasyonel beklentiler yaklaşımları örnek olarak verilebilir.

Ana akım iktisatçıların aksine Post-Keynesyen ekol, bu karar alma şekillerinden üçüncü durumun geçerliliğini kabul etmektedirler. Post Keynesyenlere göre günümüz reel kapitalist ekonomilerinde temel belirsizlik durumu geçerlidir ve olasılık hesapları herhangi bir süreç için çok fazla faktörün etkili olduğu gelişmiş, karmaşık kapitalist ekonomilerde kullanışlı değildir. Ayrıca temel varsayımlarından biri olarak olayların ve süreçlerin geçmişin aynısı olmadığını kabul ederler.

2.1.4. Para ve Parasal Sözleşmeler

Parasal üretim ekonomisinde ilişkiler reel terimlerle değil parasal terimlerle tanımlanır. Bu parasal sözleşmeler, üretimin ve mübadelenin tarihsel zaman içerisinde gerçekleşmesini sağlar ve gelecekteki sonuçları etkilemesi bakımından taraflara yol gösterir. Parasal sözleşmeler ayrıca, belirsiz bir gelecekte olabilecek olaylara karşı verilecek tepkilere de bir esneklik kazandırır. Örneğin ücret sözleşmeleri genel sözleşmeler içerisinde önemli bir yer tutar ve bir parasal sözleşmedir. Parasal sözleşmeler yoluyla emek maliyetlerinin hem şimdiki zaman içerisinde hem de gelecekte istikrarlı olmasına katkıda bulunulur. Bir ekonomide, tüm parasal sözleşmeler aynı anda değil farklı zamanlarda gerçekleştirilirler. Bu sebeple, üreticilerin yüklendikleri emek maliyetleri bakımından sürekli bir istikrar sağlanmış olur. Bu istikrar üreticilerin geleceğe güvenle bakmalarına yardımcı olur. Bu bağlamda, parasal ücret sözleşmeleri hem emek hem de sermaye açısından bir istikrar unsuru haline gelebilir (Rotheim, 1999: 91).

Parasal üretim ekonomisi kapsamında para, üretimin aşamasının hemen başında gereklidir ve üreticiler yatırım için gerekli parayı temin ettikten sonra mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilir. İkinci aşamada üretilen bu mal ve hizmetler satılır ve üretim sürecinin başında sisteme dahil edilen para tekrar üreticiye geri döner. Paranın bu biçimde üretim sürecinde yer alması, parayı aynı zaman da bir akım değişken haline getirir.

2.1.5. Büyük Devlet Yaklaşımı

Post- Keynesyen iktisat içerisinde büyük devlet kavramı, devletin ekonomi içindeki payının ekonominin bütününe etkiyebilecek kadar büyük olmasını ifade eder. Böyle bir devlet gerektiğinde bütçe açığı vererek ekonomik daralmaların şiddetini yumuşatacaktır. Ancak elbette ki, bu kavramın küresel karşılığı en azından yakın gelecek için politik olarak uygulanabilir değildir. Avrupa Birliği gibi bölgesel birlikler bu öneriye yakın gibi görünmektedir. Ancak Avrupa Birliği bütçesine bakıldığında, bütçenin Avrupa Birliği GSMH'sinin % 1,5'u düzeyinde olduğu, dahası İstikrar ve Büyüme Pakt'ı çerçevesinde, üye ülkelerin yıllık bütçe açıklarının (2005 yılında kısmen reforme edilse de) GSMH'lerinin % 3'ünü geçmemesi öngörülmektedir. Bu durum Minskyci anlamda büyük devlet kavramına uymamakta, devletin ekonomiyi istikrara kavuşturma fonksiyonunu azaltabilir (Sawyer, 2001: 183).

Büyük devletin varlığı bir reform programı çerçevesinde, ekonomik istikrar için çok önemli bir unsur olmaktadır. Çünkü büyük devlet, ekonomik istikrarsızlık sorununun ortadan kalkması için yeterli olmamakta ise de, bu sorunun ekonomik bunalıma dönüşmesini engellemektedir. 1929 Büyük Bunalımını o dönemde devletin ekonomi içindeki payının küçüklüğüne bağlamıştır. Çünkü o dönemde devletin ekonomideki payının küçüklüğü, bütçe açıklarının özel kesimin kârlılığını sürdürmesine yeterli olmamış ve kendini besleyen bir deflasyonist süreç yaşanmıştır. Oysa devletin ekonomi içindeki payı yeteri kadar büyükse, büyük bütçe açıkları özel sektörün kârlılığının devam etmesini sağlayacak ve ekonominin daralma sürecini durduracaktır. Ancak bütçe açıklarının belirli bir mantık çerçevesinde verilmesi gerekir. Aynı zamanda sürekli bütçe açıklarının enflasyonist baskıya neden olabilir (Minsky, 2008: 253)

Büyük devlet yaklaşımında, devletin büyüklüğünün ne olması gerektiği ve bütçe açıklarının bir politika aracı olarak nasıl kullanılacağı soruları önemlidir.

Devletin büyüklüğü konusunda kesin bir ölçü olmamakla birlikte göre genel olarak kamu kesiminin büyüklüğünün, özel kesimin yatırımlarındaki dalgalanmaları telafi edecek büyüklükte olması gerektiği ifade edilebilir. Bir ekonomideki konjonktürel dalgalanmaların en önemli nedeni özel kesimin yatırım kararlarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir ekonomide yatırımların azalmasından dolayı bir durgunluk tehlikesi varsa, devletin bütçe açıkları özel kesimin kârlarının sürmesine

yardımcı olacak kadar büyük olabilmelidir. Bunun anlamı, devletin büyüklüğünün özel kesimin yatırımlarından daha fazla olması gerektiği şeklinde değerlendirilebilir (Minsky, 2008: 306-307).

Minsky de büyük devletin etkinsiz bürokratik yapıyı içerdiğini, bürokratların kamudan çok kendi çıkarlarını kolladığının farkındadır. Ancak yine de Minsky, büyük devlet bir zorunluluk olduğuna göre, devletin daha etkin bir yapıya kavuşturulması için politik ve entelektüel kaynakların bu işe yönelik olarak kullanılması gerektiğini vurgular.

Bütçe açıklarının bir politika aracı olarak kullanmasının koşulları incelendiğinde ise, bütçenin uzun dönemde açık vermemesinin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi, sürekli açık veren bir bütçenin bir politika aracı olarak etkin olmayacağı, yalnızca enflasyonist bir baskı yaratacağı açıktır. Ancak gerektiği zaman bütçe açık verebilir. Böylelikle örneğin, ekonomide beklenmedik bir durgunluk karşısında bütçe açığı verilmesi, özel kesimin kârlarını arttıracak için ekonomiyi durgunluktan çıkarabilecektir. Burada özel kesimin kârları ekonominin işleyişi için belirleyici unsur olmakta ve özel kesimin kârlarına doğrudan etki eden bütçe açıkları da uygun bir politika önlemi olarak kullanılmaktadır. Benzer bir şekilde, bütçe fazlası da gerektiği zaman enflasyonla mücadele etmek için kullanılabilecektir (Minsky, 2008: 150-151).

2.2. POST KEYNESYEN İKTİSAT TEORİSİN'DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

İşsizlik, toplum üzerinde derin ve çok çeşitli sosyal ve ekonomik maliyetleri olan eksik istihdam durumudur. İşsizlik Neoklasik piyasa sisteminde kendiliğinden ortadan kalkacak bir olgu gibi görülse de, Post-Keynesyen iktisatta kapitalist ekonomilerin normal bir özelliği olarak görülmektedir. Efektif talep sorunu kapitalist sistemin tam istihdama ulaşmasında başarısızlık tarif ederken, yapısal değişim sorunu ise kapitalist ekonomilerin tam istihdama ulaşması durumunda bile bunu devam ettirmekte sorun yaşayacağını öngörmektedir. Buna ek olarak bazı Post-Keynesyen iktisatçılar eksik istihdamın fonksiyonelliğini işsizliği azaltıcı Post-Keynesyen ekonomi politikalarına bir engel teşkil ettiğini savunurlar.

Post Keynesyen iktisatçıların istihdam ve işsizlik konularını ele alırken takip ettikleri yöntem temel iktisattan farklıdır. İstihdam konusu temel iktisatta ele alınırken mikro temellerden hareket edilir ve makro ölçeğe doğru geçilir. İşçiler ve firmalar fayda ve kar maksimizasyonu çerçevesinde analiz edilir ve bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere doğru geçiş yapılır; mikro analiz makro analizi önceler. Post Keynesyenler bu bakış açısına karşı çıkarlar ve mikro analizler için makro temellerin gerekli olduğunu ileri sürerler. Çünkü mikro kararlar makro bir çerçeve içerisinde gerçekleşir ve makro koşullar mikro kararları belirler. Ancak Post Keynesyenler buna rağmen mikro analizleri dışlamazlar ve koşullar değiştiğinde yerine göre mikro yerine göre makro analizin öncelikli olabileceğini ileri sürerler. Kısaca Post Keynesyenlere göre mantıksal olarak mikro analizin makro analize ya da makro analizin mikro analize göre önceliği yoktur (King, 2001: 67).

Post Keynesyen iktisatçıların, kapitalizm, istihdam ve işsizlikle ilgili görüşleri, J. M. Keynes'in, Hyman Minsky'nin ve Abba Lerner'in çalışmalarından hareketle oluşturulmuştur. Keynes'le birlikte başlayan klasik iktisadın eleştirisi, Hyman Minsky'nin görüşleriyle zenginleştirilmiştir ve günümüzde de önemli katkılar yapılmaktadır. Post Keynesyenler işsizliği kapitalizmin özünde doğal bir olgu olarak görmektedir. Bu görüş onların kapitalizme yaklaşımından kaynaklanır. Çünkü Post Keynesyenlere göre kapitalist sistem zaten aksak ve istikrarsızdır. Kriz doğurmaya yatkındır. İşsizlik yaratacak dinamikler de kapitalist sistem içerisinde yer almaktadır. Bu aksaklıklar işsizlik durumunda emeğe dairdir ancak emek gibi başka üretim faktörleri için de sisteme dışarıdan etki edilmese bile düzensizlikler ve aksaklıklar görülebilir (Forstater, 2001: 7).

Post-Keynesyenlere göre özel sektör sistem içinde çalışmak isteyen herkese iş imkânı sağlayamayacaktır. Bu nedenle bilhassa daralma dönemlerinde devlet istihdam edici olmalı ve bu konuda özel sektöre destek olmalıdır. Klasik görüşün aksine Post Keynesyenler ekonominin dışarıdan müdahale olmaksızın tam istihdam düzeyine ulaşabileceği görüşüne inanmazlar. Bu noktada durgunluk sonucunda fiyatların düşeceğini ve ekonominin yeniden dengeye geleceğini ifade eden “*Pigou Etkisi*” de reddedilir. Bu savunuya getirilen eleştirilerden biri de menkul değerlerin fiyatı düştüğünde gayrimenkul değerlerin de azalacağı ve tüketim eğiliminin buna bağlı olarak yine düşük kalacağıdır. Hatta menkul değerlerin paraya göre daha az likit olanlarında da

aynı etki söz konusu olabilir. Aynı eleştirel bakış borçlar ve fiyatlar ilişkisinde de borçluların tüketim eğiliminin düşük kalacağı yönünde görüş bildirir (Forstater, 2001: 10).

Post Keynesyen iktisatçıların kapitalist sistemin çalışma ilkelerini ana akım iktisatçılara göre daha farklı tanımladığından yukarıda bahsedilmişti. Davidson (1994: 88)'un da sözünü ettiği gibi ekonomi ve toplum tarihsel zaman içinde süregelmektedir ve bu durum faaliyetlerin belirsizlik durumu içinde devam etmesine sebep olur. Bu belirsizlik ise hesaplanamaz ve olasılık hesaplarına uymamaktadır. Geleceğe bağlı beklentiler vardır ve faaliyetler sonucunda bu beklentilere göre var olan sistemde dalgalanmalar yaşanılması kaçınılmazdır. Bu dalgalanmalar üretim sürecinde olduğu gibi tüketim sürecini de etkilemektedir. Sözü edilen belirsizliklerin var oluşu ekonomik sistemin kriz doğurma eğilimini güçlendirmektedir. Belirsizlikler karşısında alınan subjektif kararlar sistemi istikrarsızlaştırabilir (Rousseas, 1998: 134).

Kapitalist ekonomik sistemi benimsemiş ülkelerde para ve maliye politikalarının temel amaçlarından olan fiyat istikrarı ve genel istikrarın genel hedefi büyümeyi ve istihdam artışını sağlamaktır. Ancak zaman içinde ekonomilerde fiyat istikrarı ve işsizlik ters orantılı bir seyir izlemiş ve uygulanan fiyat istikrarı politikası sanki istihdam artışı ile çelişen ve birbirinin maliyeti olan olgular olarak algılanmıştır. Post Keynesyenler bu olguya tamamıyla karşı çıkarlar. Post Keynesyenlere göre bu iki olgu arasında ters yönlü bir ilişki (trade-off) yoktur. Devlet düşük istihdamı, düşük enflasyonun bir maliyeti olarak görmemelidir, eğer doğru politikalar uygulanırsa düşük enflasyon ve yüksek istihdam eş zamanlı olarak bir ekonomik sistemde var olabilir (Tcharneva ve Wray, 2005: 3).

Post Keynesyenler hem tam istihdamın hem de fiyat istikrarının aynı anda elde edilebileceğine inanmaktadırlar. Hükümet sıfır işsizlik oranını garanti edebilir; sosyal olarak belirlenmiş temel ücret düzeyinde çalışmak isteyen ve çalışabilecek durumda olanlar bir iş bulabilirler. Hükümet aynı zamanda temel ücret düzeyi oluşturarak fiyat istikrarı amacına da hizmet edecek bir çapa oluşturabilir. Tam istihdam politikası bazı koşullar altında enflasyonist baskıları bile azaltabilir. Üstelik tam istihdam politikası ile birlikte iktisadi dalgalanmaların azaltılmasına bile, güçlü bir otomatik bir stabilizatör olması yönüyle, katkı da bulunabilir (Wray, 2000b: 2).

Post-Keynesyen iktisat sunduğu öneriler çerçevesinde hiçbir zaman tam istihdamı sağlama olgusunu enflasyon gibi diğer makroekonomik problemlerin kaynağı olarak görmemektedir. Büyük ekonomik ve sosyal maliyetlere yol açan işsizliğin kalıcı olması halinde ekonomide çok daha büyük hasarlar ortaya çıkabilir (Piachaud, 1997: 36).

Keynes ve Post Keynesyenler işsizlik sorunu üzerinde özel bir dikkatle durmuşlardır. Bu özel dikkatin nedeni şüphesiz işsizliğin yüksek maliyetleri ve doğurduğu hasarlardır. Bu yüzden tam istihdamın sağlanması devlet müdahalesinin ana hedefidir. Neoklasiklerde ise tam ters yönlü olarak eğer ekonomide eksik istihdam varsa devlet dışarıda kalmalı ve piyasanın bu eksikliği kendi kendine tamamlamasını beklemelidir. Keynes (1936) meşhur eseri “*Genel Teoride*” Neo Klasik teoriyi çok yönlü olarak eleştirmiş ve yukarı da bahsedildiği gibi sistemin kendi kendine tam istihdama ulaşamayacağını ve özellikle ulaşsa bile yapısal, teknolojik v.b. değişimler yüzünden tam istihdamın sürdürülemeyeceğini öne sürmüştür.

Bazı Post-Keynesyen iktisatçılar ise “*İşleri İlerletme Yönetimi*” gibi bir politikanın çözüm olabileceğini savunmuştur. Minsky ise hükümeti son istihdam edici olarak referans gösterirken, devletin Kamu Hizmet İstihdamı şeklinde çevirebileceğimiz, iş arayan ve çalışmaya istekli herkese işveren bir mekanizma ile bu soruna çözüm üretilebileceğini ifade etmiştir. Buna göre ekonomi genişledikçe özel sektörün emek talebi artar ve kamu hizmet istihdamı sektörü de büyür. Buradaki işçiler her türlü sosyal ve kamu hizmetinde çalıştırılabilirler. Bu durum aynı zamanda toplumun yararına olacaktır. İşsizliğin uzun süre engellenmesi emek verimliliğinde de potansiyel bir artışa sebep olur. Gelir güvensizliğine ve yoksulluğa bağlı ekonomik ve sosyal maliyetler düşer, suç oranları azalır. Efektif talep sorunu da gelirin yüksek seviyelerde toplanması ile aşılır. Ancak kamu hizmet istihdamı da diğer yaklaşımlar gibi yapısal değişim sorunu ile karşı karşıyadır. İnsanlar bu durumda, çalışıp çalışmama arasında değil, özel sektörde ya da kamu sektöründe çalışmak arasında seçim yapacaklardır. Burada kısaca yüksek istihdamın ve yüksek üretimin yol açacağı çevresel sorunlara ve kirliliğe de değinilmelidir. Bu bağlamda kamu hizmet istihdamı sektörü çevresel sorunlar göz önünde bulundurularak tasarlanmalı şeklinde değerlendirilebilir (Forstater, 1998: 123).

Bu temel tanımlamalar ve kavramlar ile birlikte istihdamın teorik olarak nasıl tanımlandığı ve sınıflandırıldığı Post Keynesyen istihdam modelini ortaya koymada ve kavramlaştırmada önemlidir. İstihdamın yapısını belirlemek Post Keynesyen istihdam modeli ve politikalarında belirleyici olmaktadır.

2.3. POST KEYNESYEN İKTİSATTA İŞSİZLİKLE MÜCADELE YÖNTEMİ OLARAK SON İSTİHDAM EDİCİ OLARAK DEVLET YAKLAŞIMI: ELR MODELİ (EMPLOYMENT OF LAST RESORT)

Keynesyen iktisatta devlet, ekonomideki genel istikrarı sağlamak için piyasaya müdahale etmelidir. İstikrarsızlıkların temel nedeni ekonomideki toplam talep yetersizliğidir. Özellikle maliye politikalarıyla talep yetersizliği probleminin üstesinden gelinebilir ve ekonomi genişledikçe işsizlik problemi de ortadan kalkar.

Post Keynesyenler, Keynesyen istihdam analizini bir adım daha ilerleterek devletin gerektiğinde yeni işler yaratarak da işsizlikle mücadele etmesi gerektiğini ileri sürerler. Post Keynesyenlerin önerdikleri bu model “En Son İstihdam Edici Olarak Devlet Modeli – Employer of Last Resort” olarak bilinir. Aslında detayları aşağıda verilecek olan ELR Modeli post Keynesyenlerin işsizlikle mücadele için önerdikleri diğer politikalardan birisidir.

İşsizlikle mücadele için önerilen diğer politikalar (Wray, 2010: 2-3) ve bunlara ilişkin değerlendirmeler ise aşağıdaki gibidir:

➤ Kamu tarafından yürütülecek konut projeleri.

Kamu tarafından yürütülecek konut projeleri hem düşük gelirli ailelerin konut sahibi olmasını sağlar hem de bu alanlarda önemli oranda istihdam yaratılabilir. Konut projeleri aynı anda birden fazla sektörü de harekete geçireceği için işsizliğin çözümüne yönelik katkılar çok daha fazla olacaktır.

➤ Eğitim, teknoloji ve bilim alanlarında kamu teşviklerinin artırılması, bu alanlardaki alt yapı harcamalarının devlet tarafından yerine getirilmesi.

Daha fazla insanın eğitim sürecinden geçmesi sağlanır ve özellikle teknoloji ve bilim alanlarındaki yatırımlar doğrudan ve dolaylı olarak işçilerin niteliklerinin

artmasını sağlar. Niteliği ve donanımı artan işçilerin hem iş bulması kolaylaşır hem de elde edilecek ücret düzeyleri yükselir.

- **Özel kesimde çalışanlarının niteliklerinin artırılması için vergi ve sübvansiyon politikalarının kullanılması.**

Özel kesimin kendisi de çalıştırdığı ya da çalıştırmak istediği işçileri eğitim süreçlerinden geçirmek ve değişen çalışma koşullarına adaptasyonlarını sağlamak isteyebilir. Özel kesimin bu konulardaki girişimleri de devlet tarafından desteklenmelidir.

- **Tüketim malları üreten kesimin teşvik edilmesi.**

Tüketim malları kesimi, özellikle son yıllarda çokça görülen finansal istikrarsızlıklar ve finansal krizlerden en az etkilenen kesimdir. Tüketim malları üreten kesimin desteklenmesi bu kesimdeki istihdamın istikrarlı olmasına ve bu kesimdeki işsizliğin düşük olmasına neden olacaktır.

- **Devletin doğrudan işler yaratması**

Devletin doğrudan işler yaratması tam istihdamın sağlanması ve istihdamın iktisadi dalgalanmalardan etkilenmemesi için önemli katkılar sağlayacaktır. Ekonomideki istihdam seviyesi yüksek düzeylerde seyrettikçe güven ortamı uzun vadeli olacak ve ekonomik istikrar artacaktır. Tam istihdam temel bir makroekonomik hedeftir ve devletin sorumluluğundadır.

ELR Modeli, devletin en son istihdam edici olduğu bir modeldir. Modeldeki temel anlayış, özel kesim tarafından istihdam edilmeyen işsizlerin devlet tarafından bir işe yerleştirilmesi ve bu yolla hem işsizlikle mücadele edilmesi hem de yoksullukla mücadele edilmesidir.

Post Keynesyenlere göre kapitalist sistem özü itibarıyla istikrarlı bir sistem değildir ve sistemin iç mekanizmaları istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahiptir. İşsizlik de aynı bakış açısıyla ele alınmaktadır ve işsizliğin kapitalist sisteme özgü, sistemin işleyişinden kaynaklanan ve sistem tarafından düzeltilemeyen bir sorun olduğu kabul edilmektedir. Sistemin kendi mekanizmaları işsizliği çözemediği için devletin piyasaya müdahale ederek işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunması gerekmektedir. Ancak Post Keynesyenler tarafından önerilen politika, yukarıda da

değinildiği üzere geleneksel Keynesyen politikaları da aşan bir yöne sahiptir. Geleneksel Keynesyen modellerde işsizliğin çözümü için toplam talebi artırıcı politikalar önerilirken Post Keynesyen modellerde devletin yeni işler yaratarak ya da yeni işlerin yaratılmasına katkıda bulunarak işsizliği çözmesi gerektiği ileri sürülmektedir. İş yaratma ya da iş üretme olarak adlandırılan süreç aynı zamanda “son istihdam edici olarak devlet” kavramıyla da özdeşleşmiştir. Bu konunun esası oldukça basittir ve Minsky tarafından şu şekilde ortaya konulmuştur (Minsky, 1986: 317-318):

“Politika sorunumuz, istikrarsızlığa, enflasyona ve işsizliğe yol açmayacak bir tam istihdam politikası oluşturmaktır. Böyle bir politikanın ana enstrümanı ya emek için belli bir zeminde sonsuz elastik talep yaratmak ya da iş dünyasının kısa veya uzun vadeli kar beklentilerinden bağımsız bir asgari ücret seviyesi belirlenmesidir. Böyle bir durumu ve politikayı da yalnızca devlet kurabileceğinden, sonsuz elastik bir emek talebi de hükümet tarafından yaratılmalıdır.”

ELR Modeli ya da programı, emek talebi açısından önemli derecede esneklik sağladığı için aynı zamanda gelir açısından da bir istikrar sağlamış olur. Bu modelin fakirlikle mücadelede doğrudan gelir desteğinden çok daha etkin olduğu ileri sürülmektedir. Modelin temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tcherneva, 2012: 3-10):

2.3.1. Modelinin Temel Özellikleri

➤ ELR Emek Talebi İçin Sonsuz Elastik Bir Zemin Önerir

ELR hazır, istekli ve çalışabilecek durumda olan herkese iş imkânı sunmalıdır. Bunu yaparken de ekonominin durumu, işçinin ırkı, yaşı, cinsiyeti, iş tecrübesi, göçmenlik durumu gibi etmenlerin hiç birini ayırım unsuru olarak kullanamaz. ELR programlarında herhangi bir performans testi veya alım dönemi de bulunmaz. Yalnızca özel sektörün emek talebi açısından sonsuz elastik olamayışının nedenleri ortadan kaldıracak durumu oluşturması gerekir. Hükümet asli rolü oynar. En azından program dâhilinde ödenecek olan maaşları ve hak edişleri ulusal hükümet karşılamaktadır. Ancak bu durum ELR'nin sadece ve sadece hükümetler tarafından uygulanabilecek bir program türü olduğu anlamına gelmez.

➤ **ELR Tabandan İşçi Çalıştırır**

ELR bir iş güvencesi ağıdır. Bu durumda özel sektörle ya da ELR dışı kamu kesimi istihdam programları ile rekabet etmek zorunda değildir. Askeri Keynesyenizm gibi tavandan işçi çalıştırmaz. Tavandan işçi çalıştırılan durumda toplam talep etkilenecek enflasyonist baskı oluşur. Enflasyonist baskı oluşturmada tam istihdamı hedefleyen ELR programları ise toplam talebi yukarı yönlü uyarmamak adına tabandan işçi çalıştırarak amacına ulaşmaya çalışır. Maaşların düşük olmasının temel sebebi işte bu bahsedilen durumdur.

➤ **ELR Emek Piyasaları ile Birlikte Çalışır ve Bir İstihdam Havuzu Oluşturur**

ELR'nin hedefi serbest/gevşek bir emek piyasası ile birlikte tam istihdama ulaşmaktır. ELR taban ücretten işçi çalıştırmaya devam ettiği müddetçe tam istihdamı garanti eder. ELR'nin yanında emek piyasaları gevşektir çünkü ELR her zaman ELR'den çıkıp özel sektörde istihdam edilebilir olanlardan bir havuzu hazır tutar.

➤ **ELR Sabit Bir Ücret Öder**

ELR enflasyonist baskıyı düşük tutabilmek adına tabandan işçi çalıştırır ancak bunu yaparken de düzgün bir hayat standardını sağlayacak maaşları ödemek ve bu standartların devam edebilmesi için söz konusu ücretleri sabitlemek de ELR'nin hedefleri arasındadır. Asgari yaşamı idame ettirecek ücretler her ülkede kendine has olarak değişiklik göstermektedir. ELR'nin sağladığı faydalar, sağlık, çocuk bakımı, malullük, barınma ve sosyal güvenliğe katkı gibi unsurları içermelidir. ELR programı içinde geçirilen yıllar da emeklilik için sayılır.

➤ **ELR Beşeri Sermayeyi Sürdürür ve Genişletir**

ELR programı çalışanlarını, ELR dâhilinde çalıştıkları süre içerisinde program sonrası özel sektörde ya da hükümette istihdam edilecek şekilde hazırlamalıdır. Bu çalışanlar ELR programı içindeyken daha sonra işlerine yarayabilecek maharetler edinmeli ve çalışma alışkanlıkları öğrenmelidirler. Eğitim ve yeniden öğrenme gibi unsurlar her ELR programının temel bileşenleri olmak zorundadır.

➤ **ELR Çalışanları Değerli İşler Çıkarır**

Son olarak, ELR çalışanları yararlı ve kullanışlı aktiviteler içinde bulunurlar. Gelişmiş milletlerde çevre temizliği gibi çevresel olarak faydalı kamu hizmetlerinde bulunabilirler. Ancak Arjantin gibi gelişmekte olan ülkelerde kamu altyapı yatırımlarında, kamu tesislerinde, yol yapım çalışmalarında, sağlık hizmetlerinde ya da eğitimde kullanılabilirler.

Bu genel çerçeve dahilinde farklı ülkelerde uygulanan farklı ELR programları mevcuttur. Bunların arasında küçük farklılıklar olmasının yanında asıl fark yaklaşım açıları şeklinde yorumlanabilir (Tcherneva ve Wray, 2005: 4-5.)

2.3.2. ELR Modelinin Bir Uygulaması Olarak Arjantin'deki Jefes De Hogar Programı ve Programın Sonuçları

2.3.2.1. Jefes De Hogar Programının Uygulanması

1990'lar boyunca Arjantin Washington Konsensüsü'nün yeni nesil temsilcisi gibi bir hal almıştı. Para kurulu, açık pazarlar, boyutu ve katkısı küçülen bir devlet sektörü, sermaye serbestleşmesi gibi unsurlara kendini uydurmaya çalışıyordu. Arjantin ekonomisi çöktükten ve işsizlik ile yoksulluk zirve yaptıktan sonra, ülke, Jefes de Hogar Planı adıyla sınırlı bir ELR programı uygulamaya başladı. Amaç hanelerdeki işsizlere ve fakirlere iş imkanı sunabilmektir. Bu program 2 milyonun üzerinde kişiye iş imkanı sundu. Bu rakam ülke nüfusunun %5'i ve ülkedeki iş gücünün %13'ü demek oluyordu. Arjantin'in bu programı işleme sokuşu ve uygulayışı birçok yönden eleştirilebilir. Ancak Arjantin'in iş yaratma/iş üretme konusunda yeni olduğu söylenemez. Arjantin 1990'lı yılların ikinci yarısında da yoksulluğu ve işsizliği önlemek amacıyla Trajabar adı altında bir programı yürürlüğe konulmuştur (Tcherneva ve Wray, 2005: 3).

Bu program üç safhadan oluşuyordu. Bunlardan ilki 1995-96 yıllarında Tekila Krizi sırasında uygulanmaya başlanmıştır. İkincisi 1997-98 yıllarında uygulanmış ve son olarak üçüncüsü de 2002 yılında nihayete erdirilmiştir.

Dünya Bankası Trajabar programının arkasında durmuş ve uygulandığı yıllar boyunca bu program hakkında sıklıkla olumlu raporlar yayınlamıştır. Bu raporlar program hedeflemesi ve yönetiminden, proje uygulanışı ve değerlendirmelere kadar birçok unsur ile ilgiliydi. Dünya Bankası puanlamalarında Trajabar programına

çoğunlukla “tatmin edici” ve “oldukça tatmin edici” notlarını vermişti (World Bank Report No: 26134-AR).

Jefes ise bu sosyal korumacılık programının dördüncü safhası sayılabilir. Teknik olarak Trajabar programının yerine getirilmiş olsa da aslında ilk hamlelerden beri uygulanan programı tamamlayıcı özelliği vardır. Jefes programının Trajabar’ın yerine geldiğini de söylemek yanlış olmaz çünkü Trajabar’ın kurumsal tasarımı artık ülkenin söz konusu ihtiyaçlarını karşılamaya ve büyük ölçekli işsizlik ve yoksullukla mücadele etmeye yetmiyordu. Özellikle bu işsizlik ve yoksulluğun boyutları 2001-2002 krizi esnasında daha da artmıştı (Tcherneva ve Wray, 2005: 4).

Program insanlara toplum için bir şeyler yapabilme fırsatı sunmuştur. Çok çeşitli mal ve hizmetler toplumun yararına olacak şekilde projelendirilmiştir. Jefes programı yararlanıcılarının %87’si toplumsal projelerde yer almışlardır. Bu projeler birincil olarak tarımsal küçük girişimler ve çeşitli sosyal ve toplumsal hizmetleri içermektedir. Jefes programı dahilinde küçük altyapı yatırımları için de Jefes katılımcıları yer almışlardır (Tcherneva ve Wray, 2005: 4).

Jefes programı çok daha kapsamlı olarak tasarlandı ve son safha diyebileceğimiz bu program Nisan 2002’de yürürlüğe girdi. Jefes programı her haneden en az 4 saat iş gücüne katılan bir kişiye aylık 150 pezo ödeme yapmayı ön görüyordu. Katılımcılar toplumsal hizmetlerde, küçük bakım ve inşaat işlerinde ya da direkt olarak iş eğitimi programlarında çalışıyorlardı. Genel olarak, 18 yaşından küçük çocuğu olan, engelli bir aile bireyi ya da hamile bir kadın olan hanelere öncelik tanınıyor ve bu hanelerden sadece birer kişi Jefes programına dâhil ediliyordu. Jefes programı, Arjantin’in para kurunun çöküşü ile birlikte içinde bulunduğu ciddi ekonomik krizi aşmak adına hükümetin uyguladığı öncelikli programlardan biri olarak algılanıyordu. Bu yolda, diğer güvenlik ağı programları ya iptal edildi ya da bütçeleri Jefes programını finanse etmek için oldukça düşük tutuldu. Çalışma Bakanlığı’nın yürüttüğü diğer bir Jefes benzeri program olan PEL, Jefes’e dâhil olamayan kişilerin istihdamını sağlıyordu. Bu programla birlikte Jefes için ayrılan toplam harcama tutarı Arjantin’in milli gelirinin %2 sine tekabül ediyordu. (yaklaşık 1.6 milyon *Jefes için* ve 300,000 *PEL için*). Programlar toplamda 2 milyondan fazla kişiyi içermekteydi ve bu da 37 milyon nüfuslu bir ülkede nüfusun %5 i anlamına geliyordu. Bu program sadece örgütsel ihtiyaçları açısından

değil bütçesi açısından da endişe uyandırıyordu. Bunlara rağmen, Amerika, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin sosyal harcamalarına ve bu tip programlara ayırdıkları bütçelere bakılırsa, Arjantin'in harcamaları ihtiyaçları yanında düşük bile kalıyordu (Tcherneva ve Wray, 2005: 8).

2.3.2.2. Programın Sonuçları

Arjantin'in bu ihtiyaçları karşılamak üzere riskleri göze alarak uyguladığı Jefes de Hogar Planı'nın etkileri 8 başlık altında şu şekilde özetlenebilir (Wray ve Tcherneva, 2005: 10-12):

➤ Yoksulluk ve Sefalet Açısından

Jefes Programı yukarıda saydığımız bazı zorluklara ve eksikliklere rağmen katılımcılar arasında sefalet oranını düşürmede başarılı olmuştur. Sefalet, İngilizce "indigence" kelimesinin karşılığıdır ve aşırı yoksulluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Yoksulluğun ölçümü yapılırken günlük yaşamı sürdürmek için gerekli kalori miktarının yiyeceklerden alınıp alınamadığı göz önüne alınır. Nisan 2002'de başlayan Jefes programı daha dört aylık uygulamadayken sefalet oranını %25, yoksulluk oranını ise %18 düşürmüştür.

Yoksulluk oranındaki düşüşün daha düşük seviyelerde kalmasının sebebi ise her haneden sadece bir kişinin programa dâhil edilmesi ve program kapsamında ödenen ücretlerin zaten resmi yoksulluk sınırının da altında olmasıdır.

➤ İşsizlik Açısından

Jefes programının işsizlik üzerinde etkileri biraz hayal kırıklığı yaratmıştır. Yine de Jefes programı uygulamaya koyulduktan sonra işsizlik oranlarında ciddi düşüşler olmuştur. Mayıs 2002'de işsizlik oranı %21,5 olarak kaydedilmişken, Mayıs 2003'e gelindiğinde bu oran %15.6'ya kadar düşmüştür. 2005'in ilk çeyreğinde ise hesaplama metodundaki değişikliğin de etkisiyle işsizlik oranı %13'e gerilemiştir.

➤ Program Yararlanıcıları Açısından

Jefes programının başarısının değerlendirildiği başka yollar da var. Programın hedefleri çok iyi belirlenmişti ve yararlanıcılar her haneden değil temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak kadar yoksul ailelerden seçilmişti. Bunlar çok kalabalık evlerde

uygunsuz barınma koşulları altında yaşayan ailelerdi. Bu ailelerin bağımlılık oranı da çok yüksekti. Sosyal güvenlik terimi olan bağımlılık bir ailede çalışmak durumunda olan kişinin bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına oranını ifade etmektedir. Jefes programında katılımcıların geldikleri evlerdeki bağımlılık oranı ortalama 3.9 idi. İkinci olarak Jefes programı katılımcıları düşük eğitim düzeyine sahip, düşük gelirli insanlardı. En tahsilli katılımcı lise mezunu olabiliyordu.

Diğer bir şaşırtıcı sonuç ise katılımcıların %64'ünün kadın olmasıdır. Bu durum erkeklerin farklı yerlerde iş aramaya devam ederken kadınların ek gelir getirmek maksadıyla daha garanti ve güvenli olan Jefes işlerine başvurmuş olmasının bir sonucu olabilir.

➤ **Yararlanıcıların Tepkileri**

Jefes programında yararlanıcıların verdikleri tepkilerin oldukça olumlu olduğu belirtilmektedir. Katılımcıların %90'ı programın verdiklerinden ve genel olarak programdan tatmin olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %70'i "size böyle bir teklif geldiğinde ne hissettiniz" sorusuna, "saygı gördüğümüzü hissettik" cevabını vermişlerdir.

Programın tatmin edici olmasının sebebi olarak da "bir şeyler yapmak" ve "topluma yardımcı olmak" cevapları alınmıştır. Jefes'in sunduğu güvenli iş çevresi bu cevapların olumlu olmasının başlıca nedenidir. Jefes programının bir parçası olarak en çok nerede olmak isterdiniz sorusuna ise eğitim programlarında ya da toplumsal projelerde yer almak isterim cevabı yaygın olarak verilmiştir.

➤ **İdare ve "İş"in Anlamı**

Arjantin tecrübesi şunu gösterdi ki bir ELR programı çok kısa bir süre içerisinde kurularak çalıştırılmaya başlanabilir. Arjantin'de tüm sistemin çalışmaya başlaması beş aydan daha fazla sürmemiştir. Jefes programından öğrenilecek başka dersler de vardır. Jefes, programın yürütülmesinde yerel yönetimlere ve belediyelere izin vermiştir, çünkü bu birimler yerel halkın ihtiyaç ve özelliklerini daha yakından bilir ve tanır. Buna ek olarak, Jefes programında sosyal yönden yararlı ve çalışanlarına anlamsız gelmeyecek işler yaptırmıştır.

➤ **Piyasayı Resmileştirmek ve Çalışanları Tekrar Özel Sektöre Yönlendirmek**

Arjantin'in Jefes programı yer altı faaliyetlerin ya da kayıt dışı olarak adlandırılan faaliyetlerin kayıt altına alınmasına yardımcı oldu. İşsizleri kayıt altına alarak, onlara sosyal güvenlik kartları çıkartarak, onları eğitim programlarına dahil edip özel sektörde yeniden çalışabilecek duruma getirerek, gri ekonominin yok edilmesi ya da azaltılması ve tüm ekonomik faaliyetlerin kayıt içine alınması amaçlandı. 2003 Eylül'üne gelindiğinde 76.000 Jefes çalışanı tekrar özel sektöre girmeyi başarmıştı. Bu sayı küçük gibi görünse de program sonundaki veriler önemli sayıda Jefes çalışanının özel ve kamu sektöründe iş bulacak seviyeye geldiğini göstermektedir.

Son olarak, ELR ücretleri hem özel hem de kamu sektörü için örnek bir taban ücret oluşturmayı öngörüordu. Arjantin tecrübesi, ELR programlarının bu beklentiyi doğrulamıştır. Jefes programında çalıştıktan sonra tekrar özel sektöre giren işçilerin %93'ü Jefes programı dahilinde aldıkları 150 pezo ya da daha yüksek maaşlarla çalışmaya başlamışlardır. Bu durum Jefes'in piyasaya göre efektif asgari ücret uyguladığını göstermektedir.

➤ **Makroekonomik Etkileri**

Arjantin Çalışma Bakanlığı, Jefes programının büyüme üzerinde olumlu etkiler göstereceğini tahmin etmişti. Bu tahminler güncellenen çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Ancak tahminler yapılırken klasik çarpan katsayıları hesaplandığını ve çarpan katsayılarının kişi başı aylık ücretler ve toplam kişi sayısı ile çarpılarak mili gelire bu oranda katkı yapacağı öngörülmüştür. Bakanlığın hesapladığı katsayı, 2.57 idi. Bu durumda 150 pezo maaşa göre 1,8 milyon insana maaş verildiği hesaplanırsa yıllık milli gelire katkısı 8.3 milyar pezo olacaktı ve bu da milli gelirin %2.49'una denk geliyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞİN ANALİZİ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten günümüze kadar geçen sürede istihdam ve işsizlik gibi ekonomik sorunlar ülkenin en temel problemlerden birini oluşturmaktadır. Küreselleşen ulusal ekonomiyle birlikte işsizliğin çözümü giderek zorlaşmaktadır. 2000’li yıllardan itibaren ekonomideki büyümeye karşın istihdam oranlarında ciddi artışlarla karşılaşılmamıştır. Bu bölümde Türkiye de işsizlik ve istihdam veriler ışığında incelenecektir.

3.1. TÜRKİYE DE İSTİHDAM VE İSTİHDAMA YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALAR

Geçmişten günümüze Türkiye’de istihdam politikalarının gelişimine bakıldığında, istihdamı arttırıcı ve işsizlikle mücadeleyle yönelik politika önlemlerinin ilk Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren tüm kalkınma planlarında yer aldığı görülmektedir. Genel olarak, kalkınma planları incelendiğinde, planlarda işsizliğin temelde ekonomik büyümeye bağlı olarak azaltılabilecek bir sorun olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca, kalkınma planlarında izlenmesi belirtilen çoğu politika muğlak ifadelerle yer almakta, bir planda önemle üzerinde durulan önlem ve politika önerilerine bir sonraki planda rastlanmamaktadır. Daha da önemlisi, hükümet değişiklikleri nedeniyle hazırlanan plan ve projelere genelde devamlılık kazandırılmadığı söylenebilir (Özdemir vd, 2006: 129-130).

“1963 yılından itibaren Planlı Kalkınma Döneminin başlamasıyla 1980 yılına kadar etkin bir ithal ikameci kalkınma politikası uygulanmış, özellikle 1970’li yıllar da yaşanan 1973 ve 1978 petrol krizleri, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve siyasal istikrarsızlık ortamının da olumsuz etkisiyle ülke 24 Ocak 1980 İstikrar kararları ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesini yaşamak zorunda kalmıştır” (Karabulut, 2010: 980).

24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte büyük bir ekonomik dönüşüm yaşanmış, ithal ikamesine dayanan sanayileşme stratejisinden ihracata dayalı sanayileşme modeline geçiş yapılmıştır. İhracata yönelik stratejik modelde ekonomik büyüme temel olarak dış ticarete rekabet gücünün arttırılmasına, dış ticarete rekabet gücünün arttırılması da

daha çok nispi fiyatlar ve ücret hadlerine dayandırılmıştır. İhraç fiyatlarının düşük seviyeler de tutulması için temel üretim faktörlerinin ve ücretlerin piyasa şartlarında göre oluşması, aynı zamanda KİT'lerin özelleştirilmesi girişimleri içinde devletin bir işveren olarak ekonomik yaşamdan uzaklaşması, 1980–1988 yılları arasında reel ücretlerin düşmesine sebep olmuştur. Bu durum, işsizlik sorununun giderek büyümesine neden olmuştur şeklinde değerlendirilebilir (Karabulut, 2007: 33-35).

1990 sonrası dönemde altyapı yatırımlarına yönelik kaynak aktarımları azalmaya başlamış ve çalışma hayatına yönelik popülist uygulamalar ortaya konmuştur. Verimlilik artışlarından bağımsız olarak, ücretlerin arttırılması ve erken emeklilik politikaları, sosyal güvenlik ve çalışma hayatının işleyişini sekteye uğratmıştır. Kamu tüketim harcamalarının artması bütçe dengesini olumsuz etkilemiştir. Artan kamu harcamalarının finanse etmek için arttırılan para arzı ve öne çıkarılan borçlanma politikaları faiz oranları ve enflasyonun hızla artmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olumsuz gelişmeler, büyüme oranlarında dalgalanmalara ve özel sektörün yatırımlarının azalmasına sebep olmuştur. İktidarın uyguladığı enflasyonist büyüme ve fiyatlara yönelik müdahaleci politikalar, 1994 yılında finans piyasalarında başlayan krizin tüm ekonomiyi sarmasına neden olmuştur. Krizden çıkmak için uygulanan 5 Nisan Kararları ekonomide eksik istihdam yaratmış, GSMH %6,4 küçülmüş enflasyon oranı %149'a yükselmiş ve gelir dağılımı bozukluğu yüksek seviyelere çıkmıştır (Ulusoy ve Cural, 2004: 38-39).

2000 sonrası dönemde istihdam politikalarının amacı, yatırımların artırılması ve istikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi suretiyle istihdamın arttırılması ve işsizliğin azaltılmasına yönelik olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ)'in istihdam yaratma potansiyellerinden azami ölçüde yararlanılmasına çalışılmıştır. 2008 yılında ortaya çıkan küresel durgunluğun etkilerine karşın Türk hükümeti, vergi indirimleri (ÖTV ve KDV'de indirimler) ve kamu harcamalarını arttırarak bir takım mali canlandırma politikası uygulamaya sokmuştur. Diğer taraftan, kadın ve gençlerin istihdamı için emek maliyetine yönelik teşviklerden ziyade işsizliği önleyici aktif istihdam politikaları ortaya konmuştur (Yeldan, 2010: 9).

İstihdam oranını arttırmaya yönelik çalışmaların yanında sürekli nüfus artışı işgücü arzını da beraberinde getirmektedir. Böylesi bir durum emeğin fazla mevcut iş

sayısının azlığına neden olarak işsizlikle sonuçlanmakta ve mevcut istihdam programlarının yetersiz kaldığını göstermektedir (Algan ve İldarar, 2003: 58).

Tablo 3.1’de Türkiye’de 1988–2015 arası dönemde nüfus, işgücü, istihdam miktarları ile işgücüne katılım oranları gösterilmektedir.

Tablo 3.1. Türkiye’de Nüfus, İşgücü, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (1988–2015)

YILLIK	Kurumsal Olmayan Nüfus (Bin kişi)	İstihdam (Bin kişi)	İşgücü (Bin kişi)	15 yaş üstü Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus (Bin Kişi)	İşgücüne Katılım Oranı (%)
1988	53 284	17 755	19 391	33 746	57,5
1989	54 047	18 222	19 931	34 315	58,1
1990	55 294	18 539	20 150	35 601	56,6
1991	56 407	19 288	21 010	36 869	57,0
1992	57 521	19 456	21 264	37 984	56,0
1993	58 478	18 500	20 314	38 957	52,1
1994	59 455	20 006	21 877	40 038	54,6
1995	60 585	20 586	22 286	41 176	54,1
1996	61 724	21 194	22 697	42 243	53,7
1997	62 871	21 204	22 755	43 299	52,6
1998	64 008	21 779	23 385	44 295	52,8
1999	65 139	22 048	23 878	45 311	52,7
2000	66 187	21 581	23 078	46 211	49,8
2001	67 296	21 524	23 491	47 158	49,8
2002	68 393	21 354	23 818	48 041	49,6
2003	69 479	21 147	23 640	48 912	48,3
2004	70 556	21 791	24 289	49 906	48,7
*2004	66 370	19 632	22 016	47 544	46,3
2005	67 227	20 067	22 455	48 359	46,4
2006	68 066	20 423	22 751	49 174	46,3
2007	68 901	20 738	23 114	49 994	46,2
2008	69 724	21 194	23 805	50 772	46,9
2009	70 773	22 019	25 319	51 933	48,8
2010	71 817	22 594	25 641	52 541	48,9
2011	72 376	24 110	26 725	53 593	49,9
2012	73 604	24 821	27 399	54 724	50,0
2013	74 457	25 524	28 271	55 608	50,8
2014	74 947	26 313	29 257	57 098	51,0
2015	75 144	26 621	29 678	57 854	51,3

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007 (20 Haziran 2016):

Tabloda veriler gösterilirken 2004 yılı verileri iki farklı şekilde gösterilmiştir. Bunun nedeni Türkiye’de 2007 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) geçilmiş olması sonucu verilerin tekrardan revize edilmesidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2007 yılından önce Genel Nüfus Sayımına (GNS) göre ortaya çıkan rakamları ADNKS’ e göre dönüştürme çalışmalarına devam etmektedir. Şu an itibariyle

2004 yılı revize çalışmaları tamamlanmıştır. Bundan dolayı tabloda 2004 yılı hem GNS' ye göre hem de ADNSK' e göre oluşan veriler bulunmaktadır.

1988 yılı verilerine göre toplam nüfus 53 milyon 284 bin iken nüfus içerisinde işgücünün payı 19 milyon 391 bin kişidir. 17 milyon 755 bin kişinin istihdam içerisinde kendine yer bulabildiği Türkiye işgücü piyasası şartlarında on beş yaş üzeri çalışma çağında olan nüfus miktarı ise 33 milyon 746 bin kişidir. Son olarak nüfusun işgücüne katılım oranı %57,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2015 yılı verilerine göre toplam nüfus 75 milyon 144 bin iken toplam nüfus içerisinde işgücünün payı 29 milyon 678 bin kişi içerisinde 26 milyon 621 bin kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır. On beş yaş üzeri çalışma çağında olan nüfus miktarı 57 milyon 54 bin olarak gerçekleşirken; nüfusun işgücüne katılım oranı %51,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

3.1.1. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı

İstihdamın faaliyet alanına göre dağılımı, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi edinme açısından önemli bir göstergedir. Gelişmiş ülkelerde istihdam oranlarında tarım sektörünün payı oldukça düşüktür. İstihdam oranları bakımından payı en yüksek olan sektör sanayi sektörüdür. Gelişmekte olan ülkelere ise tarım sektörünün payı azalırken sanayi sektöründe istihdam payının yükselmesi beklenir. Gelişmekte olan ekonomilerde tarımda çalışan işgücünün diğer sektörlere göre daha az olması gerekirken Türkiye’de bu durumun aksine tarımsal işlerde çalışan işgücü sayısının yüksek oluşu hem gizli işsizliğe hem de çalışılan işlerin kalitesine yönelik eleştiri konusu olabilmektedir. İşgücünün hizmet sektöründe sayıca fazla oluşu üretime yönelik bir istihdam anlayışının geliştirilmediğini göstermektedir (Özpınar, 2011: 138).

Türkiye’ de istihdamın sektörel dağılımını gösteren tablo 3.2. incelendiğinde 1988 yılında 17 milyon 755 bin olan toplam istihdamın 8 milyon 249 bin kişisi tarım sektöründe, 2 milyon 506 bin kişisi sanayi sektöründe, 1 milyon 012 bin kişisi inşaat sektöründe ve 5 milyon 687 bin kişi ise hizmet sektöründe istihdam olanağı bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3.2. Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (Bin kişi - %) 1988 - 2015

YILLAR	TARIM		SANAYİ		İNŞAAT		HİZMET		TOPLAM
	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	
1988	8.249	46.4	2.506	15.8	1.012	5.7	5.687	32.1	17 755
1989	8.596	47.1	2.926	16.0	985	5.4	5.714	31.5	18 223
1990	8.735	45.9	3.032	16.3	926	4.8	6.327	33.0	19 030
1991	9.078	47.2	2.879	14.9	1.023	5.3	6.537	32.6	19 209
1992	8.690	44.4	3.408	17.5	1.114	5.7	6.348	32.4	19 561
1993	7.606	40.7	3096	16.7	1.211	6.4	6.764	36.2	18 679
1994	8.416	42.0	3.283	16.4	1.274	6.3	7.053	35.3	20 026
1995	9.205	44.0	3.309	16.0	1.291	6.1	7.106	33.9	20 912
1996	9.526	44.2	3.475	16.4	1.386	6.4	7.162	33.0	21 548
1997	8.321	39.4	3.979	18.7	1.374	6.5	7.408	35.4	21 082
1998	9.388	42.0	3.699	16.9	1.391	6.2	7.856	34.9	22 334
1999	7.894	36.1	3.996	18.1	1.453	6.7	8.164	39.1	21 507
2000	7.769	36.0	3.810	17.6	1.364	6.3	8.637	40.1	21 580
2001	8.089	37.5	3.774	17.5	1.110	5.1	8.551	39.9	21 524
2003	7.165	34.9	3.846	18.5	965	4.4	9.171	42.2	21 147
2004	7.201	33.8	3.978	18.1	1.120	4.5	9.570	43.6	21 870
*2004	5.713	32.9	3.929	18.1	966	5.1	9.023	43.9	19 632
2005	5.154	29.1	4.183	19.9	1.107	4.9	9.623	46.1	20 067
2006	4.907	25.6	4.283	20.8	1.196	5.5	10.037	48.1	20 423
2007	4.867	23.0	4.314	20.9	1.231	5.8	10.326	50.3	20 738
2008	5.016	23.4	4.440	20.8	1.241	5.9	10.495	49.9	21 194
2009	5.571	23.6	4.079	20.9	1.381	5.8	10.650	49.7	22 019
2010	5683	25.3	4.496	19.3	1431	6.2	10.986	49.2	22 594
2011	6143	25.2	4.704	19.9	1676	6.3	11.586	48.6	24 110
2012	6097	25.5	4.751	19.5	1709	7.0	12.266	48.1	24 821
2013	6015	24.6	4956	19.1	1782	6.9	12.771	49.4	25 524
2014	5470	23.6	5315	19.4	1912	7.0	13.560	50.0	25 933
2015	5483	22.3	5332	20.1	1914	7.4	13.891	50.3	26 275

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi [http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007\(20 Haziran 2016\)](http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007(20%20Haziran%202016)). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

Tablo 3.2'deki 2015 yılı verileri incelendiğinde ise 26 milyon 275 bin olan toplam istihdamın 5 milyon 483 bin kişisi tarım sektöründe, 5 milyon 332 bin kişi sanayi

sektöründe, 1 milyon 914 bin kişi inşaat sektöründe ve 13 milyon 891 bin kişi ise hizmet sektöründe istihdam olanağı bulunduğu anlaşılmaktadır.

1988-2015 yılları arasında Türkiye’de istihdamın sektörel yüzdelik dağılımını gösteren tablo 3.2 incelendiği zaman; 1988 yılı itibariyle %46,4 olan tarım sektöründeki istihdam 2015 yılı itibariyle azalış göstererek % 20,6 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle %15,8 olan sanayi sektöründeki istihdam 2015 yılı itibariyle artış göstererek %20,0 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle %5,7 olan inşaat sektöründeki istihdam 2015 yılı itibariyle artış göstererek %6,7 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak 1988 yılı itibariyle %32,1 olan hizmet sektöründeki istihdam 2015 yılı itibariyle artış göstererek %55,0 olarak gerçekleşmiştir.

3.1.2. Türkiye’de İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı

İstihdam edilenlerin işteki durumu, ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyleri bakımından bir gösterge olarak kabul edilebilir. Şöyle ki gelişmiş ekonomilerde ücretli çalışanların istihdamdaki payı yüksek olurken, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların istihdamdaki payları düşük seviyelerdedir.

Türkiye ‘de istihdamın işteki dağılımını gösteren tablo 3.3 incelendiği zaman 1988 yılı itibariyle 17 milyon 754 bin olan toplam istihdam içerisinde ücretli ve yevmiyeli çalışanlar 7 milyon 170 bin, işverenler 629 bin kişi, kendi hesabına çalışanlar 4 milyon 594 bin kişi ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar 5 milyon 362 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.3. Türkiye’de İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı (bin kişi) 1988–2015

YIL	Ücretli ve Yevmiyeli Çalışanlar	İşverenler	Kendi Hesabına çalışanlar	Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışanlar	TOPLAM
1988	7 170	629	4 594	5 362	17 754
1989	7 077	604	4 907	5 635	18 223
1990	7 419	961	5 077	5 573	19 030
1991	7 435	967	4 680	6 128	19 209
1992	7 751	1 060	5 044	5 706	19 561
1993	8 077	1 011	4 537	4 964	18 679
1994	8 546	1 085	5 018	5 377	20 026
1995	8 546	1 085	5 018	5 377	20 026
1996	9 209	1 224	5 046	6 068	21 548
1997	9 932	1 116	5 218	4 816	21 082
1998	9 985	1 297	5 213	5 838	22 334
1999	10 139	1 215	5200	4 952	21 507
2000	10 488	1 109	5 325	4 660	21 581
2001	10 156	1 139	5 365	4 865	21 524
2002	10 625	1 186	5 089	4 455	21 354
2003	10 707	1 052	5 250	4 138	21 147
2004	11 415	1 081	5 275	4 098	21 869
*2004	10 693	999	4 751	3 367	19 631
2005	11 435	1 101	4 689	2 841	20 066
2006	12 028	1 162	4 555	2 678	20 423
2007	12 534	1 189	4 386	2 628	20 738
2008	12 937	1 249	4 324	2 684	21 194
2009	13 319	1 224	4 449	3 026	21 277
2010	13 762	1 202	4 548	3 083	22 594
2011	14 876	1 244	4 687	3 393	24 110
2012	15 619	1 238	4 695	3 268	24 821
2013	16 624	1 122	4 690	3 211	25 648
2014	17 125	1 173	4 479	3 271	25 933
2015	17 827	1 175	4 468	3 150	26 621

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007 (20 Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

2015 yılı verileri incelendiği zaman istihdamın işteki durumuna göre toplam istihdam 1988 yılında 17 milyon 754 bin iken 2015 yılında artış göstererek 26 milyon

621 bin kişiye çıkmıştır. 1988 yılı itibariyle ücretli ve yevmiyeli çalışanlar 7 milyon 170 bin iken 2015 yılında artış göstererek 17 milyon 827 bin olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılında işverenler 629 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 1 milyon 175 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılında kendi hesabına çalışanlar 4milyon 594 bin kişi iken 2015 yılında azalış göstererek 4 milyon 468 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Son olarak 1988 yılında ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar 5 milyon 362 bin iken 2015 yılı itibariyle azalış göstererek 3 milyon 150 bin kişi olarak gerçekleşmiştir

Tablo 3.4. Türkiye’de İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı (%) 1988–2015

YIL	Ücretli ve Yevmiyeli Çalışanlar	İşverenler	Kendi Hesabına Çalışanlar	Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışanlar	TOPLAM
1988	40,4	3,6	28.87	30.20	100,0
1989	38,8	3,3	26.92	30.92	100,0
1990	38,9	5,0	26.67	29.28	100,0
1991	38,7	5,0	24.36	31.90	100,0
1992	39,7	5,4	25.78	29.17	100,0
1993	43,2	5,9	24.28	26.54	100,0
1994	42,7	5,4	25.05	26.85	100,0
1995	41,6	5,6	24.90	27.91	100,0
1996	42,7	5,7	23.41	28.16	100,0
1997	47,1	5,3	24.75	22.84	100,0
1998	44,7	5,8	23.34	26.13	100,0
1999	47,1	5,6	24.17	23.02	100,0
2000	48,6	5,1	24.67	21.59	100,0
2001	47,2	5,3	24.92	22.60	100,0
2002	49,8	5,6	23.83	20.86	100,0
2003	50,6	4.97	24.82	19.56	100,0
2004	52,2	4.94	24.12	18.73	100,0
*2004	54,5	5.08	24.20	17.15	100,0
2005	57,1	5.48	23.36	14.15	100,0
2006	58,9	5.68	22.30	13.11	100,0
2007	60,4	5.73	21.14	12.67	100,0
2008	61,0	5.89	20.40	12.66	100,0
2009	60,5	5.55	20.20	13.74	100,0
2010	60,9	5,3	20,1	13,6	100,0
2011	61,7	5,2	19,4	13,7	100,0
2012	62,9	5,0	18,9	13,2	100,0
2013	64,1	4,6	18,7	12,6	100,0
2014	66,0	4,5	17,3	12,2	100,0
2015	68,0	4,4	17,4	10,2	100,0

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007 (20 Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

Türkiye’ de istihdamın işteki durumuna göre yüzdelik dağılımını gösteren tablo 3.4 incelendiği zaman; 1988 yılı itibariyle istihdamın işteki durumuna göre toplam istihdam içerisinde ücretli ve yevmiyeli çalışanların yüzdelik payı %40,4 iken 2015 yılı

itibariyle artış göstererek %68 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle istihdamın işteki durumuna göre toplam istihdam içerisinde işverenlerin yüzdelik payı 3,6 iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek %4,4 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle istihdamın işteki durumuna göre toplam istihdam içerisinde kendi hesabına çalışanların yüzdelik payı %28,87 iken 2015 yılı itibariyle azalış göstererek %1,4 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak 1988 yılı itibariyle istihdamın işteki durumuna göre toplam istihdam içerisinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların yüzdelik payı 30,20 iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek %10,2 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’ de istihdamın işteki durumuna göre yüzdelik dağılımını gösteren tablo 5 incelendiği zaman 1988-2015 yılları itibariyle toplam istihdam içerisinde ki ücretli ve yevmiyeli çalışanlarda görülen yüzdelik artış ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda görülen yüzdelik azalış dikkat çekmektedir.

3.1.3. Türkiye’de İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

İstihdamın eğitim durumuna göre dağılımı bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleme de önemli bir göstergedir. Şöyle ki gelişmiş ülkeler de okur- yazar olmayanların istihdamı en düşük seviyelerdeyken, yükseköğretimlilerin istihdam seviyeleri yüksek düzeylerdeyken.

Türkiye’de istihdamın eğitim durumuna göre dağılımını gösteren Tablo 3.5 incelendiğinde; 1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre istihdam toplamda 17 milyon 754 bin kişi olarak gerçekleşirken; toplam istihdam içerisinde okur- yazar olmayanların istihdamı 3 milyon 113 bin kişi, lise altı eğitililerin istihdamı 12 milyon 170 bin, lise ve dengi meslek eğitililerin istihdamı 1 milyon 601 bin ve yüksek öğretimlilerin istihdamı 870 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.5. Türkiye’de İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (bin kişi) 1988–2015

YIL	A	B	C	D	TOPLAM
1988	3 113	12 170	1 601	870	17 754
1989	2 972	12 806	1 560	885	18 223
1990	2 958	13 119	1 887	1 065	19 029
1991	2 862	13 568	1 790	990	19 210
1992	2 439	14 032	2 034	1 056	19 561
1993	1 756	13 239	2 404	1 280	18 679
1994	1 989	14 111	2 513	1 413	20 026
1995	2 205	14 444	2 879	1 384	20 912
1996	2 192	14 806	3 173	1 377	21 548
1997	1 898	14 506	3 131	1 546	21 081
1998	2 028	15 208	3 389	1 710	22 335
1999	1 955	14 466	3 329	1 756	21 506
2000	1 917	14 204	3 566	1 894	21 581
2001	1 899	14 075	3 599	1 950	21 523
2002	1 649	13 770	3 795	2 140	21 354
2003	1 493	13 351	3 971	2 333	21 148
2004	1 459	13 854	4 156	2 400	21 869
*2004	1 250	12 269	3 898	2 215	19 632
2005	1 109	12 269	4 207	2 481	20 066
2006	1 062	12 295	4 372	2 695	20 424
2007	990	12 342	4 521	2 884	20 737
2008	960	12 525	4 568	3 140	21 193
2009	1 089	13 031	4 480	3 419	22 019
2010	1 082	13 427	4 473	3 612	22 594
2011	1 147	14 224	4 729	4 009	24 109
2012	1 119	14 277	4 932	4 493	24 821
2013	1 110	14 450	5 133	4 831	26 634
2014	1 170	16 100	5 824	5 691	28 785
2015	1 115	16 277	6 002	6 284	29 678

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007 (20 Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

A:Okur-Yazar olmayanların istihdamı, **B:**Lise altı eğitilmişlerin istihdamı, **C:**Lise ve dengi meslek eğitilmişlerinin istihdamı. **D:**Yüksek Öğretimlilerin İstihdamı

1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre istihdam toplamda 17 milyon 754 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 29 milyon 678 bin kişi olmuştur. 1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam istihdam içerisinde okur- yazar olmayanların istihdamı 3 milyon 113 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle azalış göstererek 1 milyon 115 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam istihdam içerisinde lise altı eğitilmişlerin istihdamı 12 milyon 170 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 16 milyon 277 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam istihdam içerisinde lise ve dengi meslek eğitilmişlerin istihdamı 1 milyon 601 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 6 milyon 002 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Son olarak 1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam istihdam içerisinde yükseköğretimsizlerin istihdamı 870 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 6 milyon 284 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

1988- 2015 yılları arasında Türkiye’de istihdamın eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde lise ve dengi meslek eğitilmişlerin istihdamında ve yükseköğretimsizlerin istihdamında görülen artış dikkat çekmektedir.

3.1.4. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranlarını yüksek seviyelerde olmasının ardında ekonomik, siyasal ve kültürel temelli birbirini tamamlayıcı nitelikte birçok neden yatmaktadır. Kentsel alanlarda gerekli istihdam hacmi yaratılamamasına rağmen, tarımsal üretimi tasfiye ederek kırsal alanlardan kentlere yönelik içgöçü arttırıcı politikalar, kayıt dışı istihdamın yüksek seviyelerde olmasının nedenlerinden biridir. İşgücü artışının kayıtlı kesimdeki istihdamdan fazla olması ve küçük ölçekli işletmelerin ekonomik faaliyet alanlarının fazlalılığı kayıt dışı istihdamın payını arttırıcı diğer etkenlerdir (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 37-38)

Tablo 3.6. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları 1988–2015

YIL	Kayıt Dışı İstihdam	Toplam İstihdam Edilenler	Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)
1988	10 320	17 755	58.12
1989	10 823	18 222	59.39
1990	10 494	18 539	56.60
1991	9 906	19 288	51.35
1992	9 679	19 456	49.74
1993	8 757	18 500	47.33
1994	8 822	20 006	44.09
1995	11 181	20 586	54.31
1996	11 307	21 194	53.35
1997	10 507	21 204	49.55
1998	11 306	21 779	51.91
1999	11 014	22 048	49.95
2000	10 925	21 581	50.62
2001	11 382	21 524	52.88
2002	11 133	21 354	52.13
2003	10 943	21 147	51.74
2004	11 436	21 791	52.48
*2004	9 843	19 632	50.13
2005	9 666	20 067	48.16
2006	9 593	20 423	46.97
2007	9 423	20 738	45.43
2008	9 220	21 194	43.50
2009	9 328	21 277	43.80
2010	9 772	22 594	43.30
2011	10 139	24 110	42.10
2012	9 685	24 821	39.02
2013	9 788	26 634	36.75
2014	10 066	28 785	34.97
2015	9 615	29 678	32.4

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007 (20 Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

1988-2015 yılları arasında Türkiye’de kayıt dışı istihdam oralarını gösteren tablo 3.6 incelendiği zaman; 1988 yılı itibariyle toplam istihdam 17 milyon 755 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle kayıt dışı istihdam 10 milyon 320 bin kişi olarak gerçekleşirken kayıt dışı istihdam oranı %58,12 olmuştur. 1988 yılında 17 milyon 755 bin kişi olan toplam istihdam artış göstererek 29 milyon 678 bin kişi olmuştur. 1988 yılı itibariyle 10 milyon 320 bin kişi olan kayıt dışı istihdam 2015 yılı itibariyle azalış göstererek 9 milyon 615 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Son olarak 1988 yılı itibariyle %58,12 olan kayıt dışı istihdam oranı azalış göstererek %32,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

3.2. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK

3.2.1. Türkiye’de İşsizliğin Temel Nedenleri

İşgücünün durumu ve niteliği ülkelerin ekonomik gelişmişliğinin temel göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Her ülke sınırları içerisinde mevcut işgücünü gerektiği ölçülerde üretim sürecine sokma başarısı göstermelidir. Bunu başaramayan ülkeler ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalma durumunda olabilirler (Bozdağ, 1998: 245).

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren yaşanan sanayileşme ve kalkınma çabaları, üretim ve istihdam yapısının değişmesine neden olmuştur. Son yıllarda bu değişimler, ülkenin kendi iç dinamiklerinin ve küreselleşmenin etkileriyle beraber ciddi bir sosyal ve ekonomik dönüşüme sebep olmuştur. Türkiye’de özellikle 1980 sonrası yaşanan hızlı dönüşüm ekonomik ve sosyal yapıda olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2005: 33-34).

Türkiye’de işsizlik genellikle yapısal nedenlerden kaynaklanmaktadır. Yapısal işsizlik uzun dönemde birtakım iç ve dış nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İşgücü piyasasının teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeden dolayı üretim yapısındaki hızlı değişime ayak uyduramaması, dış nedenler arasına sayılabilir. İç nedenler, ülkedeki işgücünün genel olarak sanayi ve hizmet sektörü için gerekli olan vasıflara sahip olmaması nedeniyle tarım ağırlıklı ekonomik yapıdan sanayi ve hizmetler ağırlıklı ekonomik yapıya geçiş aşamasında niteliksiz işgücünün istihdam edilememesidir (Cengiz ve Şahin, 2011: 141). Tarımsal üretime yönelik ağırlığın halen devam ediyor olması, hızlı nüfus artışıyla aynı oranda artış gösteremeyen istihdam hacminin varlığı Türkiye’deki işsizliğin yapısal nedenlerle ortaya çıktığını göstermektedir. Sanayi ve hizmet sektöründe yaşanan gelişmelere istinaden tarımın ekonomik sistemdeki rolü giderek azalmaktadır. Üretim ve ihracat yönlü bir sanayi gelişiminin halen sağlanamamış olması, günümüzde tarım sektöründe çalışan kişilerin diğer sektörlere geçiş yapamamasına neden olmaktadır (Aktürk, 1999: 186).

1960’lı yıllardan itibaren Türkiye, giderek artan yüksek işsizlik sorunuyla mücadele etmek zorunda kalan bir ülke konumundadır. 1980’lerden sonra, teknolojiye hızlı gelişim ve küreselleşme etkisiyle artan işsizlik, 1990’lı yıllarda evrensel ölçülere kıyasla yüksek sayılan seviyelere çıkmıştır. 2001 yılında yaşanan finansal kriz ülkede

işsizlik sorununun iyice büyümesine sebep olmuştur. Kriz sonrası ekonomik büyümedeki toparlanmaya kıyasla istihdamdaki toparlanma çabaları çok yavaş ve sınırlı olmuştur. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, hızlı nüfus artışı, yatırım yetersizlikleri ve eğitim sistemindeki sorunlar gibi sorunlar işsizlik sorunun giderek derinleşmesine neden olmuştur (Ay, 2012: 322).

3.2.2. Türkiye’ de İşsizliğin Gelişimi ve Güncel Görünümü

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren yaşanan sanayileşme ve kalkınma çabaları, üretim ve istihdam yapısının değişmesine neden olmuştur. Son yıllarda bu değişimler, ülkenin kendi iç dinamiklerinin ve küreselleşmenin etkileriyle beraber ciddi bir sosyal ve ekonomik dönüşüme sebep olmuştur. Türkiye’ de özellikle 1980 sonrası yaşanan hızlı dönüşüm ekonomik ve sosyal yapıda olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2005: 33-34).

Tablo 3.7’de 1923-2015 yılları arası işsizliğin gelişimi ve işsizlik oranlarını görmek mümkündür.

Tablo 3.7. 1923-2015 Döneminde İşsizlik Oranları %

Yıllar	İşsizlik(%)	Yıllar	İşsizlik(%)	Yıllar	İşsizlik(%)	Yıllar	İşsizlik(%)
1923	9.1	1946	2.7	1969	5.9	1992	8.4
1924	6.9	1947	2.5	1970	6.4	1993	9.2
1925	5.3	1948	2.3	1971	6.8	1994	8.3
1926	5.1	1949	1.8	1972	6.3	1995	7.3
1927	4.2	1950	1.5	1973	6.8	1996	6.3
1928	3.8	1951	1.7	1974	7.3	1997	7.2
1929	3.2	1952	1.9	1975	7.6	1998	6.7
1930	3.2	1953	2.8	1976	9.0	1999	7.4
1931	4.5	1954	3.2	1977	10.0	2000	6.5
1932	4.5	1955	3.1	1978	10.1	2001	8.4
1933	3.9	1956	3.2	1979	8.9	2002	10.3
1934	3.2	1957	2.8	1980	8.3	2003	10.5
1935	3.3	1958	2.9	1981	7.3	2004	10.3
1936	2.9	1959	2.9	1982	7.2	2005	10,6
1937	2.7	1960	3.1	1983	7.9	2006	10,2
1938	2.1	1961	3.4	1984	7.8	2007	10,3
1939	2.1	1962	3.4	1985	7.3	2008	11
1940	2.4	1963	3.4	1986	8.1	2009	14
1941	3.0	1964	3.5	1987	8.5	2010	11,9
1942	3.4	1965	3.7	1988	8.4	2011	9,8
1943	2.9	1966	3.6	1989	8.7	2012	9,2
1944	3.1	1967	4.8	1990	7.4	2013	9,7
1945	3.1	1968	5.2	1991	8.5	2014	9,9
						2015	10,6

Kaynak: 1923-1987 arası Tuncer Bulutay’dan aktaran M. Kemal Biçerli (a.g.e. s. 467) 1988-2015 arası TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel sonuçları. www.tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.03.2015

1923-2015 Türkiye’de işsizlik oranlarını gösteren tablo 3.7 incelendiği zaman; 1923 yılı itibariyle işsizlik oranı%9,1 olarak gerçekleşmiştir. 1950’i yılı itibariyle %1,5 olarak gerçekleşen işsizlik oranı Türkiye’de gerçekleşen en düşük işsizlik oranı olmuştur. 2009 yılı itibariyle %14 olarak gerçekleşen işsizlik oranı Türkiye’ de gerçekleşen en yüksek işsizlik oranı olarak görülmektedir. 2010 yılı itibariyle işsizlik oranı 11,9 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında %9,9 düzeyinde oluşan işsizlik oranı 2015 yılı itibariyle artış göstererek %10,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.8. Türkiye’de İşsizlik Oranları 1988–2015

YIL	İşsizlik Oranı (%)	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)
1988	8,4	14,4
1989	8,6	14,5
1990	8,0	12,4
1991	8,2	14,7
1992	8,5	14,0
1993	8,9	14,3
1994	8,5	13,2
1995	7,6	11,0
1996	6,6	10,6
1997	6,8	11,0
1998	6,9	11,0
1999	7,7	10,8
2000	6,5	9,3
2001	8,4	12,4
2002	10,3	14,5
2003	10,5	13,8
2004	10,8	14,2
2005	10,6	13,5
2006	10,2	12,7
2007	10,3	12,6
2008	11,0	13,6
2009	14,0	17,4
2010	11,9	14,8
2011	9,8	12,4
2012	9,2	11,5
2013	9,7	12,0
2014	9,9	12,0
2015	10,6	11,7

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007 (20 Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

1988-2015 yılları arası Türkiye’de işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranını yüzdesel olarak gösteren tablo 3.8 incelendiği zaman; 1988 yılı itibariyle işsizlik oranı %8,4 ve tarım dışı işsizlik %14,4 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı itibariyle işsizlik oranı %10,3 ve tarım dışı işsizlik %14,5 olmuştur. 2009 yılı itibariyle işsizlik oranı %14,0 ve tarım dışı işsizlik oranı %17,4 seviyesinde gerçekleşerek diğer yıllara göre kıyasla en yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. 2014 yılında işsizlik oranı %9,9’iken tarım dışı işsizlik oranı %12,0 olarak gerçekleşmiştir.

2014 yılında %9,9 olarak gerçekleşen işsizlik oranı 2015 yılı itibariyle artış göstererek %10,6 seviyesinde oluşmuştur. 2014 yılında %12,0 olarak gerçekleşen tarımdışı işsizlik oranı azalış göstererek %11,7 seviyesinde oluşmuştur.

Tablo 3.9. Türkiye’de Cinsiyetlere ve Kentsel-Kırsal Alanlara Göre İşsizlik Oranları (%) 1989–2013

YIL	Türkiye			Kent			Kır		
	Genel	Erkek	Kadın	Genel	Erkek	Kadın	Genel	Erkek	Kadın
1989	8.6	8.3	9.7	13.1	9.8	26.9	5.5	6.7	3.7
1990	8.0	7.3	7.6	10.7	8.4	20.7	4.8	6.2	2.9
1991	8.2	9.0	7.4	12.6	10.4	23.6	5.4	7.5	2.4
1992	8.5	8.6	7.8	12.3	10.3	21.1	5.0	6.7	2.2
1993	8.9	8.9	10.0	13.0	10.5	23.9	5.6	7.0	2.9
1994	8.5	8.1	8.8	11.4	9.3	20.4	5.3	6.5	3.2
1995	7.6	7.1	7.9	10.4	8.2	19.9	4.6	5.8	2.4
1996	6.6	6.4	6.1	10.0	8.7	16.1	3.1	3.8	2.0
1997	6.8	6.5	9.4	10.1	7.8	19.7	4.3	4.7	3.3
1998	6.9	6.8	6.6	10.5	9.0	16.9	3.0	3.9	1.6
1999	7.7	7.1	8.0	10.5	8.7	17.6	4.1	5.1	2.3
2000	6.5	6.6	6.3	8.8	7.8	13.0	3.9	4.9	2.0
2001	8.4	8.7	7.5	11.6	10.3	16.6	4.7	6.5	1.7
2002	10.3	10.7	9.4	14.2	13.0	18.7	5.7	7.3	3.0
2003	10.5	10.7	10.1	13.8	12.6	18.3	6.5	7.9	4.0
2004	10.8	10.8	11.0	13.6	12.5	17.9	5.5	6.8	3.0
2005	10.6	10.5	11.2	12.8	11.6	17.0	6.3	7.7	3.6
2006	10.2	9.9	11.1	12.2	11.0	16.4	6.2	7.4	3.9
2007	10.3	10.0	11.0	12.0	10.8	16.1	6.8	8.3	3.8
2008	11.0	10.7	11.6	12.8	11.6	16.6	7.2	8.7	4.3
2009	14.0	13.9	14.3	16.6	15.3	20.4	8.9	10.7	5.3
2010	11.9	11.4	13.0	14.2	12.6	18.7	7.3	8.7	4.6
2011	9.8	9.2	11.3	11.9	10.2	16.5	5.8	7.0	3.6
2012	9,2	8.5	10.8	11.1	9.4	15.5	5.5	6.5	5.2
2013	9.7	8.7	11.9	11.5	9.5	16.4	6.1	7.0	4.5

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007 (20 Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

1989-2013 yılları arasında Türkiye’de cinsiyetlere ve kentsel-kırsal alanlara göre işsizlik oranlarını gösteren tablo 3.9 incelendiği zaman; 1989 yılı itibariyle Türkiye ‘de genel işsizlik oranı %8,6, erkek işsizlik oranı %8,3 ve kadın işsizlik oranı %9,7 olarak gerçekleşmiştir. 1989 yılı itibariyle kentsel alanda genel işsizlik oranı % 13,1, kentsel alanda erkek işsizlik oranı %9,8 ve kentsel alanda kadın işsizlik oranı% 26,9 olmuştur. Son olarak 1989 yılı itibariyle kırsal alanda genel işsizlik oranı %5,5, kırsal alanda erkek işsizlik oranı%6,7 ve kırsal alanda kadın işsizlik düzeyi %3,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2013 yılı itibariyle Türkiye ‘de genel işsizlik oranı %9,7, erkek işsizlik oranı %8,7 ve kadın işsizlik oranı %11,9 olarak gerçekleşmiştir. 1989 yılı itibariyle kentsel alanda genel işsizlik oranı % 11,5, kentsel alanda erkek işsizlik oranı %9,5 ve kentsel alanda kadın işsizlik oranı% 16,4 olmuştur. Son olarak 1989 yılı itibariyle kırsal alanda genel işsizlik oranı %6,1, kırsal alanda erkek işsizlik oranı%7,0 ve kırsal alanda kadın işsizlik düzeyi %4,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

3.2.3. Türkiye’de İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Türkiye’de eğitim durumuna göre işsizleri gösteren tablo 3.10 incelendiği zaman; 1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam işsiz sayısı 1 milyon 679 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Okur-yazar olmayan 171 bin kişi, lise altı eğitilmiş işsiz miktarı 1 milyon 077 bin kişi, lise ve dengi eğitilmiş işsiz miktarı 353 bin kişi ve yükseköğretimli işsiz miktarı 78 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.10. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İşsizler (bin kişi) 1988–2015

YIL	A	B	C	D	TOPLAM
1988	171	1 077	353	78	1 679
1989	146	1 161	362	72	1 741
1990	119	952	372	78	1 531
1991	96	1 225	395	80	1 796
1992	64	1 155	476	99	1 794
1993	49	1 227	479	134	1889
1994	54	1 112	516	122	1 804
1995	61	1 028	469	97	1 655
1996	27	783	535	110	1 455
1997	46	912	566	119	1 405
1998	39	829	562	184	1 614
1999	47	1 017	488	163	1 725
2000	68	862	425	143	1 498
2001	60	1 192	551	164	1 967
2002	79	1 464	654	267	2 464
2003	113	1 508	581	290	2 492
2004	54	1 308	732	334	2 428
*2004	57	1 321	698	308	2 384
2005	58	1 381	672	277	2 388
2006	53	1 338	652	285	2 328
2007	55	1 337	674	311	2 377
2008	64	1 506	679	362	2 611
2009	76	1 823	885	515	3 299
2010	69	1 768	764	446	3 047
2011	56	1 456	636	467	2 615
2012	45	1 363	607	503	2 518
2013	57	1482	651	557	2 747
2014	73	1516	658	606	2883
2015	59	1627	680	692	3058

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi [http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007\(20](http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007(20) Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

A:Okur-Yazar olmayan işsiz miktarı, **B:**Lise altı eğitimli işsiz miktarı, **C:**Lise ve dengi meslek eğitimli işsiz miktarı. **D:**Yükseköğretimli işsiz miktarı

1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam işsiz sayısı 1 milyon 679 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 3 milyon 058 bin kişi olmuştur. 1988 yılı Okur-yazar olmayan işsiz miktarı 171 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle azalış göstererek 59 bin kişi olmuştur.1988 yılı itibariyle lise altı eğitimli işsiz miktarı 1 milyon 077 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 1 milyon 627 bin kişi olmuştur. 1988 yılı itibariyle lise ve dengi eğitimli işsiz miktarı 353 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 680 bin kişi olmuştur ve 1988 yılı itibariyle yüksek öğretimli işsiz miktarı 78 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle 692 bin kişi olmuştur.

Tablo 3.11. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İşsizler (%) 1988–2015

YIL	A	B	C	D	TOPLAM
1988	10,19	64,14	21,02	4,64	1 679
1989	8,37	66,68	20,79	4,13	1 741
1990	7,77	62,18	24,29	5,09	1 531
1991	5,33	68,20	21,99	4,45	1 796
1992	3,57	64,38	26,53	5,51	1 794
1993	2,59	64,95	25,35	7,09	1 889
1994	2,98	61,64	28,60	6,76	1 804
1995	3,67	62,11	28,33	5,86	1 655
1996	1,85	53,81	36,76	7,56	1 455
1997	3,28	64,91	54,16	8,46	1 405
1998	2,42	51,36	34,82	11,40	1 614
1999	2,72	58,95	28,28	9,44	1 725
2000	4,51	57,54	28,37	9,54	1 498
2001	3,05	60,59	28,01	8,33	1 967
2002	3,20	59,41	26,54	10,83	2 464
2003	4,35	60,51	23,31	11,63	2 492
2004	2,22	53,87	30,14	13,76	2 428
*2004	2,39	55,41	28,90	12,91	2 384
2005	2,42	57,83	28,14	11,59	2 388
2006	2,27	57,47	28,00	12,24	2 328
2007	2,30	56,24	28,35	13,08	2 377
2008	2,45	57,67	26,00	13,86	2 611
2009	2,29	55,25	26,82	15,61	3 299
2010	2,27	58,02	25,07	14,63	3 047
2011	2,13	55,68	24,32	17,86	2 615
2012	1,78	54,13	24,10	19,98	2 518
2013	2,07	53,95	23,70	20,27	2 747
2014	2,53	52,58	22,82	21,01	2 883
2015	1,93	53,20	22,23	22,62	3 058

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007(20 Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

A:Okur-Yazar olmayan işsiz miktarı, **B:**Lise altı eğitilmiş işsiz miktarı, **C:**Lise ve dengi meslek eğitilmiş işsiz miktarı. **D:**Yükseköğretimli işsiz miktarı

Türkiye’de eğitim durumuna göre işsizleri yüzdelik değer halinde gösteren tablo 3.11 incelendiği zaman; 1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam işsiz sayısı 1 milyon 679 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Okur-yazar olmayan 171 bin kişi, lise altı eğitilmiş işsiz miktarı 1 077 bin kişi, lise ve dengi eğitilmiş işsiz miktarı 353 bin kişi ve yükseköğretimli işsiz miktarı 78 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

1988 yılı itibariyle eğitim durumuna göre toplam işsiz sayısı 1 679 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 3 058 bin kişi olmuştur. 1988 yılı Okur-yazar olmayan işsiz oranı %10,9 seviyesinde iken 2015 yılı itibariyle azalış göstererek %1,93 seviyesine inmiştir. 1988 yılı itibariyle lise altı eğitilmiş işsiz oranı %64,14 seviyesinde iken 2015 yılı itibariyle azalış göstererek %53,20 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı itibariyle lise ve dengi eğitilmiş işsiz oranı %21,2 seviyesinde iken 2015 yılı itibariyle artarak %22,23 seviyesine çıkmıştır. Son olarak 1988 yılı itibariyle yükseköğretimli işsiz oranı %4,64 seviyesinde iken 2015 yılı itibariyle yüksek seviyede bir artışla %22,62 oranına çıkmıştır.

3.2.4. Türkiye’de İşsizliğin İş Arama Süresine Göre Dağılımı

2000 yılı itibariyle toplam işsiz sayısı 1 milyon 497 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle artış göstererek 3 milyon 057 bin kişi, 1-2 ay süreli iş arayan işsizler 530 bin kişi iken artış göstererek 1 milyon 265 bin kişi olmuştur.

Tablo 3.12. Türkiye’de İş Arama Süresine Göre İşsizler (Bin Kişi) 2000 – 2015

YIL	A	B	C	D	E	F	G	Toplam İşsiz
2000	530	395	164	50	190	72	44	1 497
2001	648	595	208	65	264	90	54	1 967
2002	704	583	279	102	428	176	94	2 464
2003	781	660	288	83	323	156	104	2 493
2004	562	517	267	81	469	267	224	2 429
*2004	490	515	312	106	456	256	206	2 385
2005	511	520	289	90	429	262	241	2 387
2006	562	533	272	82	414	216	192	2 328
2007	657	577	274	99	401	170	139	2 376
2008	775	688	308	98	410	167	118	2 611
2009	965	853	366	182	556	209	135	3 299
2010	922	732	378	143	536	210	125	3 046
2011	878	617	318	110	431	169	92	2 615
2012	845	653	294	100	406	148	72	2 518
2013	926	719	330	100	457	139	76	2 747
2014	1195	694	285	89	408	126	55	2853
2015	1265	709	327	111	462	131	52	3057

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi [http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007\(20](http://www.tuik.gov.tr/Pre.Tablo.do?alt_id=1007(20) Haziran 2016). (*) : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre hesaplanan

A:1-2 ay B:3-5 ay, C:6-8 ay, D:9-11 ay, E: 1 yıl ve daha fazla, F:2 yıldan az, G:3 yıl ve daha fazla

3-5 ay süreli iş arayan işsizler 395 bin kişi iken artış göstererek 709 bin kişi, 6-8 ay süreli iş arayan işsizler 164 bin kişi iken artış göstererek 327 bin kişi, 9-11 ay süreli iş arayan işsizler 50 bin iken artış göstererek 111 bin kişi, 1 yıl ve daha fazla, 2 yıldan az süreli iş arayan işsizler 190 bin kişi iken artış göstererek 462 bin kişi, 2 yıl ve daha fazla 3 yıldan az iş arayan işsizler 72 bin kişi iken artış göstererek 131 bin kişi ve son olarak 3 yıl ve daha fazla iş arayan işsizler 44 bin iken artış göstererek 52 bin kişi olmuştur.

Tablo incelediğinde 2000-2015 yılları arası iş arama süresine göre işsizlerde 735 bin kişi artış ile 1-2 ay süreli iş arayan işsizlerde görülmektedir. Genel olarak yıllar itibariye iş arama süresine göre işsizlerde artış gözlenmektedir. Bu artış ekonomik ve sosyal açıdan ülke için olumsuz bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRA2 BÖLGESİNDE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ANALİZİ VE TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMLARI/TOPLUM YARARINA PROGRAMLAR (TYÇP/TYP)

4.1. TRA2 BÖLGESİ VE KAPSADIĞI İLLER

Avrupa Birliği (AB), İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) sistemini üye ülkelere ait istatistikî bilgilerin toplanıp değerlendirilmesi ve bu sınıflama sonucunda oluşturulan Düzey 2 bölgelerinde kalkınma ajanslarının kurularak, bölgeler arası gelişmişlik farkının giderilip Avrupa'nın topyekûn kalkınması ve gelişmesi amacıyla oluşturulmuştur. AB'ye dâhil olmak isteyen ülkeler, tam üyelik sürecinde birliğe uyum sağlayabilmek için tam üyelikten önce ülkeyi istatistikî bölgelere ayırmak zorundadırlar. Bu nedenle Türkiye, 1999 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Helsinki zirvesinde aday ülke olduktan sonra bir ulusal program hazırlamış ve 2001 yılında hem program gereği hem de AB'nin isteğiyle istatistikî bölgeleri belirlemeye başlamıştır (Taş, 2006: 185-191). Bu bağlamda hazırlanan İBBS raporu, Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 Sayılı Kararı ile 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ülke; nüfus, coğrafya, bölgesel kalkınma planları, temel istatistiki göstergeler, illerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik sıralamasına bağlı olarak 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve 81 tane Düzey 3 İBBS bölgesine ayrılmıştır (Şengül vd., 2013: 77).

Tablo 4.1’de Türkiye’deki İBBS bölgelerini görmek mümkündür.

Tablo 4.1. Türkiye’deki İBBS Bölgeleri

Kod	Düzy 1 (12 Bölge)	Kod	Düzy 2 (26 Alt Bölge)	Düzy 3 (81 İl)
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Kırklareli, Edirne
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir
		TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın, Muğla, Denizli
		TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: Ümran ŞENGÜL vd., “Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzy 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi İle Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 2013, s. 78.

Tabloda görüldüğü üzere Türkiye 26 tane Düzy 2 bölgesine ayrılmış ve bunlardan TRA2 yani Ağrı alt bölgesi Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerini kapsamaktadır. Söz konusu bölge ülkenin kuzeydoğusunda yer almaktadır.

TRA2 Düzey 2 bölgesi ülkenin gelişmemiş bölgeleri arasında yer almakta olup, 26 tane Düzey 2 bölgesi arasında sondan 2. sırada yer almaktadır.

4.2. TRA2 BÖLGESİNDE İSTİHDAMIN VE İŞSİZLİĞİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Doksanlı yılların başında Türkiye’ de, tarım sektörü istihdamın % 42’sini karşılarken, 2000’li yıllardan itibaren tarım sektöründeki istihdam düşme eğilimi göstermeye başlamıştır. Tarıma yönelik sübvansiyonların azaltılması, artan tarım ürünleri ithalatı, üretim maliyetlerindeki büyük artış, doğrudan gelir desteği uygulamaları ve bazı tarımsal ürünlerin ekim alanlarının sınırlandırılması gibi etkenler tarım sektörünün istihdam payının azalmasına neden olmuştur (Sapancalı, 2008: 12).

TRA2 bölgesi tarım ve hayvancılık bölgesidir. Dolayısıyla bölge istihdamı tarım sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda TRA2 bölgesi ve Türkiye’de, istihdamdaki gelişmeler ve işsizlik oranları karşılaştırmalı olarak verilecektir.

Tablo 4.2’de Türkiye geneli ve TRA2 Düzey 2 Bölgesi ait istihdam oranları yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Tablo 4.2. TRA2 Düzey 2 Bölgesi İstihdam Oranlarının Gelişimi: 2004-2015 (15+ yaş, %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
TRA2	43,4	46,6	48,5	47,3	48,8	46,3	45,7	48,8	50,9	54,4	53	52
TR	41,3	41,5	41,5	41,5	41,7	41,2	43	45	45,4	45,9	45,5	46

Kaynak: TÜİK, Bölgesel istatistikler, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/menuAction.do>, (11.04.2016).

Tablo 4.2’de görüldüğü üzere TRA2 Düzey 2 bölgesinin istihdam oranlarında dalgalanmalar gözükmesine rağmen Türkiye geneli istihdam oranlarının üstünde bir seyir izlediği görülmektedir.

TRA2 bölgesinin, istihdam oranlarının Türkiye genelinin üstünde olmasındaki en büyük faktörlerden biri göç faktörüdür. Bölgedeki göçün nedeni, çalışmaya elverişli olmayan sert iklimden dolayı var olan üretimin aksamasıdır. Üretim faaliyetlerinin aksaması veya durması vasıflı işgücünün boşta kalarak bölgeden göç etmesine sebep olmaktadır. Bölge dışına verilen göç sonucunda bölge nüfusunda sürekli bir azalış görülmektedir. Dolayısıyla bölgenin istihdam oranlarının yükselmesinde iş hacminin artmasının payı olduğu kadar sosyal beklenti ve ihtiyaçları karşılanamayan işsizlerin göç etmesinin payı da yüksektir (SERKA, 2013: 134).

Bölgedeki istihdamını zorlaştıran bir diğer durumda bölgenin inşaat sektöründe kendi işgücünün istihdamı yerine başta Nahçıvan olmak üzere komşu ülkelerden gelen ucuz işgücünün kullanımıdır. Bölgedeki işgücü ise inşaat ve diğer sektörlerde çalışmak üzere ülkenin diğer illerine mevsimlik işçi olarak gitmektedir (Karakaş vd., 2012: 38).

Tablo 4.3’ de 2004-2015 yılları arası TRA2 ve Türkiye geneli işsizlik oranları yer almaktadır.

Tablo 4.3. TRA2 Bölgesi İşsizlik Oranlarının Gelişimi: 2004-2015 (15+ yaş, %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
TRA2	1,8	3,3	5,1	6,0	5,6	9,4	10,3	10,2	7,4	6,7	3,4	3,9
TR	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2	9,7	9,9	10,3

Kaynak: TÜİK, Bölgesel istatistikler, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/menuAction.do>, (10.06.2015).

Tablo 4.3’de görüldüğü üzere 2004-2015 yılları arasında işsizlik oranı en yüksek seviyeye % 14,0 oran ile 2009 yılında çıkarken, TRA2 bölgesinde % 10,3 oran ile 2010 yılında en yüksek seviyesine çıkmıştır. Bölgedeki işsizlik oranları genel olarak bir önceki yıla göre yükselirken esasen 2008’ deki küresel krizin etkisiyle daha yüksek seviyelere ulaşmıştır. TRA2 bölgesinin işsizlik oranı, % 10,2 oran ile 2004 yılından itibaren ilk defa Türkiye geneli işsizlik oranının üstünde yer almıştır.

TRA2 bölgesinde istihdam genel olarak tarımda yer almaktadır. Bundan dolayı bölgede gerçekte işsiz olan birçok kişi tarım sektöründe çalışıyor görünmektedir. Bu da bölgede gizli işsizliğin olduğunu göstermektedir (Karakaş vd.,2012: 38). Bölgede gizli işsizliğin varlığı işsizlik oranlarının olduğundan daha düşük oranlarda çıkmasına sebep olmaktadır. TRA2 bölgesi gelişmemiş bir bölge olduğu halde tabloda görüldüğü üzere işsizlik oranları 2011 yılı hariç ülke ortalamasının altındadır. Bu durumun önemli sebeplerinden biri gizli işsizlikken, diğeri de işsiz nüfusun bölgeden göç etmesidir.

4.2.1. İstihdamın ve İşsizliğin Sektörel Dağılımı

Doksanlı yılların başında Türkiye’ de, tarım sektörü istihdamın % 42’sini karşılarken, 2000’li yıllardan itibaren tarım sektöründeki istihdam düşme eğilimi göstermeye başlamıştır. Tarıma yönelik sübvansiyonların azaltılması, artan tarım ürünleri ithalatı, üretim maliyetlerindeki büyük artış, doğrudan gelir desteği

uygulamaları ve bazı tarımsal ürünlerin ekim alanlarının sınırlandırılması gibi etkenler tarım sektörünün istihdam payının azalmasına neden olmuştur (Sapancalı, 2008: 12).

TRA2 bölgesi tarım ve hayvancılık bölgesidir. Dolayısıyla bölge istihdamı tarım sektöründe yoğunlaşmıştır.

Tablo 4.4 Türkiye genelinde ve TRA2 bölgesinde istihdamın sektörlere ve yıllara göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 4.4. TRA2 Bölgesin’de İstihdamın Sektörel Dağılımının Gelişimi: 2004-2013 (15+ yaş)

Bölge	Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmet (%)
TRA2	2004	63,3	4,9	31,8
	2005	61,3	5,6	33,0
	2006	57,7	5,7	36,6
	2007	65,3	5,0	29,9
	2008	70,1	5,0	24,8
	2009	64,1	6,4	29,6
	2010	58,2	9,2	32,6
	2011	55,8	13,7	30,5
	2012	52,7	13,2	34,1
	2013	54,0	15,0	31,0
	2014	59,6	14,0	26,4
	2015	59,5	12,2	28,3
TR	2004	29,1	24,9	46,0
	2005	25,7	26,3	48,0
	2006	24,0	26,8	49,2
	2007	23,5	26,7	49,8
	2008	23,7	26,8	49,5
	2009	24,6	25,3	50,1
	2010	25,2	26,2	48,6
	2011	25,5	26,5	48,1
	2012	24,6	26,0	49,4
	2013	23,6	26,4	50,0
	2014	21,1	27,9	51,0
	2015	20,6	27,2	52,2

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketi Bölgesel Sonuçları, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=605, (22.07.2016).

Not: İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

Tablo 4.4’de görüldüğü üzere Türkiye genelinde istihdam 2015 yılı itibariyle % 52,2 oran ile hizmet sektöründe yoğunlaşırken tarım ve sanayi sektörünün istihdamdaki payı hizmet sektörüne kıyasla az, ancak birbirine çok yakındır. TRA2 bölgesinde tarım sektörünün istihdamdaki payının 2015 yılı itibariyle % 59,5 seviyesinde gerçekleşerek, 2015 yılı Türkiye genelindeki tarımın istihdamının % 20,6’nın yaklaşık iki katından fazla oluşu, bölgenin az gelişmişliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2015 yılı itibariyle tarım sektörünün istihdamdaki payı % 59,5, sanayi sektörünün %12,2, hizmet sektörünün %28,3 olarak gerçekleşmiştir.

2013 yılı itibariyle tarım sektörünün istihdamdaki payı artış gösterirken, diğer iki sektördeki düşüşler dikkat çekicidir.

4.2.2. İstihdamın ve İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

4.2.2.1. İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 4.5’ de yıllar itibariyle TRA2 bölgesinde eğitim durumuna göre istihdam sayılarını ve oranlarını görmek mümkündür.

Tablo 4.5. TRA2 Bölgesinde Eğitim Durumuna Göre İstihdam: 2004-2015 (15+ yaş)

Yıllar	Düzy	Okur-Yazar Olmayan		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim		Toplam
		Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi
2004	TRA2	52	17,4	190	63,5	43	14,4	14	4,7	299
	Türkiye	1.250	6,4	12.270	62,5	3.897	19,9	2.215	11,3	19.632
2005	TRA2	52	16,6	197	62,9	45	14,4	19	6,1	313
	Türkiye	1.109	5,5	12.270	61,1	4.207	21,0	2.481	12,4	20.067
2006	TRA2	62	20,3	175	57,4	47	15,4	21	6,7	305
	Türkiye	1.062	5,1	12.296	59,1	4.754	22,8	2.695	13,0	20.807
2007	TRA2	71	23,7	173	57,9	36	12,0	19	6,4	299
	Türkiye	990	4,8	12.343	59,5	4.522	21,8	2.884	13,9	20.739
2008	TRA2	70	22,2	199	63,0	31	9,8	16	5,1	316
	Türkiye	960	4,5	12.526	59,1	4.568	21,6	3.140	14,8	21.194
2009	TRA2	59	19,4	188	61,8	35	11,5	22	7,2	304
	Türkiye	1.002	4,7	12.562	59,0	4.392	20,6	3.321	15,6	21.277
2010	TRA2	57	18,7	180	59,0	42	13,8	26	8,5	305
	Türkiye	1.082	4,8	13.428	59,4	4.473	19,8	3.612	16,0	22.595
2011	TRA2	60	17,4	210	61,0	46	13,4	28	8,1	344
	Türkiye	1.147	4,8	14.224	59,0	4.729	19,6	4.008	16,6	24.108
2012	TRA2	57	15,6	220	60,3	51	14,0	37	10,1	365
	Türkiye	1.119	4,5	14.277	57,5	4.932	19,9	4.493	18,1	24.821
2013	TRA2	62	16,1	242	62,9	47	12,2	34	8,8	385
	Türkiye	1.110	4,3	14.450	56,6	5.133	20,1	4.831	18,9	25.524
2014	TRA2	65	16,7	248	63,8	42	10,8	34	8,74	389
	Türkiye	1.097	4,2	12.424	47,9	7.327	28,3	5.085	19,6	25.933
2015	TRA2	53	13,56	250	63,9	46	11,8	42	10,7	391
	Türkiye	1.056	4,0	12.317	46,5	7.507	28,4	5.593	21,1	26.473

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Dinamik Sorgulama Sonuçları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, (19.06.2016).

Tablodan da görüleceği üzere 2004 yılında TRA2 bölgesinde okur- yazar olmayan kişilerin istihdam oranı % 17,4 iken 2015 yılı itibariyle azalış göstererek %4

seviyesinde gerçekleşmiştir. İlköğretim düzeyindeki istihdam oranları genel olarak yıllar itibariyle fazla dalgalanma göstermemekle beraber 2015 yılında %63,9 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında ortaöğretim düzeyindeki ki istihdam 43 bin kişi ve istihdam oranı %14,4 oranındayken, 2015 yılında istihdam 46 bin kişi ve istihdam oranı da %11,8 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında Yüksek öğretim düzeyindeki kişilerin 2004 yılı istihdam oranları %4,7 iken dikkat çekici bir artışla 2015 yılında %10,7 olarak gerçekleşmiştir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak bölgede en fazla istihdam edilen kişilerin ilköğretim eğitim seviyesindeki kişiler olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca yıllar itibariyle yükseköğretim eğitim seviyesindeki istihdam oranları önemli bir artış göstermiştir.

4.2.2.2. İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 4.6'da yıllar itibariyle TRA2 bölgesinde eğitim durumuna göre işsizlik sayılarını ve oranlarını görmek mümkündür.

Tablo 4.6 incelendiği zaman Türkiye'de ve TRA2 bölgesinde işsizlik oranları yıllar itibariyle genel olarak sürekli artma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. 2004 yılında toplam işsiz sayısı 2.383 bin kişi iken 2015 yılı itibariyle bu sayı 3.058 bin kişiye çıkmıştır. Aynı şekilde TRA2 bölgesinde 2004 yılında işsiz sayısı 5 bin kişi iken 2015 yılında bu sayı artarak 17 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca tabloda 2009 dünya finansal krizinin genelde Türkiye ve özelde TRA2 bölgesindeki olumsuz etkilerini görmek mümkündür. Şöyle ki 2009 yılında toplamdaki 3.471 bin işsiz sayısı diğer yıllara kıyasla en yüksek seviyede gerçekleşmiştir. TRA2 2011 yılında işsizlik 39 bin kişi ile en yüksek seviyesine çıkmıştır.

Tablo 4.6. TRA2 Düzey2 Bölgesinde Eğitim Durumuna Göre İşsizlik: 2004-2013 (15+ yaş)

Yıllar	Düzey	Okur-Yazar Olmayan		İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim		Toplam
		Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	Bin Kişi	(%)	
2004	TRA2	---	---	2	40,0	2	40,0	1	20,0	5
	Türkiye	57	2,4	1.320	55,4	698	29,3	308	12,9	2.383
2005	TRA2	---	---	6	60,0	3	30,0	1	10,0	10
	Türkiye	58	2,4	1.382	57,8	672	28,1	277	11,6	2.389
2006	TRA2	---	---	9	56,2	5	31,3	2	12,5	16
	Türkiye	53	2,3	1.337	57,5	652	28,0	285	12,2	2.327
2007	TRA2	1	5,0	12	60,0	5	25,0	2	10,0	20
	Türkiye	55	2,3	1.337	56,2	674	28,4	311	13,1	2.377
2008	TRA2	1	5,0	14	70	4	20,0	1	5,0	20
	Türkiye	64	2,5	1.506	57,7	679	26,0	362	13,9	2.611
2009	TRA2	3	9,7	23	74,2	4	12,9	1	3,2	31
	Türkiye	87	2,5	2.034	58,6	891	25,7	459	13,2	3.471
2010	TRA2	2	5,7	25	71,4	5	14,3	3	8,6	35
	Türkiye	69	2,3	1.768	58,0	764	25,1	446	14,6	3.047
2011	TRA2	3	7,7	28	71,8	5	12,8	3	7,7	39
	Türkiye	56	2,1	1.456	55,7	636	24,3	467	17,9	2.615
2012	TRA2	1	3,4	19	65,5	5	17,2	4	13,8	29
	Türkiye	45	1,8	1.363	54,1	607	24,1	503	20,0	2.518
2013	TRA2	1	3,7	19	70,4	5	18,5	2	7,4	27
	Türkiye	57	2,1	1.482	53,9	651	23,7	557	20,3	2.747
2014	TRA2	---	---	9	75	2	16,7	1	8,3	12
	Türkiye	73	2,6	1.303	45,6	871	30,6	606	21,2	2.853
2015	TRA2	1	5,9	10	58,8	3	17,7	3	17,6	17
	Türkiye	59	1,9	1.365	44,6	942	31,3	692	22,6	3.058

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Dinamik Sorgulama Sonuçları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/istisguapp/istisguu.zul>, (21.07.2015).

Genel olarak bir değerlendirme yapacak olursak Türkiye’de 2015 yılı itibariyle eğitim durumuna göre en fazla işsiz %44,6 ilköğretim seviyesinde görülmektedir. TRA2 bölgesinde ise bu oran %58,8 olarak gerçekleşmiştir. Tabloya göre ülkede ve bölgede işsiz kişilerin çoğunu eğitim seviyesi düşük kişiler oluşturmaktadır. Bir ülkede vasıfsız işgücünün fazla olması ve istihdam edilememesi ülke ekonomisi için olumsuz bir gösterge olarak kabul edilebilir.

4.2.3. İstihdamın ve İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 4.7’de istihdamın ve işsizliğin cinsiyete göre dağılımını görmek mümkündür.

Tablo 4.7. TRA2 Bölgesinde İstihdam ve İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı: 2004-2013 (15+yaş)

Bölge	Yıl	İşsizlik Oranları (%)		İstihdam Oranları (%)	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
TRA2	2004	1,2	2,0	23,5	64,1
	2005	1,1	4,2	27,6	66,9
	2006	3,0	6,1	29,4	71,2
	2007	2,5	7,9	31,4	67,2
	2008	0,9	8,0	32,6	67,5
	2009	2,4	12,4	28,5	65,6
	2010	3,2	13,2	27,4	65,7
	2011	3,5	12,9	30,5	66,9
	2012	3,3	9,1	32,6	68,4
	2013	5,2	7,5	36,6	71,8
	2014	1,2	4,5	37,7	67,7
	2015	3,3	4,3	35,9	67,9
TÜRKİYE	2004	11,0	10,8	20,8	62,7
	2005	11,2	10,5	20,7	63,2
	2006	11,1	9,9	21,0	62,9
	2007	11,0	10,0	21,0	62,7
	2008	11,6	10,7	21,6	62,6
	2009	14,3	13,9	22,3	60,7
	2010	13,0	11,4	24,0	62,7
	2011	11,3	9,2	25,6	65,1
	2012	10,8	8,5	26,3	65,0
	2013	11,9	8,7	27,1	65,2
	2014	11,9	9,0	26,7	64,8
	2015	12,6	9,2	27,5	65,0

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketi Bölgesel Sonuçları, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=603, (24.07.1015).

Tablo 4.7 incelendiği zaman Türkiye ve bölge genelinde kadın ve erkek istihdam oranlarında önemli bir değişme görülmemektedir. Diğer taraftan ise ülke ve bölge genelinde yıllar itibariyle kadın ve erkek işsizlik oranlarında artış görülmektedir.

Bölge itibariye kadın istihdam oranı erkek istihdam oranına göre daha fazla artış göstermiştir. 2004 yılından 2015 yılına kadar kadın istihdam oranındaki artış % 12,4 olarak gerçekleşirken erkeklerde bu oran %3,8 olmuştur.

Bölge düzeyinde yıllar itibariyle en yüksek kadın işsizlik oranı 2013 yılında %5,2 seviyesinde gerçekleşirken, erkek işsizlik oranı 2010 yılında %13,2 oranla en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

4.2.4. İstihdamın ve İşsizliğin İllere Göre Dağılımı

TRA2 bölgesini oluşturan Kars, Ağrı, Ardahan ve Iğdır illeri Türkiye'nin en az gelişmiş bölgesi olan altıncı bölgede yer almaktadır.

Tablo 4.8’ de TRA2 bölgesinde istihdam oranlarının illere göre dağılımını görmek mümkündür.

Tablo 4.8. TRA2 Bölgesinde İllere Göre İstihdam Oranlarının Gelişimi: 2008 – 2013 (%)

	TR	TRA2	AĞRI	KARS	IĞDIR	ARDAHAN
2008	41,7	48,8	46,2	53,9	45,7	56
2009	41,2	46,3	43,2	50,8	42,4	58
2010	43	45,7	42,8	48,3	45,3	51,2
2011	45	48,8	46,7	49,6	49,6	54,7
2012	45,4	50,9	47,9	52,4	52	57,3
2013	45,9	54,4	53,2	55,5	54,5	59,1

Kaynak: TÜİK, Bölgesel istatistikler, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/menuAction.do>, (12.07.2015).

Tablo 4.8’ de görüldüğü üzere 2008-2010 yılları itibariyle istihdam oranlarında düşüş söz konusudur. Bu düşüşe, 2008 yılında tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel finansal krizin sebep olduğu söylenebilir. Krizin etkilerinin azalmasıyla birlikte 2011 yılı itibariyle istihdam oranlarında artış gözlenmektedir. Bölgeyi oluşturan illerin istihdam oranları genel olarak Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir.

Tablo 4.9’ da TRA2 bölgesinde illere göre işsizlik oranlarını görmek mümkündür.

Tablo 4.9 TRA2 Bölgesinde İllere Göre İşsizlik Oranlarının Gelişimi: 2008-2013 (%)

	TR	TRA2	AĞRI	KARS	IĞDIR	ARDAHAN
2008	11,0	5,6	6,5	4,1	6,7	3,7
2009	14,0	9,4	10,1	7,4	12,6	4,2
2010	11,9	10,3	11,7	7,4	11,1	7,5
2011	9,8	10,2	10,9	9	10,4	7,4
2012	9,2	7,4	8	6,4	7,8	4,4
2013	9,7	6,7	6,8	6,6	6,9	5,8

Kaynak: TÜİK, Bölgesel istatistikler, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/menuAction.do>, (12.07.2015).

Tablo 4.9 incelendiği zaman bölge illerin işsizlik oranlarının genel Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bunun sebebi bölge illerinde yaygın olarak görülen gizli işsizliktir denilebilir. Diğer önemli bir nedende gerçekte işsiz olmalarına rağmen çalışıyor olarak görünen ücretsiz aile işçilerinin işsiz olarak sayılmaması şeklinde belirtilebilir.

4.3. BÖLGEDE İŞKUR TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMLARI

Türkiye’de ilk defa 1946 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK)’nin kurulmasıyla iş ve işçi bulmaya aracılık hizmetleri kamu görevi haline gelmiştir (Alabaş, 2007: 88). Ancak İİBK zamanla kendisini yenileyememiş ve işgücü piyasasında yaşanan gelişmelere uyum sağlayamamıştır. İş ve işçi bulma faaliyetleri yürütülürken aynı zamanda işgücünün eğitilerek nitelikli hale getirilmesi için gerekli programları uygulayabilen bir teşkilat ve hizmet yapısına duyulan ihtiyaç İİBK’nin yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir (DPT, 2007: 66). Bu nedenle İİBK yerini 2003 yılında Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)’na bırakmış ve kurum aktif işgücü politikalarını yürütebilecek teşkilat ve hizmet yapısına kavuşturulmuştur (Erdil, Şahin ve Sevimli, 2013; 4). Bu bağlamda İŞKUR, işsizliği azaltırken aynı zamanda işgücüne de nitelik kazandırmak amacıyla işgücü yetiştirme ve uyum hizmetleri sunmaktadır (İŞKUR, 2012a: 39). Buna örnek olarak Toplum Yararına Programlar (TYP) gösterilebilir.

TYP’ nin hedef kitlesi işgücü piyasasının dezavantajlı gruplarıdır. Amaç bu grupların eğitilerek, nitelikli hale getirilmesi ve istihdam olanaklarının artırılmasıdır. Bu programlar genel olarak iş imkânlarının kısıtlı olduğu durumlarda ve yerlerde uygulanır (Çapar Diriöz, 2012: 93). Söz konusu yerlerden biri TRA2 bölgesidir. Çünkü bu bölge başta işsizlik olmak üzere birçok ekonomik sıkıntıdan dolayı göç vermektedir. Şöyle ki, Ağrı’dan göç edenlerin %89,4’ünün, Kars’tan göç edenlerin %87,6’sının, Iğdır’dan göç edenlerin %95,1’inin ve Ardahan’dan göç edenlerin %80,8’inin ekonomik sıkıntılardan dolayı göç ettiği bilinmektedir. Ancak bölgeden göç eden insanların %18,6’sı devlet desteği olursa memleketlerine geri dönmeyi düşünmektedir (Tutar ve Özyakışır, 2013: 47-54).

Bu bağlamda ülkenin geri kalmış bölgelerinden biri olan TRA2 bölgesinde İŞKUR tarafından uygulanan aktif istihdam politikaları ve TYP’ nin bölgeye katkıları hakkında bilgiler verilecektir.

4.3.1. İş-Kur Tarafından Yürütülen Aktif İstihdam Politikaları ve TYP

İŞKUR, istihdamı artırıp işsizliği mümkün olduğunca azaltırken aynı zamanda işgücüne de nitelik kazandırmak amacıyla işgücü yetiştirme ve uyum hizmetleri vermektedir (İŞKUR, 2012a: 39).

Tablo 4.10’da İŞKUR tarafından TRA2 Düzey 2 bölgesinde 2012 yılında aktif istihdam politikaları kapsamında açılan kursları iller düzeyinde görmek mümkündür.

Tablo 4.10. TRA2 Bölgesinde 2012 Yılı İller Düzeyinde Kurs İstatistikleri

KURSLAR		AĞRI	KARS	IĞDIR	ARDAHAN	GENEL TOPLAM
Girişimcilik	Kurs Sayısı	13	4	12	5	
	Kursiyer Sayısı	403	106	278	123	
Hükümlülere Yönelik Kurslar	Kurs Sayısı	0	2	1	0	
	Kursiyer Sayısı	0	30	10	0	
İşgücü Yet. Kursu/İstihdam Garantili	Kurs Sayısı	38	4	7	0	
	Kursiyer Sayısı	1.831	390	169	0	
İşgücü Yetiştirme Kursu/Genel	Kurs Sayısı	14	10	4	4	
	Kursiyer Sayısı	213	189	76	107	
İşgücü Yetiştirme Kursu/TYÇP	Kurs Sayısı	97	58	57	38	
	Kursiyer Sayısı	6.201	3.460	2.914	2.456	
İşbaşı Eğitim Programı (İEP)	Kurs Sayısı	17	95	16	30	
	Kursiyer Sayısı	32	105	18	47	
Özürlü Kursları	Kurs Sayısı	4	0	0	0	
	Kursiyer Sayısı	43	0	0	0	
UMEM Projesi	Kurs Sayısı	0	0	0	2	
	Kursiyer Sayısı	0	0	0	28	
GENEL TOPLAM	Kurs Sayısı	183	173	97	79	532
	Kursiyer Sayısı	8.723	4.280	3.465	2.761	19269

Kaynak: İŞKUR, İstatistik, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx#dltop>, (31.07.2015).

Tablo 4.10’da görüldüğü üzere bölgede toplam 532 kurs açılmış ve bu kurslardan 19 bin 229 kişi faydalanmıştır. Ayrıca tablo incelendiğinde, TRA2 bölgesinde 2012 yılında en çok rağbet gören ve en çok insanın faydalandığı programın TYÇP olduğu söylenebilir. Çünkü Ağrı’da 6.201 kişi, Kars’ta 3.460 kişi, Iğdır’da 2.914 kişi ve Ardahan’da 2.456 kişi TYÇP’ ye katılmış ve program sayesinde iş sahibi olup gelir sağlamıştır. TYÇP’ ye katılımın yüksek olması, bölgede istihdam alanlarının kısıtlı olduğunu ve özel sektörde iş bulamayıp devlet istihdamına ihtiyaç duyan çok sayıda niteliksiz işgücü olduğunu ortaya koymaktadır.

Bölgede 2013 yılında da İŞKUR tarafından aktif istihdam politikaları kapsamında programlar uygulanmaya devam etmiştir. Söz konusu programları Tablo 4.11’de görmek mümkündür.

Tablo 4.11. TRA2 Bölgesinde 2013 Yılı İl Düzeyinde Program Türlerine Göre İşgücü Yetiştirme Programları

KURSLAR		AĞRI	KARS	IĞDIR	ARDAHAN	GENEL TOPLAM
Girişimcilik	Kurs Sayısı		1			
	Kursiyer Sayısı		24			
İşgücü Yet. Kursu/İstihdam Garantili	Kurs Sayısı	7		18		
	Kursiyer Sayısı	428		447		
İşgücü Yet. Kursu/Genel	Kurs Sayısı	11	6	3	1	
	Kursiyer Sayısı	206	73	61	7	
İşbaşı Eğitim Programı (İEP)	Kurs Sayısı	127	266	83	166	
	Kursiyer Sayısı	191	325	100	201	
Engelli Kursları	Kurs Sayısı	4	1	1		
	Kursiyer Sayısı	30	5	7		
GENEL TOPLAM	Kurs Sayısı	149	274	105	167	695
	Kursiyer Sayısı	855	427	615	208	2105

Kaynak: İŞKUR, İstatistik, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx#dltop>, (31.07.2015).

Tablo 4.11’de görüldüğü üzere bölgede toplam 695 kurs açılmış ve bu kurslardan 2 bin 105 kişi faydalanmıştır. Tabloda yer alan programlara bakıldığında Ağrı ve Iğdır illerinde sırasıyla 428 ve 447 kişinin faydalandığı İşgücü Yetiştirme Kursu/ İstihdam Garantili programın ilk sırada yer aldığı görülür. Söz konusu programın istihdam garantili olması nedeniyle çok rağbet gördüğü söylenebilir. Kars ve Ardahan illerinde ise İşgücü Yetiştirme Kursu/ İstihdam Garantili program uygulanmadığı için sırasıyla 325 ve 201 kişinin faydalandığı İşbaşı eğitim Programı (İEP) ilk sırada yer almıştır.

Tabloda yer almamakla beraber 2013 yılında bölgede TYP de uygulanmaya devam etmiş ve Kars’ta 2013 yılının ilk üç çeyreğinde 2.957 kişi İşgücü Yetiştirme Kursu/TYP ile iş sahibi olmuştur (İŞKUR, 2013b; 62). Ardahan’da 2013 yılında ilk 8 aylık süreçte kursiyerlerin %88’i TYP’ den yararlanmıştır (İŞKUR, 2013c: 50). Ağrı’da 2013 yılının Ocak-Eylül aylarında açılan kursların %25,7’si İşgücü Yetiştirme Kursu/TYP

alanındadır.(İŞKUR, 2013d: 42). Iğdır’da ise TYP ilin istihdam oranını büyük ölçüde etkilediği için 2013 yılının ilk üç çeyreğinde uygulanmamış olması, bir önceki yıla göre nitelik gerektirmeyen mesleklerde işe yerleştirme oranının düşmesinde ve uzun süreli işsiz sayısının artmasında büyük etken olmuştur (İŞKUR, 2013e: 34-43).

Ağrı’da 2014 yılında yapılan İşgücü Piyasası Talep Araştırmasına göre ilde nitelikli eleman sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu bağlamda işsizlik probleminin çözümü için İŞKUR büyük rol üstlenmiş ve 2014 yılında özel politika gerektiren gruplar başta olmak üzere birçok kurs açılmış ve böylece ildeki işgücünün ve işverenlerin problemleri çözülmeye çalışılmıştır (İŞKUR, 2014c: 1).

Bölgede 2014 yılında İŞKUR tarafından uygulanan aktif istihdam politikalarını Tablo 4.12’de görmek mümkündür.

Tablo 4.12. TRA2 Bölgesinde 2014 Yılı İl Düzeyinde Program Türlerine Göre İşgücü Yetiştirme Programları

KURSLAR		AĞRI	KARS	IĞDIR	ARDAHAN	GENEL TOPLAM
Engelli Kursu/ Komisyon Kaynaklı	Kurs Sayısı	3	1			
	Kursiyer Sayısı	30	5			
Girişimcilik Eğitim Programı	Kurs Sayısı		5			
	Kursiyer Sayısı		200			
İşbaşı Eğitim Programı (İEP)	Kurs Sayısı	189	295	133	208	
	Kursiyer Sayısı	239	350	151	220	
MEK/ İstihdam Garantili	Kurs Sayısı	9	1	17	1	
	Kursiyer Sayısı	410	84	300	19	
MEK/ İstihdam Garantisiz	Kurs Sayısı	7	9	21	10	
	Kursiyer Sayısı	136	104	292	216	
MEK/ Özel Politika	Kurs Sayısı	6	5	3	9	
	Kursiyer Sayısı	145	123	66	296	
UMEM Projesi/ MEK	Kurs Sayısı	1	1		1	
	Kursiyer Sayısı	18	11		16	
GENEL TOPLAM	Kurs Sayısı	215	317	174	229	935
	Kursiyer Sayısı	978	877	809	767	3431

Kaynak: İŞKUR, İstatistik, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx#dltop>, (31.07.2015).

Tablo 4.12’de görüldüğü üzere 2014 yılında İŞKUR tarafından Ağrı’da düzenlenen 215 kurstan 978 kişi, Kars’ta düzenlenen 317 kurstan 877 kişi, Iğdır’da düzenlenen 174 kurstan 809 kişi ve Ardahan’da düzenlenen 229 kurstan 767 kişi yararlanmıştır. Tabloda yer alan programlara bakıldığında Ağrı ve Iğdır’da sırasıyla 410 ve 300 kişinin

faaydalandığı MEK/ İstihdam Garantili programın, Kars'ta, 350 kişinin faaydalandığı İşbaşı Eğitim Programı (İEP)'nin, Ardahan'da ise 296 kişinin faaydalandığı MEK/ Özel Politika Programının ilk sırada yer aldığı görülür.

Yine tabloda yer almamakla birlikte 2014 yılında da bölgede TYP uygulanmaya devam etmiş ve buna bağlı olarak Ağrı'da %72,8 oranla beden işçisi (genel) meyleindekiler işe yerleştirilmiştir (İşKUR, 2014c; 1). İğdir'da ise 2013 yılında en fazla kayıtlı işsiz sayısı 3310 ile beden işçisi (genel) olmuş ancak 2013 yılının sonlarına doğru başlayıp 2014 yılının Ocak-Ağustos döneminde devam eden TYP ile bu sayı 2245'e düşmüştür. Yani TYP ile 1065 kişi istihdam edilmiştir (İşKUR, 2014d: 14-15).

4.3.2. TYP'nin Kapsamı ve Süresi

TYP, işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde ve yerlerde ya da doğal afet, ekonomik kriz gibi hallerde işsizlerin kısa süreli istihdam ve eğitimini amaçlayan, toplum yararına bir iş veya hizmetin gerçekteştirilmesi karşılığında programa katılanların belirli bir süre gelir elde etmelerini sağlayan programlardır (İşKUR, 2010b: 27).

TYP' nin hedefi, işsizliğin artış gösterdiği dönemlerde ya da yerlerde doğrudan ya da bir yüklenici aracılığıyla toplum faydasına olabilecek bir iş veya hizmetin gerçekteştirilmesi yoluyla başta işe girmede güçlük çeken işsizlerin çalışma yeteneklerini kaybetmelerini önleyerek bunların emek piyasasına uyumlarını gerçekteştirmek ve yine bunların geçici ve kısa vadeli de olsa gelir elde etmelerini sağlamaktır (İşKUR, 21.07.2015: 1). Çoğunlukla son çare olarak uygulanan bu programlardan yararlananlar; belirli süreli olmak koşuluyla kamusal alanlarda, toplum yararına olabilecek yerlerde ya da kar amacı gütmeyen kuruluşlarda genelde temizlik ve beden işçisi olarak işe alınmaktadırlar (Çapar Diriöz, 2012: 93). TYP' den yararlananlara aylık asgari ücret üzerinden ödeme yapılmakta ve İşKUR, sigorta primlerini yatırmaktadır. Böylece bu programlar sayesinde işsizliğin birey dolayısıyla da toplum üstündeki sosyo-ekonomik maliyetleri azaltılmakta, bölgeler arası gelişmişlik farkları ve işsizlik oranlarındaki farklar giderilmeye çalışılmaktadır (İşKUR, 2013a: 38).

TYP 2010 yılına kadar en fazla altı ay olacak şekilde d zenlenebilmekteydi (İşKUR, 2010b; 27). Bu süre 2011 yılında uzatılarak en fazla sekiz ay olacak şekilde

düzenlenmiştir (İŞKUR, 2012b: 26). 2012’de ise bu sekiz aylık süre bir ay daha uzatılarak dokuz aya çıkarılmıştır (İŞKUR, 2013a: 38). Bir kişinin on iki ay içerisinde TYP’ den yararlanma süresi dokuz aydır. On iki ay tamamlandıktan sonraki gün o kişi yine on iki aylık süre içerisinde dokuz aylık yararlanma hakkına sahip olur (İŞKUR, 2015: 6).

İŞKUR, söz konusu programlar kapsamında (İŞKUR, 2014a: 30):

- Çevre temizliği
- Kamusal altyapının yenilenmesi
- Milli eğitim bakanlığına bağlı resmi okullarda bakım onarım, temizlik işleri ve çevre düzenlemesinin yapılması
- Restorasyon, tarihi ve kültürel mirasın korunması
- Ağaçlandırma yapılması ve park düzenlemeleri
- Vadi ve dere ıslahı
- Erozyon önleme çalışmaları gibi alanlarda istihdam sağlamaktadır.

TYP’den yararlanma koşulları ise şöyle özetlenebilir (İŞKUR, 21.07.2015: 8):

- Kuruma kayıtlı işsiz olmak
- 18 yaşını bitirmiş olmak
- Emekli, malul, dul ve yetim aylığı almıyor olmak
- Öğrenci olmamak (açık öğretim öğrencileri hariç)

TYP, Türkiye’de ilk defa 1999 yılında uygulanmıştır. Nedeni ise o yıl yaşanan Marmara depreminin zararlarını azaltmaktı (Bulut, 2010: 84). Giderleri istihdam ve eğitim projesi bütçesinden karşılanan program 17 ağustos ve 12 Kasım 1999’da art arda yaşanan iki depremden en çok hasar gören iller olan Sakarya, Bolu, Düzce, Yalova ve Kocaeli’ de uygulanmıştır. Bu çerçevede uygulanan 140 projeye 4605 kişi katılmıştır. Bu projelerden sonra, giderleri Özelleştirme Sosyal Destek Projesi (ÖSDP)’nden karşılanmış olan yeni programlar hazırlanmıştır (Tunalı, 2003: 98). Bu programlara katılanlardan en az %10’unun verilen hizmetler neticesinde, hizmet sağlayıcı tarafından bir işe alınması şart koşulmuştur (İŞKUR, 2007: 43).

Tablo 4.13’te ÖSDP kapsamında uygulanan Toplum Yararına Çalışma Programı (TYÇP)’leri görmek mümkündür.

Tablo 4.13. ÖSDP Kapsamında 2002-2008 Döneminde Yürütülen TYÇP Faaliyetleri

YILLAR	TYÇP		
	Program Sayısı	Yararlanan Sayısı	İstihdam Edilen Kişi Sayısı
2002	4	34	14
2003	29	417	77
2004	22	260	45
2005	21	266	47
2006	9	113	14
2007	16	180	27
2008	15	138	23
TOPLAM	116	1.408	247

Kaynak: İŞKUR, 2008 Yılı Faaliyet Raporu, 2009, s. 34.

ÖSDP-1 2002-2005 yılları arasını kapsarken ÖSDP-2 2006-2008 yılları arasını kapsamıştır (İŞKUR, 2009: 33). Dört yıl süren ÖSDP-1 çerçevesinde uygulanan 76 TYÇP' ye 977 kişi katılmış ve bunların 183'ü istihdam edilmiştir. Üç yıl süren ÖSDP-2 kapsamında uygulanan 40 TYÇP' ye ise 431 kişi katılmış ve bunların da 64'ü istihdam edilmiştir. Bu programlardan toplam 1408 kişi faydalanırken bunlardan 247 kişi iş sahibi olmuştur.

İŞKUR, sonraki yıllarda da TYÇP uygulamaya devam etmiştir. Bu bağlamda:

- 2009 yılında toplam 45 bin 467 kişinin katıldığı 1627 TYÇP düzenlenmiştir (İŞKUR, 2010a; 33).
- 2010 yılında toplam 42 bin 066 kişinin katıldığı 1901 TYÇP düzenlenmiştir (İŞKUR, 2010b; 53).
- 2011 yılında toplam 64 bin 085 kişinin katıldığı 2424 TYÇP düzenlenmiştir (İŞKUR, 2012b; 49).
- 2012 yılında toplam 191 bin 998 kişinin katıldığı 5022 TYÇP düzenlenmiştir (İŞKUR, 2013a; 68).
- 2013 yılında toplam 197 bin 182 kişinin katıldığı 4722 TYÇP düzenlenmiştir (İŞKUR, 2014a; 30).
- 2014 yılında toplam 191 bin 000 kişinin katıldığı 5191 TYÇP düzenlenmiştir (İŞKUR, 2014b; 37).
- 2015 yılında toplam 234 bin 941 kişinin katıldığı 9596 TYÇP düzenlenmiştir (İŞKUR, 2015a; 33).

4.3.3. TYP' nin ELR İle Karşılaştırılması

Toplum Yararına Programlar ile ELR programı birçok açıdan benzerlik göstermektedir. Post Keynesyen iktisatta teorik olarak devletin ELR gibi bir programı uygulayabilmesi için öncelikli koşul bağımsız para ve maliye politikası uygulayabilmesidir. Bu çerçevede hükümetin iktisat politikaları bağlamında bağımsızlığını kısıtlayacak para kurulu gibi oluşumlara gitmemeleri ve esnek döviz kurunun uygulanması gerekir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de TYP 'nin uygulanma şansı oldukça yüksektir ve ELR' deki koşul burada da sağlanmıştır.

Her iki programın temel amacı işsizlikle mücadeledir. Mücadelenin temel unsuru devlettir; devlet en son istihdam edici olarak iş gücü piyasasına müdahale eder ve kamu sektöründe yaratacağı istihdam ile işsizliği düşürmeyi hedefler.

Her iki programda da ödenen ücretler tabandan yani asgari ücret düzeyinden ödenir. Böylece özel sektörde ödenen ücretler için de bir gösterge oluşmuş olur. Asgari ücret düzeyinde işçi çalıştırılmasının nedeni ücret artışları yoluyla enflasyonist baskının oluşturulmamasıdır. Takip edilen ücret politikası makroekonomik istikrara da katkıda bulunmuş olacaktır.

Her iki programda da beşeri sermayenin körelmemesi amaçlanır. Böylece özel kesim talep ettiğinde hemen çalışabilecek durumda çok sayıda işçi olacaktır. Her iki program bu açıdan bir tampon stok işlevi görmektedir. Ekonomi daraldığında devlet istihdam yaratarak işsizliği engeller aynı zamanda

Her iki programın hedef kitlesi çalışma becerileri çok yüksek olmayan ve özel sektörde uzun yıllar iş bulamayan kimselerdir. Bundan dolayı programlarda önerilen işler daha çok bedenen çalışmayı gerektiren işlerdir.

Her iki programda da istihdam artışının yanı sıra yoksullukla mücadele de edilmektedir. Bu yönüyle programların yoksullukla mücadelede doğrudan gelir desteğinden daha etkin olduğu ileri sürülmektedir. Çalışabilecek durumda olanlara doğrudan gelir desteği sağlamak bu kesimde çalışmadan para kazanma alışkanlığını artırabilir ve çalışma alışkanlığının körelmesine neden olabilir.

Her iki programda da işe alınma sürecinde herhangi bir performans testi uygulanmamaktadır. Bu programlar kapsamında önerilen işlerin birçoğu bedenen çalışmayı gerektirdiği için performans testleri gibi testler istenmemektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TRA2 BÖLGESİNDE TOPLUM YARARINA PROGRAMLARINDA ÇALIŞANLAR ÜZERİNE BİR SAHA ARAŞTIRMASI

5.1. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın metodolojisi aşağıdaki alt başlıklar bağlamında ele alınarak detaylandırılmıştır.

5.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın genel amacı; son yıllarda piyasa mekanizmasının yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle devletin en son istihdam edici rolü bağlamında uygulanan Toplum Yararına Programlarının (TYP) TRA 2 Bölgesindeki uygulamasının bölgedeki işsizlik ve kalıcı istihdama olan etkilerini analiz etmektir.

Ayrıca bu çalışma TRA 2 Bölgesinde yapılmış olan ilk çalışma olma özelliğinden dolayı oldukça önem taşımaktadır.

5.1.2. Araştırmanın Kapsamı, Sınırları ve Kısıtları

Araştırma TRA2 Bölgesini (Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan) kapsamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın evrenini Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan'da TYP kapsamında çalışan bireyler oluşturmaktadır. Araştırma TYP kapsamında sadece il merkezlerinde çalışan bireyler sınırlıdır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır.

5.1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma modelinden hareketle 10 temel hipotez geliştirilmiştir. Söz konusu hipotezleri aşağıdaki şekilde belirtmek mümkündür.

H1: Çalışanlar TYÇP kapsamında çalışmakta oldukları işten genel olarak memnundurlar.

H2: Çalışanlar TYÇP kapsamında çalıştıkları işin mesleki açıdan faydalı olduğunu düşünüyor.

H3: Çalışanlar TYÇP kapsamında çalıştıkları işin yeteneklerine uygun olduğu kanaatindedirler.

H4: Çalışanlar TYÇP programı sonlandığında bu programın daimi bir iş bulma konusunda olumlu katkı sunacağını düşünüyor.

H5: Çalışanlar TYÇP programının sürekli bir iş bulma konusunda ümitlerinin arttığı kanaatindedir.

H6: Çalışanlar TYÇP programı kapsamında yaptığı iş ile ilgili mesleki eğitim verilmiş olsaydı program sonlandığında sürekli bir iş bulma şanslarının daha yüksek olacağını düşünüyor.

H7: Çalışanlar TYÇP programını genel hatlarıyla olumlu buluyor.

H8: Çalışanlar TYÇP programının süresinin daha uzun olması gerektiğini düşünüyor.

H9: Çalışanlar gelecek ile ilgili ciddi kaygıları olduğunu söylüyor.

H10: Çalışanlar gelecekte çok olumlu beklentileri olduğunu söylüyor.

5.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma anket yöntemi ile veri toplanması ve analiz edilmesine yönelik bir saha çalışması olarak tasarlanmıştır. Örnekten hareketle evren hakkında genellemelerin yapıldığı araştırmanın örneklem ve veri analizi sürecine aşağıdaki başlıklar altında yer verilmiştir.

5.1.4.1. Örnekleme Süreci

Araştırmanın evrenini Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan'da TYP kapsamında çalışan bireyler oluşturmaktadır. Evreni temsil edecek düzeyde kolayda örnekleme yoluyla 396 örnekleme ulaşılmıştır. Bu örnek, %95 güvenilirlik seviyesinde, homojen bir evreni fazlasıyla temsil edecek niteliktedir (Altunışık vd, 2010: 135).

Tablo 5.1. Araştırmanın Örnekleme

Anketin Bölge	Yapıldığı	Evren	(%)	Gerekli Örneklem	Ulaşılan Örneklem
Ağrı		360	23	83	82
Kars		475	31	147	151
Iğdır		312	20	62	63
Ardahan		395	26	103	99
TOPLAM		1542	100	395	396

1542 kişiden oluşan evrene yönelik gerçekte uygun bir tabakalama yapıldığı söylenebilir.

5.1.4.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma bulguları, katılımcıların sahip oldukları demografik özellikler bağlamında frekans analizleri yardımıyla tablolştırılmıştır.

Tablo 5.2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

CİNSİYET	Frekans (Sayı)	Yüzde (%)
Kadın	181	45,7
Erkek	215	54,3
Toplam	396	100,0
MEDENİ DURUM		
Evli	204	51,5
Bekar	192	48,5
Toplam	396	100,0
YAŞ DÜZEYİ		
30 ve altı	161	40,7
31-40	124	31,3
41 ve üzeri	111	28,0
Toplam	396	100,0
EGİTİM DÜZEYİ		
okur yazar değil	11	2,8
okur yazar	29	7,3
İlkokul	68	17,2
Ortaokul	87	22,0
Lise	132	33,3
Üniversite	69	17,4
Toplam	396	100,0
GELİR DÜZEYİ		
500 ve altı	147	37,1
501-1000	168	42,4
1001-1500	50	12,6
1501-2000	14	3,5
2001-2500	15	3,8
2501 ve üzeri	2	,5
Toplam	396	100,0

5.2. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın verileri SPSS 18.0 paket programı ile bilgisayar ortamında değerlendirilmiştir. Verilerin incelenmesinde sayı, yüzdelik, min ve max değerlerin yanı sıra; İkili grupların karşılaştırılmasında t testi, üç ve üzerindeki grupların karşılaştırılmasında varyans analizi kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı Shapiro-Wilk testiyle değerlendirilmiştir. Varyans analizinde anlamlı çıkan bulguların ileri karşılaştırmaları Duncan, LSD ve Tukey HSD ileri analizleriyle yapılmıştır.

Çalışmanın geçerlik ve güvenirlik bölümünde temel bileşenler analizi ile açıklayıcı faktör analizi kullanılmış, Veri setinin uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleriyle belirlenmiştir. İç geçerlilikte ise Cronbach a katsayısı ve madde toplam korelasyonları kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $p < 0,05$ alınmıştır.

Tablo 5.3. Sürekli Verilerin Normal Dağılımlarının İncelenmesi

	Shapiro-Wilk		
	Test Değeri	SS	Önemlilik
Çocuk sayısı	0,942	220	0,000
Bakmakla yükümlü olunan birey sayısı	0,919	220	0,000
Toplam Puan	0,992	220	0,318

Tabloda görüldüğü gibi çocuk sayısı ve bakmakla yükümlü olunan birey sayısı normal dağılıma uymuyorken, ölçek toplam puanı normal dağılıma uymaktadır.

5.2.1. TYÇP Memnuniyet Ölçeğine Yönelik Geçerlik ve Güvenirlik Bulgularının İncelenmesi

TYÇP Memnuniyet Ölçeğine yönelik faktör analizinden önce örneklem yeterliliği ve faktör analizine uygunluğu değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin(KMO) ve Bartlett'testleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0,806 olarak saptanmıştır ve bu değer veri setinin temel bileşenler analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Barlett testi sonuçları da ($\chi^2 = 1491,080$, $p = 0,000$) verinin birbiri ile ilişki gösterdiği ve faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

TYÇP Memnuniyet Ölçeğine yönelik maddeler, faktör yükleri ve açıklanan varyans Tablo 5,2’de sunulmuştur. Bütün maddelerin faktör yükleri 0,40’ın üzerindedir ve açıklanan varyans %40,426’dır. Tablo incelendiğinde TYÇP Memnuniyet Ölçeğinin tek boyuttan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 5.2. TYÇP Memnuniyet Ölçeğine Yönelik Faktör Analizi Bulguları

Maddeler	Faktör Yüğü
TYÇP kapsamında çalışmakta olduğum işten genel olarak memnunum	0,749
TYÇP kapsamında çalıştığım işin bana mesleki açıdan faydalı olduğunu düşünüyorum	0,713
TYÇP kapsamında çalıştığım bu işin benim yeteneklerime uygun olduğu kanaatindeyim	0,708
TYÇP programı sonlandığında bu programın daimi bir iş bulma konusunda bana olumlu katkı sunacağını düşünüyorum	0,720
TYÇP programının sürekli bir işe sahip olma ümidimi artırdığı kanaatindeyim	0,644
TYÇP programı kapsamında yaptığım işle ilgili mesleki eğitim verilmiş olsaydı program sonlandığında sürekli bir iş bulma şansımın daha yüksek olacağını düşünüyorum	0,499
TYÇP programını genel hatlarıyla olumlu buluyorum	0,718
TYÇP programının süresinin daha uzun olması gerektiğini düşünüyorum	0,545
Gelecekle ilgili ciddi kaygılarım var*	0,442
Gelecekten çok olumlu beklentilere sahibim	0,515
Açıklanan Varyans (%)	40,426
KMO	0,806
Bartlett	1491,080, p=0,000

*Ters çevrilerek değerlendirmeye alınmaktadır.

5.2.1.1. İç Geçerliliğe Yönelik Bulgular

Tablo 5.3’de Madde toplam korelasyonları ve Cronbach α kat sayısı verilmiştir.

Tablo 5.3. TYÇP Memnuniyet Ölçeğine Yönelik Madde Toplam Puanları ve Cronbach α Katsayıları

Maddeler	n	Ort	SS	Madde Toplam Korelasyonu	Madde Silinirse Cronbach α
TYÇP kapsamında çalışmakta olduğum işten genel olarak memnunum	396	3,67	1,12	0,649	0,801
TYÇP kapsamında çalıştığım işin bana mesleki açıdan faydalı olduğunu düşünüyorum	396	2,30	1,11	0,597	0,806
TYÇP kapsamında çalıştığım bu işin benim yeteneklerime uygun olduğu kanaatindeyim	396	2,24	1,10	0,592	0,807
TYÇP programı sonlandığında bu programın daimi bir iş bulma konusunda bana olumlu katkı sunacağını düşünüyorum	396	2,08	1,09	0,605	0,806
TYÇP programının sürekli bir işe sahip olma ümidimi artırdığı kanaatindeyim	396	2,01	1,08	0,516	0,815
TYÇP programı kapsamında yaptığım işle ilgili mesleki eğitim verilmiş olsaydı program sonlandığında sürekli bir iş bulma şansımın daha yüksek olacağını düşünüyorum	396	4,04	1,02	0,384	0,827
TYÇP programını genel hatlarıyla olumlu buluyorum	396	3,67	1,01	0,619	0,805
TYÇP programının süresinin daha uzun olması gerektiğini düşünüyorum	396	4,21	0,98	0,429	0,823
Gelecekle ilgili ciddi kaygılarım var	396	2,51	1,07	0,356	0,831
Gelecekte çok olumlu beklentilere sahibim	396	2,55	1,02	0,430	0,823
Cronbach Alpha	0,830				

Tablo 5.3’de görüldüğü Cronbach α katsayısı 0,830’dır ve tüm maddelere ait madde toplam korelasyonları 0,30’un üzerindedir.

Ölçekten alınan min, max ve ortalama puanların dağılımı Tablo 5.4’de sunulmuştur.

Tablo 5.4. Ölçekten Alınan Min, Max ve Ortalama Puanların Dağılımı

Madde sayısı	n	Min	Max	Ort.	SS.
10	396	11	46	29,27	6,68

Tablo 5.4’de görüldüğü gibi TYÇP memnuniyet ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçek ortalama puanı 29,27’dir ve ölçekten en az 11, en fazla 46 puan alınmıştır.

Ölçeğin 9. Sorusu ters çevrilerek kodlanmaktadır ve Ölçek 5’li Likert yapıda tasarlanmıştır. Ölçekten en az 5, en fazla 50 puan alma ihtimali bulunmaktadır. Ölçek puanının yükselmesi memnuniyetin arttığı anlamına gelmektedir.

5.2.1.2. Katılımcıların Tanıtıcı Özelliklerinin ve TYÇP Programından Memnuniyetle İlişkili Faktörlerin İncelenmesi

Katılımcıların tanıtıcı özellikleri tablolaştırılırken, araştırma bulguları, katılımcıların sahip oldukları demografik özellikler bağlamında frekans analizleri yardımıyla tablolaştırılmıştır.

Cinsiyete göre dağılım ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.33’de sunulmuştur.

Tablo 5.5. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	Ort.	%	SS	Önemlilik
Kadın	181	29,46	45,7	6,63	t=0,544 p=0,587
Erkek	215	29,10	54,3	6,73	

Tablo 5.5’de görüldüğü gibi, katılımcıların %54,3 erkeklerden %45,7’si kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların TYÇP memnuniyet puanı $29,46 \pm 6,63$, erkeklerin puanı ise $29,10 \pm 6,73$ ’tür ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p > 0,05$). Dolayısıyla TYÇP programının cinsiyet açısından bir farklılık arz etmediği görülmüştür.

Katılımcıların medeni duruma göre dağılımları ve medeni duruma göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.6’da sunulmuştur.

Tablo 5.6. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evli	207	52,3	30,19	6,74	t=2,291 p=0,004
Bekâr	189	47,7	28,25	6,20	

Tablo 5.6’da görüldüğü gibi, katılımcıların %52,3’ü evli iken %47,7’si bekâr/duldur. Medeni duruma göre TYÇP memnuniyet puanı anlamlı olarak farklıdır ($p<0,05$). Evlilerin puan ortalaması bekâr/dullardan düşüktür.

Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı ve yaş gruplarına göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.7’de sunulmuştur.

Tablo 5.7. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımları ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
30 ve altı	165	41,7	27,27	5,71	F=18,349 P=0.000
31-40 Yaş	120	30,3	29,47	6,73	
41 ve üzeri	111	28,0	32,02	7,00	

Tablo 5.7’de görüldüğü üzere, katılımcıların %41,7’si 30 yaş ve altındadır. Yaş gruplarına göre TYÇP memnuniyet puanı anlamlı olarak farklıdır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (LSD) tüm grupların birbirinden farklı olduğu belirlenmiştir. Bu durumda sırasıyla en yüksek puan 41 yaş ve üzerinde olanlarda, en düşük puan 30 yaş ve altında olanlardadır ve 31-40 yaş arasında olanlar ise 41 yaş ve üzerinde olanlarda düşük, 30 yaş ve altında olanlardan yüksek puana sahiptir.

Katılımcıların eşlerinin çalışma durumuna göre dağılımları ve eşin çalışma durumuna göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.8’de sunulmuştur.

Tablo 5.8. Katılımcıların Eşlerinin Çalışma Durumuna Göre Dağılımları ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	88	42,5	30,14	7,02	t=0,104
Hayır	119	57,5	30,24	6,55	p=0,917

Tablo 5.8’de görüldüğü gibi, katılımcıların %57,5’nin eşi çalışmamakta iken %42,5’nin eşi çalışmaktadır. Eşi çalışanların TYÇP memnuniyet puanı $30,14 \pm 7,01$, çalışmayanların puanı ise $30,24 \pm 6,55$ ’tir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p > 0,05$).

Katılımcıların çalışan çocuk sahibi olma durumlarına göre dağılımı ve çalışan çocuk olması durumuna göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.10’da sunulmuştur.

Tablo 5.9. Katılımcıların Çalışan Çocuk Sahibi Olma Durumlarına Göre Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	56	23,1	31,82	6,86	t=1,721
Hayır	186	76,9	30,07	6,62	p=0,086

Tablo 5.10’da görüldüğü gibi, katılımcıların %76,9’nun çalışan çocuğu bulunmamaktadır. Çalışan çocuğu olanların TYÇP memnuniyet puanı $31,82 \pm 6,88$, çalışan çocuğu olmayanların puanı ise $30,07 \pm 6,62$ ’dir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p > 0,05$).

Eğitim düzeylerine göre dağılım ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.11’de sunulmuştur.

Tablo 5.10. Eğitim Düzeylerine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Okuryazar değil	10	2,5	35,50	7,84	F=17,163 P=0.000
Okur-yazar	29	7,3	31,76	7,07	
İlkokul	69	17,4	32,97	6,22	
Ortaokul	87	22,0	30,26	5,48	
Lise	132	33,3	27,96	5,86	
Üniversite	69	17,4	24,84	6,40	

Tablo 5.11’de görüldüğü gibi, katılımcıların %33,3’ü lise mezunudur. Eğitim düzeylerine göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Tukey HSD) üniversite mezunlarının anlamlı olarak diğer eğitim seviyelerinden düşük tüm puan ortalamasına sahip oldukları belirlenmiştir.

Katılımcıların illere göre dağılımı ve yaşanan şehre göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.12’de sunulmuştur.

Tablo 5.11. İllere Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Kars	151	38,1	27,12	6,53	F=16,164 P=0.000
Iğdır	64	16,2	28,77	6,69	
Ardahan	100	25,3	32,77	5,16	
Ağrı	81	20,5	29,33	6,91	

Tablo 5.12’de görüldüğü gibi, çalışmaya katılan kişilerin %38,1’i Kars, %16,2’si Iğdır, %25,3’ü Ardahan ve %20,5’ i Ağrı illerinde ikamet etmektedir.

Yaşanılan şehre göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (LSD) Ardahan’da yaşayanların anlamlı olarak diğer şehirlerden yüksek puan ortalamasına sahip olduğu belirlenmiştir.

Yaşanılan yerleşim yerinin özelliğine göre dağılım ile TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.13’de sunulmuştur.

Tablo 5.12. Yaşanılan Yerleşim Yerinin Özelliklerinin Dağılımı ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
İl	342	86,4	29,01	6,75	F=1,961 P=0.119
İlçe	23	5,8	29,78	4,41	
Belde	10	2,5	29,80	8,44	
Köy	21	5,3	32,57	6,20	

Tablo 5.13’de görüldüğü gibi, katılımcıların %86,4’ü il merkezlerinde yaşamaktadır. Yerleşim yerinin türüne göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farksızdır ($p>0,05$).

Yaşanılan evin kendisine ait olma durumuna göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.14’de sunulmuştur.

Tablo 5.13. Katılımcıların Ev Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	149	37,6	29,72	6,75	t=1,064 p=0,288
Hayır	247	62,4	28,99	6,64	

Tablo 5.14’de görüldüğü gibi, katılımcıların %62,4’nün oturduğu ev kendisine aittir. Ev kendilerine ait olanların TYÇP memnuniyet puanı $26,72 \pm 6,75$, evi kendine ait olmayanların puanı ise $28,99 \pm 6,64$ ’tür ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p>0,05$).

Katılımcıların ev haricinde gayrimenkul sahibi olma durumuna göre dağılım ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.15’de sunulmuştur.

Tablo 5.14. Ev Haricinde Gayrimenkul Sahibi Olma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	44	11,1	31,59	6,01	t=2,465 p=0,014
Hayır	352	88,9	28,97	6,71	

Tablo 5.15’de görüldüğü gibi, katılımcıların %88,9’unun oturdukları evden başka gayrimenkulleri bulunmamaktadır. Gayrimenkul sahibi olanların TYÇP memnuniyet puanı $31,59 \pm 6,01$, gayrimenkul sahibi olmayanların puanı ise $28,97 \pm 6,71$ ’dir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Gayrimenkul sahibi olanların TYÇP memnuniyet puanı anlamlı olarak daha yüksektir.

Katılımcıların daha önceden başka bir işte çalışma durumlarına göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.16’de sunulmuştur.

Tablo 5.15. Daha Önceden Başka Bir İşte Çalışma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	276	69,7	29,24	6,78	t=0,117 p=0,907
Hayır	120	30,3	29,33	6,46	

Tablo 5.16’da görüldüğü gibi, katılımcıların %69,7’si şimdiki çalıştıkları işten önce başka bir işte çalışmışlardır. Şimdiki işinden önce başka bir işte çalışmış olanların TYÇP memnuniyet puanı $29,24 \pm 6,78$, çalışmamış olanların puanı ise $29,33 \pm 6,46$ ’dır ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p > 0,05$).

Katılımcıların daha önceden yapılan iş durumuna göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.17’de sunulmuştur.

Tablo 5.16. Daha Önceden Yapılan İş Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Esnaf	43	14,4	29,33	5,37	F=0,823 P=0.482
İşçi	163	53,62	30,07	7,23	
Tüccar	30	9,87	29,64	6,87	
Diğer	68	22,37	28,22	7,47	

Tablo 5.17’de görüldüğü gibi, katılımcıların %41,2’si daha önceki işlerinde işçi olarak çalışmışlardır. Daha önce yapılan işin türüne göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farksızdır ($p > 0,05$).

Katılımcıların daha önceki işlerinde çalıştıkları statülerine göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.18’de sunulmuştur.

Tablo 5.17. Daha Önceki İşlerinde Çalıştıkları Statülerine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Ücretli veya maaşlı	147	47,1	27,88	6,67	F=5,094 p=0,001
Yevmiyeli	87	27,9	30,29	6,33	
Ücretsiz aile işçisi	20	6,4	33,10	5,42	
Kendi hesabıma	40	12,8	31,48	6,71	
İşveren	18	5,8	29,67	5,93	

Tablo 5.18’de görüldüğü gibi, katılımcıların %44,9’u daha önceki işlerinde ücretli veya maaşlı olarak çalışmışlardır. Daha önceki çalışılan işteki statüye göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Tukey HSD) ücretli veya maaşlı çalışmış olanların puan ortalamasının işveren hariç tüm gruplardan düşük puan ortalamasına sahip oldukları belirlenmiştir.

Katılımcıların daha önceki işte aldıkları ücrete göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.19’da sunulmuştur.

Tablo 5.18. Daha Önceden Yapılan İşte Alınan Ücrete Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
500 ve altı	50	16,7	30,38	5,34	F=2,117 p=0,079
501-1000	168	56,2	28,62	7,05	
1001-1500	50	16,7	28,76	6,14	
1501-2000	14	4,7	28,79	8,30	
2001-2500	17	5,7	32,88	4,79	

Tablo 5.19’da görüldüğü gibi, katılımcıların %56,2’si daha önceki işlerinde 501-1000 TL arası ücretle çalışmışlardır. Daha önceki çalışılan işten kazanılan paraya göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farksızdır ($p>0,05$).

Katılımcıların daha önceki işlerinde veya işsizlik sürecinde sigortalı olma durumlarına göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.20’de sunulmuştur.

Tablo 5.19. Daha Önceden Yapılan İşte veya İşsizlik Döneminde Sigortalı Olma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	113	35,6	29,42	5,89	t=0,223
Hayır	204	64,4	29,25	7,11	p=0,824

Tablo 5.20’de görüldüğü gibi, katılımcıların %66,4’ünün önceki işlerinde sigortasız çalışmışlardır. Daha önceden yapılan işte veya işsizlik döneminde sigortalı olanların TYÇP memnuniyet puanı $29,42 \pm 5,89$, sigortalı olmayanların puanı ise $29,25 \pm 7,11$ ’dir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p > 0,05$).

Katılımcıların sürekli bir işte çalışmama sebeplerinin dağılımı ve sürekli bir işte çalışmama sebebine göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.21’de sunulmuştur.

Tablo 5.20. Sürekli Bir İşte Çalışmama Sebebine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Sürekli bir iş bulamadığım için	235	59,9	28,36	6,46	F=4,907 p =0,000
Sürekli bir iş istemediğim için	10	2,6	27,70	6,67	
Sağlık durumum el vermediği için	18	4,6	35,11	5,18	
Çalışma koşulları uygun olmadığı için	38	9,7	31,34	7,11	
Sigortalı iş bulamadığım için	83	21,2	29,65	6,51	
Diğer	8	2,0	31,13	7,06	

Tablo 5.21’de görüldüğü gibi, katılımcıların %59,9 sürekli bir işte çalışmama sebebini “sürekli bir iş bulamama” olarak belirtmiştir. Sürekli bir işte çalışmama sebebine göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Tukey HSD) sağlık durumu el vermeyenlerin puanı sürekli iş bulamayanlardan, sürekli iş istemeyenlerden ve sigortalı iş bulamayanlardan daha yüksektir.

Katılımcıların iş aradıklarında bulundukları konuma göre dağılımları ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.22’de sunulmuştur.

Tablo 5.21. İş Aramaya Başlandığındaki Konuma Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamli Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
İş yerini kapatma-iflas	37	9,6	28,68	6,06	F=0,685 p=0,603
Ücretsiz aile işçisi	95	24,6	29,89	7,01	
Geçici işte çalışma	127	32,9	29,67	6,04	
İşten çıkarılma/emekli	65	16,8	28,62	7,73	
Kendi isteğı ile ayrılma	62	16,1	28,65	6,61	

Tablo 5.22’de görüldüğü gibi, katılımcıların %33,33’ü iş ararken geçici bir işte çalışmışlardır. İş aramaya başlandığındaki konuma göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p>0,05$).

Katılımcıların TYÇP kapsamında çalıştıkları işten haberdar olma durumuna göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.23’de sunulmuştur.

Tablo 5.22. TYÇP’ den Haberdar Olma Şekline Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamli Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Kendi imkânları	58	14,9	28,78	5,87	F=6,844 p=0,000
İŞKUR kanalıyla	163	41,2	27,95	6,56	
Sosyal medya/Basın	25	6,3	28,20	5,14	
Eş dost	144	36,9	31,22	6,90	

Tablo 5.23’de görüldüğü gibi, katılımcıların %41,2’si TYÇP kapsamında çalıştıkları işten İŞKUR kanalıyla haberdar olmuşlardır. Haberdar olma şekline göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Tukey HSD) İŞKUR kanalıyla haberdar olanların puanı eş dosttan haberdar olanlardan düşüktür.

Katılımcıların TYÇP kapsamında çalıştıkları kuruma göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.24’de sunulmuştur

Tablo 5.23. TYÇP Bünyesinde Çalışılan Kuruma Göre TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	Ort.	SS	Önemlilik
Belediye	41	27,44	7,68	F=1,927 p=0,040
MEB	191	30,10	6,60	
Özel idare	32	30,25	6,37	
Emniyet	2	21,50	7,78	
Üniversite	47	28,66	6,46	
Gençlik ve spor	8	30,13	4,39	
Kültür ve turizm	5	22,80	5,76	
Müftülük	23	28,30	5,27	
Organize sanayi	4	25,25	7,50	
Orman işletme	18	27,28	6,89	
Valilik	25	30,36	6,63	

Tablo 5.24’de görüldüğü gibi, katılımcıların %48’2’si TYÇP kapsamında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarda çalışmaktadır. TYÇP bünyesinde çalışılan kuruma göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Tukey HSD) MEB, belediye ve kültür turizmden yüksek, Özel idare kültür turizmden yüksek puana sahiptir.

Katılımcıların TYÇP kapsamında çalıştıkları işlere göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.25’de sunulmuştur.

Tablo 5.24. TYÇP Kapsamında Yapılan İşe Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Çevre temizliği	146	37,8	28,44	6,84	F=1,743 p=0,140
Park ve bahçe düzenleme	32	8,3	29,31	6,64	
Ağaçlandırma	16	4,1	26,75	6,96	
Okullarda bakım onarım	173	44,8	30,07	6,58	
Kamusal alt yapı yenileme, erozyon engelleme veya restorasyon	19	4,9	29,11	6,18	

Tablo 5.25’de görüldüğü gibi, katılımcıların %44,8’i TYÇP kapsamında okullarda bakım onarım işlerinde çalışmaktadır. TYÇP bünyesinde yapılan işe göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farksızdır ($p>0,05$).

Katılımcıların TYÇP kapsamında yaptıkları işle ilgili mesleki eğitim alma durumlarına göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.26’da sunulmuştur.

Tablo 5.25. TYÇP Bünyesinde Çalışılan İşe Yönelik Mesleki Eğitim Alma Durumu ile TYÇP Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T- Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	8	2,0	31,88	4,09	t=1,119 p=0,264
Hayır	387	98,0	29,20	6,72	

Tablo 5.27’de görüldüğü gibi, katılımcıların %98’i TYÇP kapsamında yaptıkları işle ilgili mesleki eğitim almamışlardır. TYÇP bünyesinde çalışılan işe yönelik mesleki eğitim alanların puanı $31,88 \pm 4,09$, almayanların puanı ise $29,20 \pm 6,72$ ’dir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p>0,05$).

Katılımcıların TYÇP kapsamında yaptıkları işten önce bir eğitim programına katılma veya kurs alma durumlarına göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.27’de sunulmuştur.

Tablo 5.26. TYÇP Kapsamında Yapılan İşten Önce Bir Eğitim Programına Katılma veya Kurs Alma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	94	24,1	27,01	5,96	t=3,656 p=0,000
Hayır	296	75,9	29,86	6,76	

Tablo 5.27’de görüldüğü gibi, katılımcıların çalıştıkları bu işten önce çalıştıkları işle ilgili eğitim programına katılmamışlardır. TYÇP bünyesinde çalışılan işe yönelik kurs veya eğitim alanların puanı $27,01 \pm 5,96$, almayanların puanı ise $29,86 \pm 6,76$ ’dır ve

aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Kurs veya eğitim almayanların puanı daha yüksektir.

Katılımcıların TYÇP kapsamında çalışırken mesai dışında başka iş yapma durumlarına göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.28’de sunulmuştur.

Tablo 5.27. TYÇP Kapsamında Çalışırken Mesai Dışında Başka İş Yapma Durumu Dağılımı ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	83	21,2	28,90	6,69	t=0,589 p=0,556
Hayır	308	78,8	29,39	6,67	

Tablo 5.28’de görüldüğü gibi, katılımcıların %77,8’i TYÇP kapsamında şu anki işlerinden arta kalan zamanlarda başka iş yapmamaktadırlar. TYÇP bünyesindeki işi yaparken mesai dışında başka iş yapanların puanı $28,90\pm 6,69$, yapmayanların puanı ise $29,39\pm 6,67$ ’dir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır ($p>0,05$).

Katılımcıların aynı maaş ile daimi çalışmak durumlarına göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.29’da sunulmuştur.

Tablo 5.28. Aynı Maaşla Daimi Çalışma Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	291	73,9	30,79	6,15	t=8,435 p=0,000
Hayır	103	26,1	24,82	6,12	

Tablo 5.29’da görüldüğü gibi, katılımcıların %73,5’i aynı maaşla daimi statüde çalışmak istemektedirler. Aynı maaşla daimi statü de çalışmayı isteyenlerin puanı $30,79\pm 6,15$, istemeyenlerin puanı ise $24,82\pm 6,712$ ’dir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). İsteyenlerin puanı daha yüksektir.

Katılımcıların TYÇP bünyesinde çalışırken başka iş arama durumuna göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.31’de sunulmuştur.

Tablo 5.29. TYÇP Bünyesinde Çalışırken Başka İş Arama Durumuna Göre Dağılım ve TYÇP ile Arasında Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik T-Testi Analiz Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Evet	244	61,6	27,04	5,75	t=9,209 p=0,000
Hayır	150	38,4	32,83	6,55	

Tablo 5.30’da görüldüğü gibi, katılımcıların %61,6’sı TYÇP kapsamında şu anki işlerinde çalışırken başka iş aramaktadırlar. TYÇP bünyesinde çalışırken başka iş arayanların puanı $27,04 \pm 5,75$, aramayanların puanı ise $32,83 \pm 6,55$ ’dir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). Aramayanların puanı daha yüksektir.

Katılımcıların aradıkları iş türlerine göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.31’de sunulmuştur.

Tablo 5.30. TYÇP Bünyesinde Çalışırken Aranan İşin Türüne Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Kendi işimi kurmak istiyorum	46	19,0	26,83	5,08	F=2,83 p=0,025
Tam zamanlı iş arıyorum	112	46,3	26,73	5,67	
Tam zamanlı arıyorum yarıda olabilir	34	14,0	30,00	3,90	
Yarı zamanlı arıyorum	12	5,0	26,42	5,85	
Tam veya yarı zaman fark etmez	38	15,7	26,00	7,06	

Tablo 5.31’de görüldüğü gibi, katılımcıların %46,3’ü tam zamanlı iş aramaktadırlar. TYÇP bünyesinde çalışırken aranan işin türüne göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Duncan) tam zamanlı iş arıyorum yarı zamanlıda olabilir diyenlerin puanı, yarı zamanlı arayanlar hariç tümünden yüksektir.

Katılımcıların TYÇP bünyesinde çalışırken başka iş arama sebebine göre dağılımı ve TYÇP memnuniyet puan ortalamaları Tablo 5.32’de sunulmuştur.

Tablo 5.31. TYÇP Bünyesinde Çalışırken Başka İş Arama Sebebine Göre Dağılım ve TYÇP ile Anlamlı Bir Farklılık Olup Olmadığına Yönelik Anova Analizi Sonuçları

	n	%	Ort.	SS	Önemlilik
Daha fazla gelir elde etmek için	56	23	27,23	4,41	F=3,868 p=0,010
Meslekle ilgili işte çalışmadığı için	35	14,4	24,23	5,73	
İşsiz kalmamak için	36	14,8	28,58	5,91	
Çalışılan iş geçici-mevsimlik olduğu için	116	47,7	27,25	6,04	

Tablo 5.33’de görüldüğü gibi, katılımcıların %47,7’si çalışılan iş geçici-mevsimlik olduğu için iş aramaktadır. TYÇP bünyesinde çalışırken başka iş arama sebebine göre TYÇP memnuniyet puan ortalamaları istatistiksel olarak farklıdır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Tukey HSD) mesleğimle ilgili işte çalışmadığım için cevabını verenlerin puanı, işsiz kalmamak için ve çalışılan iş geçici-mevsimlik olduğu için cevabını verenlerin puanından düşüktür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya genelinde işsizliğin giderek büyümesi, iktisat politikaları uygulanırken tam istihdamın sağlanması hedefini çok önemli kılmaktadır. İşsizlik; ekonomik, sosyal ve psikolojik maliyetleri içinde barındıran bir olgu olmasından ötürü çok yönlü bir sorun olarak kendini göstermektedir. Tarih boyunca istihdam ve işsizlik sorunlarına çözüm bulma amacıyla birçok farklı iktisadi ekollere ait iktisadi çözüm yöntemleri geliştirilmiştir. Zamanla değişen ve dönüşen ekonomik ve sosyal yapı, işsizlik sorunun giderek büyümesine neden olmuştur.

İşsizlik olgusu, 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı ile dünya gündemine daha çok girmeye başlamıştır. 1929 yılına kadar piyasaların kendiliğinden tam istihdamı sağlayacağını savunan klasik yaklaşım, krizle birlikte geçerliliğini yitirmiştir. Büyük Buhran sonucunda yaklaşık elli beş milyon insan işsiz kalmıştır. Bu sorunu çözmek için birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Klasik iktisadi düşüncenin temel varsayımı olan ekonominin kendiliğinden tam istihdam seviyesine geleceği varsayımına karşı çıkan, bunun mümkün olmayacağını ve ekonominin eksik istihdam koşullarında da dengeye gelebileceğini savunan Keynesyen görüş genel kabul görmüştür. Keynes'e göre işsizlik bütün ekonomilerde sıklıkla görülebilecek bir sorundu. Bu sorunu çözebilmek ve yüksek işsizlik oranlarını makul seviyelere çekebilmek için devletin ekonomik hayata müdahale etmesi şarttır.

Dünya ekonomilerinin, Keynesyen görüş doğrultusunda uyguladıkları istihdam politikaları işsizlikle mücadelede kısmen başarılı olmuştur. Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak yaşanan küreselleşmeyle beraber emek piyasasının yapısı değişmiş ve istihdam olanakları giderek zorlaşmıştır. Bundan dolayı yeni istidam politikaları ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Küresel rekabetin artması, hızlı nüfus artışı, özelleştirme politikaları, sendikaların eski güçlerini kaybetmesi, çok uluslu şirketlerin üretim maliyetlerini düşürerek kar marjını yükseltmek amacı doğrultusunda ucuz işgücü arayışı ve uygulama alanı bulan yeni ekonomi politikaları dünya genelinde işsizlik sorunun artmasına neden olmuştur.

Bu dönüşümler dünya ekonomik yapısının değişmesi ile birlikte çalışan işgücünün özelliğini ve yapılan işlerin niteliğini de değiştirmiştir. Ülke ekonomileri bir yandan üretim ve bilişim teknolojisinde yaşanan dönüşüme ayak uydurmaya, diğer yandan da

nüfus artışına paralel olarak artan işgücüne yeni istihdam olanakları oluşturmaya çabalamaktadırlar.

Dünya da yaşanan bu değişimlerin işgücü piyasalarına yansımaları Türkiye’de de görülmektedir. Türkiye’de 1950’lerden sonra kırdan kentlere yönelik yaşanan hızlı ve yoğun göçler hem kentsel hem de kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal yapı üzerinde farklı etkiler ortaya çıkarmıştır. Türkiye’deki işgücünün büyük bir bölümü tarım sektöründe istihdam edilirken kırdan kente göç ile birlikte tarım sektöründe istihdam azalmıştır. Göç edenler kentlerde imalat sanayi ve yoğun olarak da hizmet sektöründe çalışmaya başlamışlardır. Ancak kırsal kesimin büyük göç vermesine karşılık sanayi sektörü göçe paralel olarak büyüme gösterememiştir. Bu da kırsal kesimden göç edenlerin işsiz kalmasına neden olmuştur

Türkiye’nin en önemli sorunlarının başında gelen işsizlikle mücadele politikaları esasen 1960’lı yıllardaki Planlı dönemle başlamıştır. Kalkınma planlarında aktif istihdam politikalarına önemle yer verilirken bu politikaların uygulama sürecinde aksaklıklar yaşanmıştır. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, dünya genelindeki ekonomik dalgalanmalar, çeşitli nedenlerden kaynaklanan krizler, 1980 sonrası Türkiye’de yaşanan büyük ekonomik dönüşüm ve neoliberal politikalar ülkede işsizlik sorunun kalıcı hale gelmesine neden olmuştur. Uzun yıllardan beridir işsizlikle mücadele eden Türkiye, hızlı bir ekonomik büyüme trendine ulaşmasına rağmen var olan işsizlere ve işgücü piyasasına yeni katılan kişilere yeterli istihdam olanakları sağlamada başarısız olmuştur. 2002’li yılların başından beri ortalama % 10’lar da seyreden işsizlik oranları bunun bir kanıtıdır.

Türkiye’de işsizlik sorununun başlıca nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür: hızlı nüfus artışı, var olan işgücünün sanayi ve hizmet sektörü için gerekli niteliklere sahip olmaması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları, eğitim sistemindeki aksaklıklar, yetersiz devlet ve özel sektör yatırımları, iç ve dış göçler, teknolojik gelişmeler, faiz ve dış ticaret hadleri, küresel krizlerin ekonomik işleyişe olumsuz yansımaları ve siyasi istikrarsızlıklar. Buna ek olarak tarıma dayalı ekonomik yapıdan sanayi ve hizmetler sektörüne geçiş sürecinde yeterli bilgi ve beceri donanımına sahip olmayan vasıfsız işgücünün istihdam edilememesi de işsizliğin sebeplerindendir.

1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalar işsizliği önleme de başarısız olmakla beraber, bu sorunun iyice derinleşmesinde neden olmuştur. Bu bağlamda işsizlikle mücadelede devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan Post Keynesyen görüş önemli bir hale gelmiştir.

Devletin en son istihdam edici modelini savunan Post Keynesyen görüşe göre kapitalist sistem içerisinde ekonomik yapıya dışarıdan müdahale edilmese bile eksik istihdam durumu görülebilecektir. Dolayısıyla devlet ekonomik daralma dönemlerinde istihdamı artırmak amacıyla piyasaya gerekli müdahaleleri yaparak doğrudan istihdam yaratmalıdır. Devlet ücretleri kendisi belirlediğinden dolayı istihdama sınırsız destek verebilmekte, belirlenen ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes iş bulabilmektedir.

Post Keynesyen iktisatçıların önerdikleri istihdam politikalarına çok benzeyen politika Arjantin’de uygulanmış ve başarılı sonuçlar elde edildiği belirtilmiştir. Arjantin’de işsizlikle mücadele kapsamında 2002 yılında uygulamaya konulan ELR programı ile devlet, istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu yerlerde veya dönemlerde doğrudan işler açarak istihdam olanaklarını genişletmek ve özel sektörde iş bulamayan vasıfsız işgücünün istihdamını sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca vasıfsız işgücünün emek piyasasında kalması sağlanarak, çalışma alışkanlıklarını kaybetmeleri engellenmekte ve söz konusu işgücüne programlar vasıtasıyla nitelik kazandırılarak daha sonra özel sektörde iş bulma şanslarını arttırmak amaçlanmıştır.

Nisan 2002’de başlayan Arjantin’deki Jefes programı daha dört aylık uygulamadayken sefalet oranını %25, yoksulluk oranını ise %18 düşürmüştür. Mayıs 2002’de işsizlik oranı %21,5 olarak kaydedilmişken, Mayıs 2003’e gelindiğinde bu oran %15.6’ ya kadar düşmüştür. 2005’in ilk çeyreğinde ise hesaplama metodundaki değişikliğin etkisiyle işsizlik oranı %13’e gerilemiştir.

Jefes programında yararlanıcıların verdikleri tepkilerin oldukça olumlu olduğu belirtilmektedir. Katılımcıların %90’ı programın verdiklerinden ve genel olarak programdan tatmin olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %70’i “size böyle bir teklif geldiğinde ne hissettiniz” sorusuna, “saygı gördüğümüzü hissettik” cevabını vermişlerdir.

Benzeri bir uygulama Türkiye’de İŞKUR aracılığıyla devlet tarafından 2004 yılında uygulanmaya başlanan Toplum Yararına Çalışma Programlarıdır. Bu programlar sonradan Toplum Yararına Programlar olarak isimlendirilmiştir. Programın hedefi,

“İşsizliğin arttığı dönemlerde ve bölgelerde doğrudan veya yüklenici aracılığıyla toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesi yoluyla özellikle işgücü piyasasında iş bulma ihtimali düşük olan işsizlerin çalışma alışkanlıklarını kaybetmelerini önleyerek işgücü piyasasına uyumlarını gerçekleştirmek ve bunlara kısa süreli de olsa bir gelir desteği sağlamaktır” (İŞKUR, 2013B:38) şeklinde ifade edilmiştir.

Toplum Yararına Programlar ile ELR birçok açıdan benzerlik göstermektedir. Her iki programın temel hedefi işsizlikle mücadeledir. Mücadelede baş aktör devlettir; devlet en son istihdam edici olarak iş gücü piyasasına müdahale etmek suretiyle kamu sektöründe istihdamı arttırarak işsizliği düşürmeyi hedeflemektedir.

Her iki programda da beşeri sermayenin körelmemesi amaçlanır. Böylece özel kesim talep ettiğinde hemen çalışabilecek durumda çok sayıda işçi olacaktır. Her iki program bu açıdan bir tampon stok işlevi görmektedir. Ekonomi daraldığında devlet istihdam yaratarak işsizliği engeller aynı zamanda çalışanlara verilecek mesleki eğitimler arcılığıyla donanım kazandırarak işsizlerin özel sektörde istihdamını kolaylaştırır.

Bu çerçevede İŞKUR’ un uyguladığı programlardan ELR programına en çok benzeyen programın TYÇP olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada işsizlik ve istihdam olguları söz konusu eksenlerde ve TRA2 Bölgesi özelinde ele alınıp incelenmiştir. Amaç; TRA2’de işsizlikle mücadele kapsamında uygulamaya konulan TYÇP’nin hedeflenen amaçlarına ulaşip ulaşmadığını test etmek ve elde edilen sonuçlardan hareketle istihdam politikalarına yönelik öneriler getirebilmektir.

Ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda 396 kişiye uygulanan saha araştırmasının sonuçları şu şekildedir:

Programdan memnuniyet derecesi yaş gruplarına göre değişmektedir. 41 ve üzeri yaş grubunda çalışan personelin programdan memnuniyet derecesi 30 yaş ve

altındaki çalışanlara kıyasla daha fazladır. İş bulma olanağı yaşa bağlı olarak değişmektedir. Şöyle ki genç işgücünün yeni bir iş bulma olanağı daha fazladır. Programın geçici olması ve ödenen ücretin asgari seviyede olması genç personelin memnuniyet derecesinin düşük olmasını etkileyen faktörler olarak değerlendirilebilir.

Programdan memnuniyet derecesi eğitim düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, eğitim seviyesi artıkça programın memnuniyet derecesi azalmaktadır. Okuryazar olmayan personelin memnuniyet derecesi en fazla ortalamaya sahip iken, üniversiteli personelin memnuniyet derecesi en düşük seviyededir. Bu durumun temel nedeni çalışılan işin mesleki beceri gerektirmediğidir. İstihdam edilen kişiler genellikle kurumlarda temizlik, bakım ve onarım gibi özel nitelik gerektirmeyen beden gücüne dayalı işlerde çalıştırılmaktadır. Bu durum istihdam edilen lise ve üniversiteli personelin eğitimsel kazanımlarının değerlendirilememesine neden olmaktadır. Diğer bir anlatımla meslekleriyle ilgili çalışma olanağı sunulmadığından dolayı eğitilmiş personelin çalışma alışkanlığı yitirilmekte ve sürekli bir iş bulma ümidi kırılmaktadır.

Programdan memnuniyet derecesi kişilerin daha önce çalıştıkları statülerine göre değişiklik göstermektedir. Programdan önce ücretsiz aile işçisi olarak çalışmış personelin memnuniyet derecesi en yüksek iken, ücretli veya maaşlı çalışan personelin memnuniyet derecesi en düşük ortalamaya sahiptir. Bunun temel nedeni programın sağladığı geçici gelir desteğidir.

Programdan memnuniyet derecesi programdan haberdar olma şekline göre değişiklik göstermektedir. Personelin büyük bir çoğunluğu İŞKUR kanalıyla programdan haberdar olmasına rağmen, eş dost aracılığıyla programdan haberdar olan personelin memnuniyet puan ortalaması en yüksek iken, İŞKUR kanalıyla programdan haberdar olan personelin puan ortalaması en düşük seviyededir. Bu durum programın, İŞKUR kanalı ile haberdar olan personelin beklentilerini tam olarak karşılayamadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Bu işte çalışmadan önce herhangi bir mesleki eğitim almış veya kursa katılmış personelin programdan memnuniyet derecesi mesleki eğitim almayan personele göre daha düşüktür. Bunun nedeni aldıkları mesleki eğitim kapsamında çalışmamaları olarak değerlendirilebilir.

Analiz sonuçlarına göre personelin büyük çoğunluğu aynı maaş düzeyi ile daimi statüde çalışmak istemektedir. Bu bağlamda çalışılan işin gelirinden ziyade sürekli bir iş olması durumu çalışan personel için daha çok önem arz etmektedir.

Program bünyesinde çalışırken başka iş arayanların memnuniyet derecesi iş aramayanlara kıyasla daha düşüktür. Personelin büyük çoğunluğunun başka bir iş aramasının sebebi çalıştıkları işin geçici olmasıdır.

Program bünyesinde çalışırken başka bir iş arama sebebine göre memnuniyet derecesi farklılık göstermektedir. Çalışanların yaklaşık %48'i çalışılan işin geçici-mevsimlik olmasından ötürü başka iş aramaktadır. İşsiz kalmamak için iş arayan personelin memnuniyet puan ortalaması en yüksek iken mesleği ile ilgili işte çalışmayan personelin memnuniyet derecesi diğerlerine kıyasla en düşük seviyededir. Programın geçici ve asgari ücret düzeyinde olmasına rağmen kişilerin işsiz kalmamak için çalışmaları memnuniyet derecesini etkilemektedir.

Memnuniyet ölçeğine yönelik madde toplam puanlarına göre analiz sonuçlarını değerlendirildiği zaman; çalışanlar, program sonlandığında bu programın kendilerine daimi bir iş bulma konusunda olumlu katkı sunacağını düşünmemektedirler.

Çalışanlar, bu programın sürekli bir işe sahip olma ümitlerini arttırmadığı kanaatindedir.

Çalışanlar, program kapsamında yaptıkları işle ilgili mesleki eğitim verilmiş olsaydı program sonlandığında sürekli bir iş bulma şanslarının daha yüksek olacağını düşünmektedirler.

Çalışanlar, program kapsamında yaptıkları işten geçici gelir ve istihdam olanağından dolayı genel olarak programdan memnun olmakla beraber programın süresinin daha uzun olması gerektiğini düşünmektedirler.

Programın amaçları arasında işsiz kişilere program vasıtasıyla çalışma alışkanlığı kazandırılıp işgücü piyasasında kalmaları hedeflenmiştir. Ama sonuçlar değerlendirildiğinde işin geçici ve kısa süreli olmasından dolayı istihdam edilenlerin çalışma alışkanlığı kazanmadığı, aksine program sonunda daimi bir işe sahip olma ümitlerinin kırıldığı ortaya çıkmıştır. Çalışanların büyük çoğunluğunun gelecekle ilgili olumsuz beklentilere sahip olması bunu kanıtlar niteliktedir.

Programın diğer önemli bir hedefi de istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu yerlerde veya dönemlerde devletin istihdam yaratarak işsizlikle mücadele etmekte ve özel sektör de iş bulamayan vasıfsız işgücünün program vasıtasıyla nitelik kazandırılarak daha sonra özel sektörde iş bulma şanslarını arttırmaktır. Fakat çalışanlara yaptıkları işle ilgili mesleki eğitim verilmediğinden özel sektöre kanalize edilmeleri zor görünmektedir.

Ortaya çıkan sonuçlar bağlamında genel olarak bir değerlendirme yapıldığında; Türkiye’de TYP’nin yoğun olarak uygulandığı bölgelerden biri TRA2 Düzey 2 bölgesidir. Yapılan bu çalışma sonucunda, bölgedeki istihdam olanaklarının son derece kısıtlı ve işsizliğin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bölge işgücünün genel olarak tarım sektöründe çalışıyor olması ve işsiz kişilerin diğer bölgelere göç etmesi gibi nedenlerden dolayı işsizlik oranlarının gerçek oranları yansıtmadığı görülmüştür. Bölgedeki niteliksiz işgücünün fazla olmasından dolayı özel sektörde istihdam olanaklarının düşük olduğu da varılan sonuçlar arasındadır.

İstihdamın artırılması ve işsizlikle mücadele anlamında bölgede uygulanan program önemli bir adımdır. Ancak program kapsamı ve uygulama yöntemi bakımından işsizlikle mücadelede kalıcı değil geçici çözümler üretebilecektir.

Çalışmanın teorik ve uygulama kısımlarından elde edilen bu temel bilgiler doğrultusunda aşağıdaki öneriler yapılabilir;

- ❖ TYÇP’nin hedefleri, kapsamı ve uygulama yöntemleri yeniden değerlendirilerek geçici çözümler yerine kalıcı çözümler üretilmelidir. Vasıfsız da olsa istihdam edilen kişilere yaptıkları işlerle ilgili mesleki eğitimler verilerek belirli seviyelerde donanım kazandırılmalıdır. Örneğin, erozyonla mücadele kapsamında verilecek mesleki eğitimler, çevre temizliği kapsamında çalışan kişilere çevre düzenlenmesi ile ilgili eğitim veya restorasyon, tarihi ve kültürel mirası korumaya yönelik mesleki eğitimlerle, çalışanlar en azından belirli bir mesleki bilgiye sahip olacaktır. Bu da onların program sonunda emek piyasasında kalmalarını ve program sonlandığında daimi bir iş bulma konusunda ümitlerini arttıracaktır.
- ❖ İşsiz kişilere program çerçevesinde kazandırılacak nitelikler, bu kişilerin program sonunda özel sektörde iş bulma şanslarını arttıracaktır.

- ❖ Girişimci sayının çok az olduğu ve bu nedenle özel kesimin yatırım yapmadığı bölgede en son istihdam edici olarak devletin etkin ve kalıcı politikalar uygulayarak bir taraftan istihdam yaratırken diğer taraftan yapacağı yatırımlarla bölgedeki insanları ve özel sektörü yatırım yapmaları için teşvik etmelidir
- ❖ Bu kısa ve geçici istihdam programları yerine, bölgenin istihdam ve işsizlik sorunları doğru teşhis edilip, bölgenin gerçekleriyle uyumlu kalıcı projeler hayata geçirilmelidir. Bu doğrultuda TYP daha uzun süreli olmalı, hedefleri ve kapsamı bu doğrultuda yeniden oluşturulmalıdır.
- ❖ Anket çalışmasından elde edilen sonuçlara göre program kapsamında istihdam edilenlerin en önemli isteklerinden birisi istihdam edildikleri işte uzun süreli çalışmaktır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında ortaya konulabilecek politika önerilerinden birisi de, Türkiye gerçeklerinden hareket ederek istihdam artışına katkıda bulunmaktır. Günümüz Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı temel problemlerden birisi cari açık problemidir. Bu probleminden dolayı ekonomi büyümemekte ve literatürde Thirwall Yasası olarak bilinen yasa işlemektedir. Büyüme oranlarının düşük düzeylerde seyretmesi kişi başına gelir düzeyinin de bir noktada takılı kalmasına ve dolaylı yollardan orta gelir tuzağına yol açmaktadır. Cari açık problemine yakından bakıldığında temel nedenlerden birisinin ara malı ithalatı ve bir diğerinin enerji açığı olduğu görülmektedir. Cari açığın yaklaşık %50 - %60'lık kısmının ara malı ithalatından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Son yıllarda hükümetler ara malı ithalatına olan bağımlılığı azaltmak için çeşitli teşvik politikaları uygulamaktadır. Bu çerçevede vergi muafiyetleri, çeşitli hibeler vb. çok sayıda unsurla özel sektörün ara malı üretimine başlaması hedeflenmektedir.
- ❖ Son olarak çalışma kapsamında ortaya konulmak istenen özgün politika önerisi şudur: Devlet TYÇP kapsamında yaratacağı istihdam olanaklarını kamu kurumlarında değil de ara malı üretimine yönlendirmek istediği özel sektör kuruluşlarında gerçekleştirebilir. Yapılması gereken, ücret ve sigorta maliyetleri devlet tarafından karşılanan ve dokuzar aylık sürelerle kamu kurumlarında istihdam edilen işçilerin kamu kurumlarında değil, özel kesimde daha uzun bir süreyle istihdam edilmesidir. Bu durum bütçeden bu amaçla ek

kaynak yaratılmasını gerektirmeyecek, ara malı üreten özel kesimin istihdam yüklerinin azalmasına yol açarak ara malı üretiminin artmasına ve dolaylı olarak cari açığın azalmasına katkıda bulunacaktır. Örneğin beş yıllık program sonlandığında özel sektörde istihdam edilen ve önemli derecede deneyim kazanan işçilerin, ilgili iş yerlerinde uzun süreli çalışma fırsatı yakalamalarına neden olacaktır. Bu şekilde uygulanacak bir politika açıktır ki işsizlikle mücadelede uzun süreli ve kalıcı sonuçların elde edilmesine yol açabilecektir. Hatta devletin yapacağı ücret ödemesine ek olarak özel sektör de bir miktar daha ücret katkısında bulunursa çalışanların gelir düzeylerinin daha yüksek oranda iyileştirmeler de mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aktürk, F. (1999). “Türkiye’de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik”. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(3), 186-498.
- Alabaş, A. (2007). *Uzun Süreli İşsizler ve Uzun Süreli İşsizliği Azaltmada İŞKUR’un Önemi*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Algan, N., Ildıran, M. (2003). *Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları*. Ankara: TİSK Araştırma Yayınları.
- Altunışık, R. vd., (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ardıç, O. (2003). *Makro İktisat*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aren, S. (1992). *İstihdam Para ve İktisadi Politika*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Aren, S. (1998). *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*. Ankara Bilgi: Yayınevi
- Arestis, P. (1997). *Money, Pricing, Distribution and Economic Integration*. New York: ST Martin’s Press Inc.
- Ay, S. (2012). “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 19(2).
- Aydın, Y. (2010). *Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik İktisatçıların ve Marx’ın Yorumu*, İstanbul Üniversitesi. Erişim: 25.03.2016, <https://www.google.com.tr/ist-univ.dergipark.gov.tr/download/article-file/100822>
- Berberoğlu, N. (1996). *Makro Ekonomi Teorisi*. Eskişehir: Birlik Ofset.
- Biçerli, K. (2005). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları
- Bocutoğlu, E. (2011). *Makro İktisat*. Trabzon: Murathan Yayınları.
- Bozdağ, N. (1998). “Türkiye’de İşsizlik”. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, 4(1- 2),245-252.
- Bozkaya, G., Taş, S. (2012). “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 2(1), 151-176.

- Bulut, S. (2010). *Türkiye’de Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Düzenlenen İşgücü Eğitim Kurslarının İstihdam Açısından Belirleyiciliği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulutay, T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, ILO Yayınları, Ankara. Carvalho, F., Cardim J. (1992). *Mr. Keynes and The Post Keynesians*. USA: Edward Elgar Publishing Company.
- Cengiz, S., Şahin, A. (2011). “Refah Kaybı Çerçevesinde İşsizlik”. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 3(1), 135-144.
- Cuthbertson, K. (1979). *İktisat Politikası*. (Çev.: Nazım Engin). Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi. (1987).
- Çapar Diriöz, S. (2012). *İstihdamın Artırılmasında Aktif İşgücü Politikalarının Rolü*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Çolak, Ö.F. (Ed.). (2007). *İktisada Giriş* (Baskı sayısı 1). Ankara: Gazi Kitapevi Tic. Ltd. Şti.
- Davidson, P. (1991). “Is Probability Theory Relevant for Uncertainty? A Post Keynesian Perspective”[Olasılık teorisi belirsizlik için midir? Post Keynesyen Öngörüsü] . *Journal of Economic Perspectives*, 5 (1)
- Davidson, P, (1994). *Post Keynesyen Macro Economic Theory (A Foundation for Successful Economic Policies for Twenty-First Century)*. USA: Edward Elgar Publishing Company.
- Dinler, Z. (1997). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Dirimtekin, H. (1981). *Makro İktisat*. İstanbul: Bizim Kitapevi. DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013): İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (Rapor No: DPT :2709)*.Ankara: DPT.
- Eichner, A.S. (1979). *A Guide to Post Keynesian Economics*. New York: M. E. Sharpe.
- Ekin, N. (2000). *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*. İstanbul: İTO. Yayın no:2000-33
- Erdil Şahin, B., Sevimli, Y. (2013). “Aktif İstihdam Politikaları Kapsamında”. *İktisat Araştırma Dergisi*, 5(1), 1-10.

- Erdoğan, N., Biçerli, K. (2004). *Çalışma Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. Yayın no:1461,2. Baskı
- Ersel, B. (1999). *Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası*. İstanbul: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Fontana G., Gerrard B. (2004). “A Post Keynesian Theory of Decision Making Under Uncertainty”[Belirsizlik Altında Post Keynesyen Karar Alma Teorisi] . *Journal of Economic Psychology*, v. 25.
- Forstater, M. (1998). “Flexible Full Employment: Structural Implications of Discretionary Public Sector Employment.” *Journal of Economic Issues* 32, no. 2: 557–63.
- Forstater, M. (2001). *Full Employment Policies Must Consider Effective Demand and Structural and Technological Change* (Paper No 14.). C-FEPS Working.
- Germir, H. N. (2012). *Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği*. Ankara: Adalet Yayınları
- Güney, A. (2009). “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”. *Kamu-iş*. 10(4), 135-159
- Holt, R.P.F., Pressman, S. (2001). “What is Post Keynesian Economics?”. In Holt Richard P.F. & Pressman Steven(Eds.), *A New Guide to Post Keynesian Economics*, Routledge (pp. 2-3). London Itoh, M., Lapavitsas C. (1999). *Political Economy of Money and Finance*. Germany: Macmillan Pres Ltd.
- İŞKUR (2007). *2006 Yılı Faaliyet Raporu*. Türkiye İş Kurumu. Erişim:25.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR, (2009). *2008 Yılı Faaliyet Raporu*, s. 34.
- İŞKUR (2009). *2008 Yılı Faaliyet Raporu*. Türkiye İş Kurumu. Erişim:25.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2010a). *2009 Yılı Faaliyet Raporu*. Türkiye İş Kurumu. Yayın No: 354. Erişim:21.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/trtr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>

- İŞKUR (2010b). *2010 Yılı Faaliyet Raporu*. Türkiye İş Kurumu. Erişim: 21.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2012a). *Ardahan İşgücü Piyasası Analizi Raporu*. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ardahan Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. Erişim: 28.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2012b). *2011 Yılı Faaliyet Raporu*. Türkiye İş Kurumu. Erişim: 21.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2013a). *2012 yılı faaliyet raporu*. Türkiye İş kurumu. Erişim: 21.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2013b). *Kars İşgücü Piyasası Analizi Raporu*. (Hazırlayanlar: G. Barikan ve G. Çelik). Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Kars Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. Erişim: 31.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2013d). *Ağrı İşgücü Piyasası Analizi Raporu*. (Hazırlayanlar: A. Canlı ve M. S. Yıldız). Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ağrı Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. Erişim: 31.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2013e). *Iğdır İşgücü Piyasası Analizi Raporu*. (Hazırlayanlar: M. Gelen ve S. Özbey). Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Iğdır Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. Erişim: 31.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2014a). *2013 Yılı Faaliyet Raporu*. Türkiye İş Kurumu. Erişim: 21.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2014b). *2014 Yılı Faaliyet Raporu*. Türkiye İş Kurumu. Erişim: 25.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR (2014c). *Ağrı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu*. (Hazırlayanlar: M. Dinçer ve M. Taşdemir). Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ağrı Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. Erişim: 31.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>

- İŞKUR (2014d). *Iğdır İşgücü Piyasası Araştırma Raporu*. (Hazırlayanlar: M. Gelen ve S. Özbey). Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Iğdır Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. Erişim: 31.05.2016, <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>
- İŞKUR, (21.07.2015). *Toplum Yararına Program Genelgesi (2013/1)(14.11.2014 Tarihli Değişiklikler İşlenmiş)*, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, İstihdam Hizmetleri Dairesi Başkanlığı. ([http://www.iskur.gov.tr/Portals/0/dokumanlar/Kurumsal%20Bilgi/Mevzuat/Genelgeler/Toplum%20Yararına%20Program%20Genelgesi%20\(14.11.2014%20tarihli%20değişiklikler%20işlenmiş\).pdf](http://www.iskur.gov.tr/Portals/0/dokumanlar/Kurumsal%20Bilgi/Mevzuat/Genelgeler/Toplum%20Yararına%20Program%20Genelgesi%20(14.11.2014%20tarihli%20değişiklikler%20işlenmiş).pdf))
- İŞKUR,(31.07.2015).İstatistik, <http://www.iskur.gov.tr/trtr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx#dltop>,
- Kalecki, M.(Ed.). (1971). *The Determinants of Profits, Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy, 1933- 1970*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Karabulut, A. (2007). *Türkiye’de İşsizliği Önlemede Aktif istihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Karabulut, K. (2010). *Özal Dönemi Türkiye’nin Ekonomi Politikası*. İnönü Üniversitesi Özal Kongresi, Erişim:13.03.2016, <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/57.pdf>.
- Karakaş, A. (2012). *TR2’de Göç Olgusu: Sebep ve Sonuçlar Bağlamında Analitik Bir Araştırma(Kordinatör Hüsnü Kapu)*. Kars: SERKA ve Kafkas Üniversitesi.
- Karakayalı, H. (2002). *Makro Ekonomi*. Manisa: Emek Matbaası.
- Karakayalı, H. (2005). *Ekonomi Kuramı*. Manisa: Emek Matbaacılık.
- Keynes, J. M. (1937). *İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi*. (Çev.: Asım Baltacıgil). İstanbul: Fakülteler Matbaası. (1969).
- Kırkulak, B. (1999). “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Vergilendirilmesi”. *Vergi Sorunları Dergisi*. Sayı:132, 153-165.

- King, J.E. (2001). "Laborand Unemployment". In Holt Richard P.F. & Pressman Steven (Eds.). *A New Guide to Post Keynesian Economics* (pp.67). London: Routledge.
- Kocacık, F. (2000). *Çalışma Sosyolojisi*. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Koray, M., Topçuoğlu, A. (1995). *Sosyal Politika*. Bursa: Ezgi Yayınları.
- Köklü, A. (1973). *Makro İktisat*. Ankara: S Yayınları.
- Kökocak, A. K. (2005). "Kamu Ekonomisinin Hareket Alanı ve Teorik Yaklaşımlar". *Mevzuat Dergisi*. 8(91).
- Kregel, J.A. (1998b). "Aspects of a Post Keynesian Theory of Finance" [*PostKeynesyen Maliye Teorisinin Bakış Açıları*]. *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol.21, No.1.
- Lavoie, M. (1984). "The Endogenous Flow of Credit and The Post Keynesian Theory of Money", *Journal of Economic Issues*, 18 (3).
- Lipsey, R.G., Steiner, P.O., Purvis, D.D., Courant, P.N. (1963). *İktisat 2*. (Çev.:Ahmet Çakmak). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi. (1990).
- Lordoğlu, K., Törüner, M., Özkaplan N. (2000). *Çalışma İktisadı*. İstanbul: Beta Basın Yayım
- Lowe, A. (1976). *The Path of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mahiroğulları, A., Korkmaz, A. (2005). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları (Türkiye ve AB ülkeleri)*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Minsky, H. P. (1982). "The financial-instability hypotesis: capitalist processes and the behavior of the economy". In C. Kindleberger ve J. P. Laffargue (Eds.). *Financial Crises: Theory, history and policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Minsky, H.P. (1986). *Stabilizing an Unstable Economy*. New Haven: Yale University Press.
- Minsky, P. H. (2008). *Stabilizing An Unstable Economy*. USA: Mc Graw Hill Publishing Company.

- Minsky, H.P., Papadimitriou D.P., Philips, R.J., Wray, L.R. (1993). *Community Development Banking – A Proposal to Establish a Nationwide System of Community Development Banks* (Public Policy Brief, No.3). The Levy Economics Institute of Bard College.
- Mütevellioğlu, N., Işık S. (2009). *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, S. (2006). *İşsizlik Sorunun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi*. İstanbul: İTO. Yayın No: 2006-24, 2006
- Özdemir, S. (2006). *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi*. İstanbul: İTO, yayın no:2006-24
- Özgüven, A. (1987). “Jean Baptiste Say”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 39-44
- Özpınar, Ş. (2011). “Türkiye’de İstihdamın Yapısının Değerlendirilmesi (2000-2010)”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2),1309-8012.
- Pasinetti, L.L. (1981). *Structural Change and Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pekin, T. (1996). *Makro Ekonomi*. İzmir: Bilgehan Basımevi.
- Pekin, T. (2005). *Makro Ekonomi*. İzmir: Zeus Kitabevi.
- Piachaud, D. (1997). “A price worth paying? The costs of unemployment”. In J. Philpott (Ed.). *Working for Full Employment* (pp.49-62). London and NewYork: Routledge.
- Rogers, C. (1989). *Money, Interest and Capital (A Study in the Foundations of Monetary Theory)*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Rousseas, S. (1998). *Post Keynesian Monetary Economics*. London: Macmillan Press.
- Rotheim, R.J. (1999). “Post Keynesian Economics and Realist Philosophy” [Pos Keynesyen Ekonomi ve Gerçekçi Felsefe]. *Journal of Post Keynesian Economics*, 22 (1)
- Sapancalı, F. (2008). “Türkiye’de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar”. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(2-3).

- Tokucu, E. (2012). “Hyman Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Çerçevesinde Finansal Krizler ve Çözüm Önerileri”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67(2), 191
- Sawyer, M. (2001). “Minsky’s Analysis, the European Single Currency and the Global Financial System”. In R. Bellofiore ve P. Ferri (Eds.), *Financial Keynesianism and Market Instability* (pp. 183). Aldershot: Edward Elgar.
- SERKA. (2013). *TR2 Bölgesi 2014-2023 Taslak Bölge Planı*. Kars: SERKA Yayınları.
- Smithin, J. (1994). *Controversies in Monetary Economics*. USA: Edward Elgar Publishing Company.
- Snowdon, B., Vane H.R. (2012). “Modern Makroekonomi”. Barış Kablamacı (Ed.), *Yeni Keynesyen Okul* (ss. 314-350) içinde. Ankara: Efil Yayınevi.
- Şengül, Ü. vd., (2013). “Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi İle Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 78.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi*. İstanbul: İmge Kitapevi.
- Tcherneva, P., Wray L.R. (2005b). *Is Argentina’s Jefes de Hogar an Employer of Last Resort Program?* (Paper No. 43). Center for Full Employment and Price Stability.
- Tcherneva, P., Wray, R. (2005). *Is Argentina’s Job Creation Project Jefes deHogar a True Employer of Last Resort Program? Center for Full Employment and Price Stability*. (Paper, No:4, www.cefes.org). Erişim Tarihi: 12.09.2015, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=603
- Tekeoğlu, M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- The World Bank Report, (2003). *Implementation completion report (scl-43660) on a loan in the amount of us\$284 million equivalent to the argentine republic for a third social protection project* (Report No: 26134-AR). The World Bank.
- Tunalı, İ. (2003). *İstihdam Durum Raporu: “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması”*. Türkiye İş Kurumu. Erişim: 20.03.2016, http://statik.iskur.gov.tr/tr/dis_iliskiler/istihdam_durum_raporu.pdf

- Tuncer Bulutay'dan 1923-1987 arası aktaran M. Kemal Biçerli (a.g.e. s. 467) 1988-2015 arası TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel sonuçları. www.tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.03.2016
- Türkiye İstatistik Kurumu (<http://www.tuik.gov.tr>)
- Ulusoy, A., Cural, M. (2004). “Üretim ve İstihdam Yeniden Yapılandırılmalı”. *TÜHİS Hukuku ve İktisat Dergisi*, 19(1-2),36-58
- Unay, C. (1993). *Makro Ekonomi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Ünsal, E., M. (1999). *Makro İktisat*. Ankara: Kutan Ofset Matbaacılık.
- Ünsal, E., M. (2007). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Üstünel, B. (1990). *Makro Ekonomi*. İstanbul: Mısırlı Matbaacılık.
- Wray, L.R. (2000b). *Public Service Employment: Full Employment Without Inflation* (Paper No. 4). Center for Full Employment and Price Stability. Kansas City: University of Missouri.
- Wray, L.R. (July 2010). *Wall Street still doesn't get it* [Poster]. New Economic Perspectives blogs, commend posted 16 Feburary <http://neweconomicperspectives.blogspot.com/2010/02/wall-street-still-doesnt-get-it.html>
- Yeldan, E. (2010). “Global Crisis and Turkey”[Küresel Krizler ve Türkiye]. *İnternational Labour Organization Publications*,9-39.
- Yıldırım, K., Karaman, D. (2001). *Makro Ekonomi*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı. 2. basım, Yayın no:145.

EKLER

EK 1. Anket Formu

Değerli Katılımcı;

Bu anket Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalında yürütülen **POST-KEYNESYEN İKTİSATTA EN SON İSTİHDAM EDİCİ OLARAK DEVLET MODELİ ÇERÇEVESİNDE TRA 2 BÖLGESİNDEKİ TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMLARININ ANALİZİ** isimli doktora tezine veri toplamak için hazırlanmıştır. Ankete vereceğiniz cevapların objektif olması araştırmanın bilimselliğinin kanıtı olacaktır. Anketler, bilimsel çalışma haricinde herhangi bir amaçla kesinlikle kullanılmayacaktır. Katılımınız için teşekkür ederiz.

Araş. Gör. Levent ÖZŞAHİN
Kafkas Üniversitesi, İİBF

1	Cinsiyetiniz	①Kadın	②Erkek
2	Medeni durumunuz	①Evli	②Bekar ③Dul
3	Yaşınız	①20 ve altı ④41-50	②21-30 ⑤51 ve üzeri ③31-40
4	Evliyseniz eşiniz çalışıyor mu?	①Evet	②Hayır
5	Evliyseniz kaç çocuğunuz var?	①1 ④4	②2 ⑤5 ③3 ⑥6 ve üzeri
6	Bakmakla yükümlü olduğunuz kişi sayısı kaçtır?	①1 ④4	②2 ⑤5 ③3 ⑥6 ve üzeri
7	Çalışan çocuğunuz var mı?	①Evet	②Hayır
8	Eğitim düzeyiniz nedir?	①Okur-Yazar değil ④Ortaokul	②Okur-Yazar ⑤Lise ③İlkokul ⑥Üniversite
9	Hangi ilde ikamet ediyorsunuz?	①Kars ③Ardahan	②İğdır ④Ağrı
10	İkamet ettiğiniz yerleşim birimi nedir?	①İl ③Belde	②İlçe ④Köy
11	İkamet ettiğiniz ev size mi ait?	①Evet	②Hayır
12	Ev haricinde başka gayrimenkulünüz var mı?	①Evet	②Hayır
13	Bu işte çalışmadan önce başka bir işte çalıştınız mı?	①Evet	②Hayır
14	Başka bir işte çalıştıysanız ne iş yapıyordunuz?	①Esnaf ③İşçi	②Tüccar ④Diğer (belirtiniz).....
15	Daha önce başka bir işte çalıştıysanız çalıştığınız o işte hangi statüde çalıştınız?	①Ücretli veya maaşlı ④Kendi hesabına	②Yevmiyeli ⑤İşveren ③Ücretsiz aile işçisi ⑥Diğer (belirtiniz).....
15	Daha önce başka bir işte çalıştıysanız aylık geliriniz ne kadardı?	①500 TL ve altı ④1501 TL-2000 TL	②501 TL-1000 TL ⑤2001 TL-2500 TL ③1001 TL-1500 TL ⑥2501 TL ve üzeri

28	26. Soruda cevabınız “Evet” ise başka bir iş arama nedeniniz nedir?	① Daha fazla gelir elde etmek için				
		② Çalışma koşullarından memnun olmadığım için				
		③ Mesleğimle ilgili işte çalışmadığım için				
		④ İşyerine ulaşım zor olduğu için				
		⑤ İşsiz kalmamak için				
		⑥ Çalıştığım iş geçici veya mevsimlik olduğu için				
		⑦ Diğer(Lütfen Belirtiniz).....				
	29-38. Sorularda size en yakın olan seçeneği işaretleyiniz	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
29	TYÇP kapsamında çalışmakta olduğum işten genel olarak memnunum	①	②	③	④	⑤
30	TYÇP kapsamında çalıştığım işin bana mesleki açıdan faydalı olduğunu düşünüyorum	①	②	③	④	⑤
31	TYÇP kapsamında çalıştığım bu işin benim yeteneklerime uygun olduğu kanaatindeyim	①	②	③	④	⑤
32	TYÇP programı sonlandığında bu programın daimi bir iş bulma konusunda bana olumlu katkı sunacağını düşünüyorum	①	②	③	④	⑤
33	TYÇP programının sürekli bir işe sahip olma ümidimi artırdığı kanaatindeyim	①	②	③	④	⑤
34	TYÇP programı kapsamında yaptığım işle ilgili mesleki eğitim verilmiş olsaydı program sonlandığında sürekli bir iş bulma şansımın daha yüksek olacağını düşünüyorum	①	②	③	④	⑤
35	TYÇP programını genel hatlarıyla olumlu buluyorum	①	②	③	④	⑤
36	TYÇP programının süresinin daha uzun olması gerektiğini düşünüyorum	①	②	③	④	⑤
37	Gelecekle ilgili ciddi kaygılarım var	①	②	③	④	⑤
38	Gelecekte çok olumlu beklentilere sahibim	①	②	③	④	⑤
Not: Ekleme istediğiniz düşünceleriniz varsa lütfen buraya yazınız.						

Anket Biti Katılımınız İçin Teşekkür Ederiz.....

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Levent ÖZŞAHİN
Doğum Yeri ve Tarihi	Kars, 07.03.1976
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.K. İktisat Bölümü (1998-2002)
Y. Lisans Öğrenimi	Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (2004-2006)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel faaliyetleri	Yeni Ekonomi ve İktisat Politikası Uygulamaları”, Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası 5.Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt: I, 763–772, 2006. “Bilgi ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Mali Egemenlik Sorunu: Maliye Politikasının Etkinliği Bağlamında Bir İnceleme”, İstanbul Üniversitesi, Uluslararası 6. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, 1862-1870, 2007.
İş Deneyimi	
Stajlar	Kafkas Üniversitesi , İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Araştırma Görevlisi (2003-)
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	ozlevent_76@hotmail.com
Tarih	Haziran 2016